

ชุดวิชาปรัชญานิเทศศาสตร์

ดร. กาญจนา แก้วเทพ

24 มกราคม 2557

หน่วยที่ 1 : ปรัชญานิเทศศาสตร์

ตอนที่ 1.1 ปรัชญาทั่วไปและทฤษฎีนิเทศศาสตร์

เรื่องที่ 1.1.1 ความหมายและความสำคัญของปรัชญาต่อทฤษฎีนิเทศศาสตร์

เรื่องที่ 1.1.2 สาขาย่อยวิชาปรัชญากับทฤษฎีนิเทศศาสตร์

ตอนที่ 1.2 จากปรัชญาทั่วไปสู่ปรัชญาวิทยาศาสตร์

เรื่องที่ 1.2.1 ปรัชญายุคกรีก : ไสกราติส เพลโต อริสโตเติล

เรื่องที่ 1.2.2 ปรัชญาสมัยยุคกลางและยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ

เรื่องที่ 1.2.3 ปรัชญาของยุคสมัยใหม่

ตอนที่ 1.3 จากปรัชญาวิทยาศาสตร์สู่ปรัชญาสังคมศาสตร์และทฤษฎีนิเทศศาสตร์ในยุคสมัยปัจจุบัน

เรื่องที่ 1.3.1 ปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positivism)

เรื่องที่ 1.3.2 ปรัชญาแห่งการตีความ (Interpretivism)

เรื่องที่ 1.3.3 ปรัชญานิเสธนิยม (Negativism)

เรื่องที่ 1.3.4 ปรัชญาประกอบสร้างนิยม (Constructionism)

เรื่องที่ 1.3.5 ปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism)

เรื่องที่ 1.3.6 ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism)

หน่วยที่ 1 ปรัชญาวิทยาศาสตร์

แนวคิด

1. ความหมายของปรัชญานั้นมีทั้งความหมายแบบทั่วไปที่เข้าใจกันในชีวิตประจำวันและความหมายเชิงวิชาการ ซึ่งสามารถประมวลได้อย่างหลากหลาย เช่น ปรัชญาเป็นวิชาการความรู้สาขาหนึ่ง เป็นวิธีคิด เป็นวิธีการตั้งคำถามกับปัญหาที่ยังไม่มีคำตอบที่สิ้นสุด เช่นคำถามที่ว่า ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์คืออะไร

2. ปรัชญาในฐานะวิชาการสาขาหนึ่ง ประกอบด้วยสาขาย่อยๆที่สนใจเนื้อหาคนละแง่มุม เช่น ญาณวิทยาสนใจปัญหาว่าด้วยธรรมชาติของความรู้ ภาววิทยาสนใจปัญหาเรื่องการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งต่างๆ คุณวิทยาสนใจปัญหาว่าด้วยการให้คุณค่าแกสิ่งต่างๆมาจากเกณฑ์วินิจฉัยใด

3. พัฒนาการของปรัชญา ในยุคเริ่มแรก วิชาการทุกแขนงล้วนอยู่ภายใต้ปรัชญาทั้งสิ้น แต่เมื่อความรู้ในสาขาวิชาการต่างๆมีเพิ่มพูนมากขึ้น มีคำตอบและขอบเขตที่แน่ชัด สาขาวิชาการต่างๆก็แยกตัวออกไปจากปรัชญา เช่น วิทยาศาสตร์ แยกตัวออกไปราวศตวรรษที่ 16 สังคมศาสตร์แยกตัวออกมาในศตวรรษที่ 18

4. ปัจจุบัน สาขาวิชาวิทยาศาสตร์นั้น ก่อสร้างทฤษฎีวิทยาศาสตร์และใช้วิธีการวิจัยที่อยู่ภายใต้ปรัชญาสำนักต่างๆอย่างน้อย 6 สำนักคือ ปฐมฐานนิยม ปรัชญาแห่งการตีความ นิเสธนิยม ประกอบสร้างนิยม ปฏิบัติการนิยม และปรัชญายุคหลังสมัยใหม่

5. ความแตกต่างระหว่างสำนักปรัชญาต่างๆนั้น อาจจะแตกต่างกันในเนื้อหาของสาขาย่อยๆของปรัชญา เช่น มีคำถามเชิงญาณวิทยาที่แตกต่างกันว่า การแสวงหาความรู้ในสาขาสังคมศาสตร์นั้นจะนำเอาวิธีการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้ได้หรือไม่ หรือมีคำถามเชิงภาววิทยาที่แตกต่างกันว่าความเป็นจริงนั้นดำรงอยู่แล้วในโลกภายนอกตัวมนุษย์หรือเกิดจากการประกอบสร้างของมนุษย์กันแน่ และมีคำถามเชิงคุณวิทยาที่แตกต่างกันว่า การศึกษาวิจัยนั้นควรจะปลอดจากคุณค่า/ค่านิยมเพื่อขจัดอคติ หรือว่าเป็นไปไม่ได้ที่การวิจัยจะปลอดจากคุณค่าเช่นนั้น

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาหน่วยที่ 1 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. ระบุความหมายที่หลากหลายของปรัชญาได้

2. อธิบายรายละเอียดของสาขาย่อยๆของปรัชญาได้
3. อธิบายพัฒนาการจากปรัชญาทั่วไปสู่ปรัชญาวิทยาศาสตร์และปรัชญาสังคมได้
4. อธิบายแนวคิดสำคัญของสำนักปรัชญาที่มีอิทธิพลต่อทฤษฎีนิเทศศาสตร์ได้
5. ระบุความแตกต่างของสำนักปรัชญาที่มีอิทธิพลในยุคปัจจุบันต่อทฤษฎีนิเทศศาสตร์ได้

ตอนที่ 1.1 ปรัชญาทั่วไปและปรัชญานิเทศศาสตร์

เรื่องที่ 1.1.1 ความหมายและความสำคัญของปรัชญาต่อทฤษฎีนิเทศศาสตร์

เรื่องที่ 1.1.2 สาขาย่อยวิชาปรัชญากับทฤษฎีนิเทศศาสตร์

แนวคิด

1. ปรัชญามีความหมายทั้งในเชิงวิชาการและความหมายตามความเข้าใจของคนทั่วไป ซึ่งอาจจะหมายถึงสาขาวิชาความรู้ประเภทหนึ่ง หมายถึงแบบวิธีในการตั้งคำถามที่ยังไม่มีคำตอบสิ้นสุด หมายถึงระบบคิดหรือวิธีคิด หมายถึงวิชาลูกผสมระหว่างปรัชญากับศาสตร์แขนงอื่นๆ เช่น ปรัชญาวิทยาศาสตร์ หรือหมายถึงมิติเชิงปรัชญาของศาสตร์แขนงต่างๆที่เป็นประจักษ์จากฐานความคิดของวิชานั้นๆ

2. ประโยชน์ของปรัชญามีทั้งต่อระดับวิชาการและต่อชีวิตประจำวัน เช่น ปรัชญาช่วยให้รู้จักตั้งคำถามเพื่อการพิจารณาปัญหาต่างๆ ได้อย่างหลากหลายและกว้างขวาง ในทางวิชาการ ปรัชญาเป็นทั้งต้นกำเนิดของข้อตกลงเบื้องต้น (basic assumption) แนวคิดพื้นฐาน (basic concept) รวมทั้งการเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยต่างๆ

3. ปรัชญาประกอบด้วยสาขาย่อยๆอีกหลายสาขา สาขาย่อยที่มีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีนิเทศศาสตร์มีอย่างน้อย 3 สาขา คือ ญาณวิทยา เป็นวิชาที่ว่าด้วยการพิจารณาธรรมชาติ ขอบเขตและข้อจำกัดของความรู้ของมนุษย์ ภาววิทยาเป็นสาขาที่ศึกษาปัญหาว่าด้วยการดำรงอยู่ (being /existence) ของสรรพวิชาต่างๆ และคุณวิทยาเป็นสาขาที่สนใจธรรมชาติของคุณค่า (value) และสิ่งทั้งหลายที่มีคุณค่าอยู่ภายใน

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 1.1 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. ระบุความหมายที่หลากหลายของปรัชญาทั้งในชีวิตประจำวันและในเชิงวิชาการได้
2. อธิบายประโยชน์ของปรัชญาทั้งในระดับชีวิตประจำวันและต่อวิชาการได้

3. อธิบายรายละเอียดของสาขาย่อยของปรัชญาได้

ตอนที่ 1.1 ปรัชญาทั่วไปและปรัชญานิเทศศาสตร์

เรื่องที่ 1.1.1 ความหมายและความสำคัญของปรัชญาต่อทฤษฎีนิเทศศาสตร์

ความนำ

ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ เราจะรู้จักความรู้ด้านวิชาการในรูปแบบของการแบ่งเป็น “ศาสตร์แขนงต่างๆ/ สาขาวิชาต่างๆ” เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ศาสนวิทยา รวมทั้งการสื่อสาร/นิเทศศาสตร์ ฯลฯ แต่ทว่า แขนงของศาสตร์/สาขาวิชาเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่มีสถานะเป็นเพียง “ปลายทาง” ของกระแสธารแห่งความรู้เท่านั้น และหากเราเดินย้อนทวนสายธารแห่งสาขาความรู้ต่างๆที่มีอยู่ในปัจจุบันขึ้นไปหาต้นธารแห่งความรู้แล้ว เราก็จะพบว่า “วิชาปรัชญา” นั่นเองที่เป็น “แหล่ง/ต้นกำเนิด” ของสาขาความรู้ทั้งหลายของมนุษย์

นี่ก็หมายความว่า ก่อนหน้าที่สาขาวิชา/ศาสตร์แขนงต่างๆจะถือกำเนิดขึ้นมานั้น ความรู้ในทุกหมวดวิชาล้วนเคยสังกัดอยู่ใต้ร่มธงของ “วิชาปรัชญา” ทั้งสิ้น แล้วจึงค่อยพัฒนาคลี่คลายมาในชั้นหลัง ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดก็คือ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ที่แยกตัวออกมาในช่วงราวศตวรรษที่ 16 อย่างไรก็ตาม แม้จะแยกตัวออกมาเป็นสาขาวิชาอิสระแล้ว หากทว่าสายใยด้านความคิดและวิธีการแสวงหาความรู้นั้นก็ยังมีความเชื่อมโยงกับ “แม่แบบ/วิชาปรัชญา” อยู่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

ดังนั้น หากเราต้องการจะแสวงหาความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ เช่น ความรู้ในเรื่องทฤษฎีการสื่อสารในระดับที่ลุ่มลึกและยาวไกลไปจนถึง “บรรพบุรุษหรือรากเหง้า” ทางความคิดแล้ว เราก็คงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องสาวไปหา “มิติด้านปรัชญา” ของสาขาความรู้ด้านนิเทศศาสตร์นั้น และเนื้อหาในหน่วยที่ 1 นี้ ก็จะเป็นการเดินทางกลับไปหา “ต้นธาร” ของความรู้เรื่องการสื่อสารดังกล่าว

แต่เนื่องจากความรู้เรื่องปรัชญานั้นมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน มีขอบเขตครอบคลุมที่กว้างขวาง ในที่นี้ จึงต้องขอกำหนดขอบเขตของเนื้อหาเพื่อจะตอบวัตถุประสงค์เฉพาะของหนังสือเล่มนี้ กล่าวคือ จะมีเนื้อหาปรัชญาที่เกี่ยวข้องเฉพาะเรื่องการสื่อสาร/ทฤษฎีนิเทศศาสตร์เท่านั้น และเนื่องจากทฤษฎีนิเทศศาสตร์ที่เรากำลังศึกษาเล่าเรียนกันอยู่นั้นสังกัดอยู่ในโลกวิชาตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ผู้เขียนจึงจะเลือกกล่าวถึงแต่ปรัชญาตะวันตกเท่านั้น (ซึ่งมิได้หมายความว่า ปรัชญาตะวันออกนั้นไม่ได้มี

เรื่องของการสื่อสาร หรือมิได้มีความสำคัญแต่อย่างใด) รวมทั้งจะคัดเลือกนักปรัชญาบางท่านที่พอเป็นตัวแทนให้นักศึกษาได้เห็นเป็นตัวอย่างประกอบเท่านั้น

สำหรับเนื้อหาในเรื่องที่ 1.1.1 นี้ จะเริ่มจากความหมายของปรัชญาซึ่งเป็นแนวคิด/คำที่ใช้กันทั้งในระดับชีวิตประจำวัน (อันเป็นความหมายแบบกว้างๆ – broad sense) และความหมายของปรัชญาในฐานะสาขาวิชาการหนึ่ง (อันเป็นความหมายแบบเคร่งครัด – strict sense) รวมทั้งจะแสดงให้เห็นประโยชน์บางประการของปรัชญาทั้งในชีวิตประจำวัน และในเชิงวิชาการพอสังเขป

(ก) ความหมายของปรัชญาในระดับชีวิตประจำวัน

แม้ว่าคำแปลของคำว่า “ปรัชญา” ในภาษาอังกฤษ “Philosophy” จะหมายถึง “ความรัก” (Philos) ในการแสวงหา “ความรู้/สัจจะ” (Sophia) แต่ทว่าความหมายจากคำแปลนี้ก็ได้มีการคลี่คลายขยายตัวออกไปอย่างหลากหลาย และทำให้เกิดความแตกต่างในการรับรู้ความหมายเมื่อได้ยินคำๆ นี้ ตัวอย่างเช่น ปรัชญาอาจจะหมายถึง “สาขาวิชาความรู้” แขนงหนึ่งที่เทียบเคียงได้กับวิชาคณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ฯลฯ หรือปรัชญาอาจจะหมายถึง “แบบวิถีในการตั้งคำถาม” (Mode of inquiry) ที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างไปจากแบบวิธีการตั้งคำถามของสาขาวิชาอื่นๆ ตัวอย่างเช่น ในวิชาคณิตศาสตร์ เราอาจจะตั้งคำถามที่มีคำตอบ/จุดสุดท้ายที่แน่นอนว่า “4x5” ได้เท่าไร? แต่ทว่าแบบวิธีการตั้งคำถามเชิงปรัชญานั้นจะมีลักษณะเป็นแบบ “คำตอบไม่รู้จบ” เช่น ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์คืออะไร มนุษย์เรานั้นแท้จริงแล้วมีธรรมชาติที่ดีหรือเลว สังคมในอุดมคติควรเป็นอย่างไรและมีทางเป็นไปได้ที่จะบรรลุถึงจริงหรือไม่ ชีวิตของมนุษย์มีความหมายอะไร เป็นต้น

สำหรับในที่นี้ เราจะสนใจความหมายหนึ่งของ “ปรัชญา” ที่มักใช้กัน รับรู้กัน และเข้าใจกันในชีวิตประจำวันว่า ปรัชญาก็คือ “ระบบคิด/วิถีคิด” ที่มีอยู่ในทุกคำพูด ทุกการกระทำ ทุกเหตุการณ์ ฯลฯ ตัวอย่างเช่น ในเนื้อเพลง “ก่อนหินก้อนนั้น” ซึ่งหากวิเคราะห์หุดจากเนื้อหาของเพลงแล้ว ก็จะพบว่า “ปรัชญาแบบหนึ่ง” อยู่ในเนื้อเพลงนี้

เพลง “ก่อนหินก้อนนั้น”

นักร้อง โรส ศิรินทิพย์ หาญประดิษฐ์

เคยมีใครสักคนได้บอกฉันมา

ว่าเวลาใครมาทำกับเราให้เจ็บหัวใจ

ลองไปเก็บก้อนหินขึ้นมาสักอัน
 ถูมันอยู่อย่างนั้นและบีบมันไว้

บีบให้แรงจนสุดแรง ให้มือทั้งมือมันเริ่มสั่น
 ใครคนนั้นยิ้มให้ฉัน ถามว่าเจ็บมือใช่ไหม

ไม่มีอะไรจะทำร้ายเธอ ได้เท่ากับเธอทำตัวของเธอเอง
 ให้เธอคิดเอาเอง ว่าชีวิตของเธอเป็นของใคร
ไม่มีอะไรจะทำร้ายเธอ ถ้าเธอไม่รับมันมาใส่ใจ
ถูกเขาทำร้าย เพราะใจเธอแบกรับมันเอง

ใครมาทำกับเธอให้เจ็บหัวใจ
 ก็แค่ให้ก้อนหินก้อนนั้นที่เธอรับมา
 เพียงเธอจับมันโยนให้ไกลสายตา
 หรือเธอปรารถนาจะเก็บมันไว้

หากยิ่งยอมยิ่งแบกไป หัวใจของเธอก็ต้องสั่น
 หากยังทำตัวแบบนั้น ถามว่าปวดใจใช่ไหม

อ้างอิง <http://sz4m.com/t5040>

และเพลง “ก้อนหินก้อนนั้น” ก็ได้เป็นเพียงกรณียกเว้นว่ามีแต่เพลงนี้เท่านั้นที่มี **“ปรัชญา/วิถีคิดบางแบบ”** แฝงฝังอยู่ในเนื้อใน เราจึงอาจสรุปได้ว่า มนุษย์เราทุกคนมี “วิถีคิด/มีปรัชญาชีวิต” ต่อสรรพสิ่งต่างๆรอบๆตัว มีวิถีคิดต่อตัวเองในฐานะต่างๆ มีวิถีคิดต่อธรรมชาติ ต่อโลก ต่อสังคม ฯลฯ โดยที่ผู้เขียนขออ้างว่า มิใช่มีแต่ “นักปรัชญา” เท่านั้นที่มี “ปรัชญา/วิถีคิด” หากทว่าเป็นมนุษย์ทุกผู้ทุกคนที่มี “วิถีคิด/ปรัชญา” เพียงแต่ว่านักปรัชญานั้นอาจจะเป็นผู้ที่สามารถสาธยาย/อธิบายวิถีคิดของตนได้อย่างเป็นระบบระเบียบ ลุ่มลึก มีที่มาที่ไป มีเหตุมีผล มากกว่าคนทั่วไป และอันที่จริงวิถีคิดของคนธรรมดาสามัญก็มีความเชื่อมต่อกับวิถีคิดของนักปรัชญา กล่าวคือ วิถีคิด/ข้อคิด/คำอธิบาย/ข้อเสนอของบรรดานักปรัชญานั้นเองที่

เป็นต้นกำเนิด/ต้นแบบของวิถีคิดของผู้คนทั่วไป และถึงแม้ว่า เราอาจจะไม่รู้จักรหัสหรือลึ้มต้นกำเนิดผู้ค้นคิดของปรัชญาที่ว่า “ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีทุกข์” “ความรู้คืออำนาจ” “มนุษย์เป็นผู้กระทำ ฟ้าดินเป็นผู้กำหนด” ฯลฯ แต่ทว่าพวกเราทุกคนต่างก็พกพาปรัชญา/วิถีคิดเหล่านี้เป็นคปไฟส่องทางการดำเนินชีวิตของเราอยู่เสมอ

ปรัชญาในความหมายของ “วิถีคิด” ในชีวิตประจำวันนี้อาจจะแสดงออกอยู่ในรูปของนิสัยทัศนคติ อุดมคติ ความเชื่อ ไปจนกระทั่งถึงคำกล่าว/ภาษิต/คำคมต่างๆ ตัวอย่างเช่น ปรัชญาวิถีคิดที่เกี่ยวข้องกับ “การสื่อสาร” ที่มีอยู่ในสังคมไทยต่อไปนี่

- จะพลิกพลั้วชีวาเป็นอาวรุ ประหารบุตรเจ้าลงกาให้อาสัญ
- ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี ชั่วดีเป็นตรา
- พุดไปสองไฟเบี่ย นิ่งเสียตำลึงทอง
- ปลาหมอตายเพราะปาก

เป็นต้น

(ข) ความหมายของปรัชญาในเชิงวิชาการ

สำหรับความหมายของปรัชญาในระดับที่สองนี้ จะเป็นความหมายที่มีการให้นิยามอย่างเคร่งครัดมากขึ้นเนื่องจากเป็นความหมายที่เข้กันอยู่ในแวดวง**ปริมณฑลวิชาการ**ที่ต้องการความสม่ำเสมอ ความชัดเจน ความแม่นยำมากกว่าการใช้ความหมายในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม ความหมายของ “ปรัชญา” ในทั้ง 2 แวดวงนั้นก็อาจจะมีส่วนที่เหลื่อมล้ำกันอยู่บ้าง

ในที่นี้ เราจะระบุความหมายของ “ปรัชญา” ที่ใช้ในแวดวงวิชาการโดยอ้างอิงจาก **Webster in New World Dictionary (1964)** ที่ได้ให้ความหมายของ Philosophy เอาไว้ 6 ความหมาย คือ (อ้างจาก สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2553)

- (1) ความรักในความรู้หรือภูมิปัญญา
- (2) การศึกษากระบวนการที่ควบคุมความคิดและการปฏิบัติ ทฤษฎีหรือการศึกษาที่ค้นคว้าเกี่ยวกับหลักหรือกฎที่ควบคุมจักรวาลที่กำกับความรู้ทั้งมวลและความเป็นจริง
- (3) หลักหรือกฎทั่วไปของสาขาวิชาความรู้ กิจกรรม และอื่นๆ เช่นปรัชญาเศรษฐศาสตร์
- (4) ระบบเฉพาะของหลักการดำรงชีวิต (คล้ายๆปรัชญาชีวิต)
- (5) การศึกษามนุษย์ด้านศีลธรรม คุณสมบัติและพฤติกรรม
- (6) ความสมดุลทางจิตใจที่เกิดขึ้นได้แก่ความเยือกเย็น ความสงบนิ่ง

จากคำนิยามทั้ง 6 นิยามที่กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่ามีบางนิยามที่มีความใกล้เคียงกับปริมณฑลทางวิชาการ เช่น ความหมายที่สองที่ระบุว่า ปรัชญาเป็นการศึกษากระบวนการที่ควบคุมความคิด และการปฏิบัติการ หรือความหมายที่สามที่กล่าวว่า ปรัชญาหมายถึงหลักและกฎทั่วไปของสาขาวิชาความรู้ กิจกรรม และอื่นๆ เช่น ปรัชญาเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น

หากเราย้อนกลับไปดูพัฒนาการของความรู้แขนงต่างๆ ที่ได้เกริ่นมาบ้างแล้วในข้างต้นว่า แต่แรกเริ่มนั้น วิชาความรู้ทั้งหลายในโลกตะวันตกนั้นล้วนแล้วแต่สังกัดอยู่ในสาขาวิชาที่เรียกว่า “ปรัชญา” ทั้งสิ้น แต่ต่อมาสาขาวิชาอื่นๆ โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์ได้เริ่มพัฒนาองค์ความรู้และวิธีการแสวงหาความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะตัว และได้แยกตัวออกมาเป็นศาสตร์อิสระ หลังจากนั้นสาขาวิชาอื่นๆ ก็เริ่มเจริญรอยตามวิทยาศาสตร์มา วิลล์ ดูแรน (2535) ได้อธิบายที่ทางของ “ปรัชญา” และ “ศาสตร์แขนงอื่นๆ เช่น วิทยาศาสตร์” เอาไว้ว่า อันที่จริงศาสตร์ทุกแขนงนั้นล้วนเริ่มต้นในลักษณะของปรัชญาทั้งสิ้น แต่เมื่อใดที่การค้นคว้าแสวงหาอันก่อให้เกิดความรู้ที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างสูตรตายตัว หรือวิชาใดมีเนื้อหาเพียงพอ และมีคำตอบที่เชื่อว่าแน่นอนตายตัวแล้ว ก็แยกมาเป็นวิชาเฉพาะ เนื้อหาเฉพาะ เมื่อนั้นแหละที่สิ่งเหล่านี้จะกลายเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งไปทันที ในขณะที่การตั้งคำถามกับปัญหาที่ไม่เอื้ออำนวยให้วิธีการทางวิทยาศาสตร์หรือศาสตร์อื่นๆ มาแสวงหาคำตอบได้ ปัญหาเหล่านั้นก็จะเป็นภาวะอันหนักและเสี่ยงอันตรายที่จะจัดการจะถูกทิ้งไว้กับแขนงวิชาปรัชญา ตัวอย่างปัญหาเหล่านี้ก็เช่น ปัญหาที่เกี่ยวกับความดี ความชั่ว ความงาม ความน่าเกลียด กฎเกณฑ์และเสรีภาพ ธรรมชาติของมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกกับสังคม ชีวิตและความตาย เป็นต้น

หรือหากจะเปรียบเทียบกับคงพูดได้ว่า ปรัชญานั้นเป็นเสมือนสนามเพลาะหน้าด่านที่จะเข้าถึงความจริง ในขณะที่วิทยาศาสตร์เปรียบเสมือนดินแดนที่ยึดครองได้เรียบร้อยแล้ว ส่วนปรัชญานั้นยังคงเดินทางท่องเที่ยวไปยังที่ซึ่งปราศจากการสำรวจและเต็มไปด้วยความคลุมเครือด้วยความกระหายไม่รู้จบ และปรัชญายังเป็นเสมือนแหล่งพำนักอาศัยของความรู้และศิลปะที่สร้างโลกให้มีข้อบกพร่อง มหัศจรรย์และไม่สมบูรณ์แบบอีกด้วย

ในปัจจุบัน สถานะของปรัชญาในความหมายเชิงวิชาการจึงมีอยู่ 3 สถานะ คือ

(1) หมายถึงสาขาวิชาเฉพาะสาขาหนึ่ง คือปรัชญาทั่วไปเป็นศาสตร์ที่มีเนื้อหาว่าด้วยการตั้งคำถามเพื่อการแสวงหาคำตอบที่ไม่รู้จบดังที่ได้กล่าวมาแล้ว สาขาวิชานี้จะประกอบด้วยสาขาย่อยอย่างน้อย 5-6 สาขา คือ ญาณวิทยา ภววิทยา คุณวิทยา สุนทรียศาสตร์ จริยศาสตร์ ตรรกวิทยา เป็นต้น

(2) หมายถึงวิชาลูกผสมระหว่างปรัชญากับศาสตร์แขนงอื่นๆ เช่นปรัชญาวิทยาศาสตร์ ปรัชญาประวัติศาสตร์ ปรัชญาภาษา รวมทั้งปรัชญาการสื่อสารซึ่ง S. Littlejohn & K.A. Foss (2009) ระบุว่า ปรัชญาสื่อสาร (Philosophy of Communication) นั้นได้ก่อร่างสถาปนาสาขาใหม่นี้ขึ้นมาในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 นี้เอง

(3) หมายถึง “มิติเชิงปรัชญา” ของศาสตร์แขนงต่างๆที่เรียกว่า “รากฐานทางปรัชญาของศาสตร์นั้นๆ” (Philosophical foundation/dimension) ตัวอย่างเช่น ในการตั้งคำถามกับทฤษฎีผู้รับสาร คำถามเชิงปรัชญาก็คือ ทฤษฎีแต่ละทฤษฎีมีความเชื่อพื้นฐานต่อมนุษย์อย่างไร เช่น เชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์โลกที่ตัดสินใจด้วยเหตุผลหรือด้วยอารมณ์ หรือมีความเชื่อที่ว่ามนุษย์นั้นมีลักษณะ active หรือ passive ต่อปัจจัยแวดล้อม/ข่าวสารจากภายนอก เป็นต้น

แต่ไม่ว่าสถานะของปรัชญาในความหมายเชิงวิชาการจะอยู่ในระดับใด S. W.Littlejohn (1999) ก็มีความเห็นว่า ปรัชญานั้นมีความสัมพันธ์กับทฤษฎีอยู่เสมอ เนื่องจากปรัชญานั้นเป็นพื้นฐานของความคิดทั้งหลาย (Foundation of idea) ดังนั้นปรัชญาจึงเป็นตัวนำทางของบรรดาข้อตกลงเบื้องต้น (basic assumption) ของบรรดาทฤษฎีต่างๆ S.W. Littlejohn (1999) ให้คำอธิบายเปรียบเทียบว่า ปรัชญานั้นมีสถานะคล้ายกับ “สิ่งที่อยู่เหนือทฤษฎี” (Meta theory) กล่าวคือไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยเรื่องอะไร ปรัชญาจะทำหน้าที่ชี้แนวทางว่า ในทางทฤษฎี เราควรจะตั้งคำถามอะไรบ้าง (เช่นคำถามว่า เป้าหมายของการสื่อสารคืออะไร เราควรจะสังเกต/เก็บข้อมูลอย่างไร (เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิธีวิทยา – methodology) รวมทั้งควรจะนิยามสิ่งที่จะศึกษา (object of study) ว่าอะไร (เช่น สื่อคืออะไร สารคืออะไร)

(ค) ประโยชน์บางประการของปรัชญา

เนื่องจากปรัชญามีความหมายทั้งในระดับชีวิตคนธรรมดาสามัญและในระดับวิชาการ ในที่นี้จึงจะนำเสนอประโยชน์ของปรัชญาทั้งในระดับชีวิตประจำวัน และประโยชน์ในเชิงวิชาการโดยเฉพาะต่อการสร้างและการใช้ทฤษฎีวิชาการ

ประโยชน์ของปรัชญาต่อชีวิตประจำวัน รัตนา ต้นบุญเต็ก (2523) นำเสนอคุณค่าของปรัชญาที่มีต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คนในแง่มุมเหล่านี้ คือ

(1) เนื่องจากทุกชีวิตต้องตัดสินใจ ปรัชญาจะช่วยให้เราเข้าใจอย่างถ่องแท้ในคุณค่าและความหมายของสรรพสิ่งต่างๆ ทำให้วางมาตรฐานและตัดสินใจเลือกได้อย่างเหมาะสม

(2) ปรักษญาเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดที่จะช่วยปลุกฝังให้เกิดนิสัยในการพิจารณาและวิพากษ์วิจารณ์สิ่งต่างๆได้อย่างกว้างขวาง ช่วยให้เป็นคนมีวินัยในการคิด คิดอย่างมีเหตุผล ไม่ผิวเผิน ไม่ทำอะไรตามๆกันไป มีอิสระในตนเอง

(3) เนื่องจากเนื้อหาปรักษญากว้างขวาง ครอบคลุมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในหลายพื้นที่ หลายสำนัก ช่วยให้เราสัมผัสกับที่กว้างขวาง

(4) ปรักษญาเป็นเรื่องของการแสวงหาความจริงที่ไม่หยุดนิ่ง ทำให้เราเป็นคนตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่คลายความสนใจในจักรวาล ชีวิต และโลก สงสัยใคร่รู้ใต้อถามอยู่เสมอ

(5) คุณค่าเชิงสุนทรียะ ปรักษญาจะสร้างความพอใจสุขใจให้ผู้ที่ศึกษาได้รู้คิด เนื่องจากมนุษย์เรามีได้มีชีวิตอยู่ด้วยการกิน เสพกามแล้วก็หลับนอนเท่านั้น แต่เรายังมีชีวิตอยู่ด้วยคุณค่าและความเป็นมาที่อยู่เหนือกาลเวลาและมีค่าควรแก่การรู้โดยตัวของมันเอง

ประโยชน์ของปรักษญาต่อการสร้างและการใช้ทฤษฎี ดังที่ได้เกริ่นมาแล้วว่า ปรักษญานั้นเป็นทั้งที่มา ที่กำลังเป็นอยู่ และที่ไปของบรรดาทฤษฎีทั้งหลาย ฉะนั้นประโยชน์ของปรักษญาที่มีต่อการสร้าง การใช้ทฤษฎี และการพัฒนาทฤษฎีจึงอาจมีดังนี้

(1) ปรักษญาเป็นตัวนำทางการเลือกใช้ทฤษฎีการศึกษา ตัวอย่างเช่น การศึกษาเรื่องการสื่อสารกับอัตลักษณ์ หากเราใช้ปรักษญาแบบเน้นความมีสาระแก่นแท้ (Essentialism) ของอัตลักษณ์ กับปรักษญาที่เน้นความเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง (Non-essentialism) ของอัตลักษณ์ ทฤษฎีที่จะนำมาใช้ศึกษาก็จะแตกต่างกัน

(2) ปรักษญาเป็นต้นกำเนิดของการให้ข้อตกลงเบื้องต้น (basic assumption) แก่ทฤษฎี เช่น ปรักษญาความเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้กระทำการ (Agency/active) หรือเป็นผู้ถูกกระทำ จะทำให้เรามีข้อตกลงเบื้องต้นต่อ “ผู้รับสาร” ที่เราจะศึกษาต่างกัน

(3) เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงปรักษญา แนวคิดต่อประเด็นที่จะศึกษาก็จะเปลี่ยนไป ตัวอย่างเช่น ปรักษญาภาษา แต่เดิม มีปรักษญาที่เชื่อว่า ภาษาคือเครื่องมือในการแสดงความคิด ภาษาเป็นเครื่องสะท้อนโลก แต่ในชั้นต่อมา ก็มีปรักษญาภาษาใหม่ที่ระบุว่า ภาษาไม่ใช่เครื่องสะท้อนโลก หากแต่ภาษาเป็นตัวสร้างโลกต่างหาก การเปลี่ยนแปลงปรักษญาทำให้ทฤษฎีเรื่องสถานะของภาษาในโลกเปลี่ยนแปลงไป

(4) จุดยืนเชิงปรัชญาจะเป็นตัวกำหนดการเลือกใช้ทฤษฎี ตัวอย่างเช่น ปรัชญาที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมนั้น เราจะมีจุดยืนเชิงปรัชญาที่อยู่ข้างใคร หากเราถือเอาผลประโยชน์ของสังคมเป็นที่ตั้ง และปัจเจกบุคคลต้องเสียสละ เราก็จะเลือกใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยมเชิงสังคม (Social Functionalism) แต่หากเราถือเอาผลประโยชน์ของปัจเจกเป็นที่ตั้ง โดยที่สังคมและสถาบันทางสังคม (เช่น สื่อมวลชน) ต้องมาตอบสนองความต้องการของปัจเจก เราก็จะเลือกใช้ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อ (Uses & Gratifications Approach)

(5) ปรัชญาเป็นตัวให้แนวทางแก่การตัดสินใจเลือกระเบียบวิธีวิจัย เนื่องจากปรัชญาในทุกสำนักจะนำเสนอวิธีการแสวงหาความรู้เอาไว้ด้วย เช่นวิธีการแบบอุปนัย (Induction) แบบนิรนัย (Deduction) ปรัชญาความเชื่อในปริมาณหรือคุณภาพของข้อมูล ดังนั้น เมื่อมีปรัชญาต่อวิธีการแสวงหาความรู้ที่ต่างกัน ก็จะเลือกวิธีการวิจัยที่แตกต่างกันไปด้วย

เรื่องที่ 1.1.2 สาขาย่อยวิชาปรัชญากับทฤษฎีนิเทศศาสตร์

สำหรับปรัชญาในฐานะที่เป็นสาขาวิชาการสาขาหนึ่งที่มีเนื้อหาว่าด้วยการตั้งคำถามเกี่ยวกับโลก ธรรมชาติ โลกสังคม ชีวิต ความเป็นมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งแวดล้อมรอบๆตัว รวมทั้งคำถามที่เกี่ยวข้องกับวิธีการแสวงหาคำตอบเหล่านั้น ภายในวิชาปรัชญานี้ยังสามารถแบ่งแยกย่อยออกเป็นสาขาย่อยๆได้อีกหลายสาขาย่อย เช่น ญาณวิทยา (Epistemology) ภาววิทยา (Ontology) ตรรกวิทยา (Logics) สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic) จริยศาสตร์ (Ethics) ฯลฯ แต่สำหรับสาขาย่อยของวิชาปรัชญาที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการสื่อสารโดยตรงกัน S.W. Littlejohn (1999) เห็นว่ามีอยู่ 3 สาขาย่อยคือ ญาณวิทยา ภาววิทยา และคุณวิทยา (Axiology) ในที่นี้ จึงจะกล่าวโดยละเอียดของ 3 สาขาย่อยนี้พอสังเขป

(ก) ญาณวิทยากับทฤษฎีการสื่อสาร

(1) ความหมายของญาณวิทยา ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญาที่ว่าด้วยการพิจารณาธรรมชาติ ขอบเขต และข้อจำกัดของความรู้ของมนุษย์ ในคำศัพท์ภาษาอังกฤษ คำว่า Epistème มาจากภาษากรีกแปลว่า “ความรู้” (knowledge) logos แปลว่า “การศึกษา” ดังนั้น ญาณวิทยาจึงเป็นสาขาปรัชญาที่ตั้งคำถามว่าด้วยเรื่อง “ความรู้คืออะไรกันแน่” และ “คนเรามีวิธีการได้ความรู้มาได้อย่างไรบ้าง” เช่น ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า ด้วยการใช้ความคิดที่มีเหตุมีผลขบคิดเอา ด้วยการเข้าฌาน ด้วยสามัญสำนึก ฯลฯ

(2) ประวัติความเป็นมาโดยย่อ ญาณวิทยาถือว่าเป็นสาขาย่อยสาขาหลักของปรัชญา เนื่องจากความสนใจในเรื่องความรู้ของมนุษย์นั้นเป็นประเด็นที่นักปรัชญาในอดีตเริ่มถกเถียงกันมาตั้งแต่ยุคกรุงอรุณของสาขาวิชานี้ อันได้แก่ยุคสมัยของกรีก และประเด็นด้านญาณวิทยาก็ยังคงเป็นประเด็นต่อเนื่องตลอดมาแม้จนกระทั่งถึงยุคสมัยปัจจุบัน

การถกเถียงเรื่องญาณวิทยาเริ่มมีมาตั้งแต่ 500 ปีก่อนคริสตศักราชในแวดวงหมู่นักปรัชญากรีกสำนักต่างๆ เช่น กลุ่มโซฟิสต์ (Sophists) กลุ่ม Skeptic (กลุ่มที่สงสัยในทุกสิ่งทุกอย่าง) ฯลฯ กลุ่มโซฟิสต์ตั้งข้อสงสัยว่า มีความรู้ที่เป็นภววิสัย (objectivity) ที่ดำรงอยู่โดยไม่เกี่ยวข้องกับอัตวิสัย (subjectivity) ของมนุษย์จริงหรือ ซึ่งต่อคำถามนี้ เพลโต (Plato) หนึ่งในนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงของกรีกในยุคสมัยนั้นตอบว่า

มีโลกแห่งแบบ/นามธรรม (World of abstract/form) ที่ไม่เปลี่ยนแปลงอันเป็นความรู้ที่แน่นอน (เช่น โลกแห่งแบบของ “ความเป็นวงกลม” ที่เป็นนามธรรมที่ดำรงอยู่ ไม่ว่าจะวงกลมที่เป็นรูปธรรมอันใดจะสูญสลายไปก็ตาม) และเราสามารถเข้าถึงโลกแห่งแบบ/นามธรรมนี้ได้ด้วยการใช้เหตุผล (อันเป็นต้นเค้าของทัศนะเชิงปรัชญาแบบเหตุผลนิยม – Rationalism)

ต่อคำถามเดียวกันนี้ อริสโตเติล (Aristotle) ผู้เป็นศิษย์ของเพลโตกลับให้คำตอบที่แตกต่างออกไป อริสโตเติลเสนอว่า ความรู้ทั้งหมดของเรานั้นได้มาจากการใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าเข้าไปมีประสบการณ์กับสิ่งที่ต้องการจะรู้ต่างหาก และแน่นอนว่า ข้อเสนอของอริสโตเติลนั้นก็คือต้นเค้าของทัศนะเชิงปรัชญาแบบประจักษ์นิยม/ประสบการณ์นิยม (Empiricism) ที่จะได้รับการพัฒนาต่อมาในยุคหลัง

ในสมัยยุคกลาง (Medieval) ซึ่งเป็นยุคสมัยที่อิทธิพลของคริสตศาสนากำลังเป็นกระแสหลัก นักปรัชญาในสมัยยุคกลางบางท่าน เช่น อะควินัส (Aquinas) ได้พยายามประสานคำอธิบายเรื่อง “เหตุผล” เข้ากับเรื่อง “ความศรัทธาในศาสนา” กล่าวคือ พระประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้านั้นเป็นสิ่งที่มิเหตุมีผล

จนกระทั่งมาถึงยุคปรัชญาสมัยใหม่ที่เริ่มต้นในศตวรรษที่ 16-17 กระแสทัศนะแบบเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยมต่างก็สืบทอดต่อเนื่องและได้รับการพัฒนาให้มีคำอธิบายอย่างละเอียดลึกซึ้งและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ในสายประจักษ์นิยมนั้น ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) ได้พัฒนาวิธีการสังเกตเก็บข้อมูลอันเป็นการต่อยอดของปรัชญาแบบประจักษ์นิยม/ประสบการณ์นิยมให้เป็นวิธีการหลักในการแสวงหาความรู้ ในอีกด้านหนึ่ง เรอเน เดส์การ์ตส์ (René Descartes) ก็กลับนำเอาแนวทางของการตั้งข้อสงสัยในทุกสิ่งทุกอย่างให้ย้อนกลับมาใหม่ เดส์การ์ตส์ใช้วิธีการตั้งข้อสงสัย (Method of Doubt) (ซึ่งปัจจุบันก็คือวิธีการตั้งโจทย์การวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎีการสื่อสาร) เข้ามาใช้ในการแสวงหาความรู้ เช่น สงสัยตั้งแต่จุดเริ่มต้นว่า ทำไม เราจึงรู้ว่าเรามีตัวเราดำรงอยู่ และได้คำตอบจากการใช้เหตุผลขบคิดว่า เพราะฉันคิด (คำถาม/ข้อสงสัยนั้นขึ้นมา) ดังนั้นจึงมีฉันดำรงอยู่ (I think therefore I am) อันเป็นวิธีการของปรัชญาแบบเหตุผลนิยม (Rationalism)

การพัฒนา 2 ทัศนะใหญ่ๆของปรัชญาแบบเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยมโดยเฉพาะในปัญหาว่าด้วยญาณวิทยาได้พัฒนาต่อมาจนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 17-19 อิมมานูเอล ค้านท์ (Immanuel Kant) นักปรัชญาชาวเยอรมันจึงได้ประมวลทั้งข้อจำกัดของปรัชญาทั้ง 2 แบบ และนำเสนอญาณวิทยาใหม่ของการแสวงหาความรู้ขึ้นมา (ดูรายละเอียดในตอนต่อไป)

(3) **โจทย์หลักของญาณวิทยา** ตัวอย่างของคำถามต่อไปนี้เป็นประเด็นที่สาขาย่อยญาณวิทยาจะสนใจถกเถียงกันอันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ขอบเขต รวมทั้งวิธีการแสวงหาความรู้ตั้งที่ได้เกริ่นมาข้างต้น

(ก) **ความรู้ นั้นเป็นสิ่งที่มีมาก่อน (a priori) หรือมาเกิดขึ้นทีหลังตัวมนุษย์ (a posteriori)** นักปรัชญาบางกลุ่มจะมีความเชื่อว่า ความรู้ นั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวมนุษย์มาก่อนแล้ว (inside-in) ดังนั้น ถ้าเราขุดคุ้ย (ด้วยวิธีการตั้งคำถาม) ไปเรื่อยๆ ความรู้ นั้นก็จะปรากฏ/แสดงตัวออกมา นักจิตวิทยาพัฒนาการบางกลุ่มเชื่อว่า เด็กๆ ไม่ได้เรียนภาษาเฉพาะจากที่ได้ยินจากภายนอกเท่านั้น เพราะเด็กมีความรู้ที่ติดตัวอยู่ตามธรรมชาติมาอยู่แล้ว นี่เป็นแนวคิดเกี่ยวกับพรสวรรค์หรือความถนัดตามธรรมชาติของแต่ละคน เป็นความรู้ที่มีมาก่อนที่คนเราจะมีประสบการณ์ (a priori)

ส่วนนักปรัชญาอีกกลุ่มหนึ่งมีคำตอบที่ตรงกันข้าม กล่าวคือมีข้อเสนอว่า คนเราจะรู้จักหรือมีความรู้ต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ต่อเมื่อเรามีประสบการณ์ (โดยผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า) ต่อสิ่งนั้นๆ ดังนั้น ความรู้จึงเกิดขึ้น “หลังจาก” (a posteriori) มีประสบการณ์แล้ว และอยู่ภายนอกตัวมนุษย์ (outside-out) ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของทัศนะเชิงปรัชญานี้ก็คือ กลุ่มนักจิตวิทยาสำนักสิงเงา-การตอบสนอง (Stimulus – Response S-R Theory) นั่นเอง

(ข) **ความรู้ นั้นดำรงอยู่เป็นปรากฏการณ์อิสระหรือขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของมนุษย์** ทัศนะแรกนั้นเชื่อว่า ความเป็นจริง/ความรู้ นั้นมีอยู่แล้วในธรรมชาติ เช่น แรงโน้มถ่วงของโลก ความเป็นจริงอยู่ภายนอกนั้นแล้ว (out-there) และมนุษย์เป็นผู้ไปค้นพบโดยที่ความรู้/ความเป็นจริงนั้นดำรงอยู่อย่างเป็นภาววิสัย (objectivity) ไม่ขึ้นต่อเจตจำนงของมนุษย์ เช่น ไม่ว่าเราจะชอบหรือเกลียดชังแรงโน้มถ่วงของโลก แต่แรงโน้มถ่วงนั้นก็ดำรงอยู่ ทัศนะดังกล่าวนี้เป็นต้นเค้าของปรัชญาแบบปฏิฐานนิยม (Positivism)

ในทิศทางที่ตรงกันข้าม นักปรัชญาอีกกลุ่มหนึ่งกลับเห็นว่า ความเป็นจริง/ความรู้ นั้นมิได้ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระ หากแต่ขึ้นต่ออัตวิสัยของมนุษย์ (subjectivity) โดยที่มนุษย์เป็นผู้ที่ประกอบสร้างความรู้/ความเป็นจริงนั้นขึ้นมา เช่น การมีความรู้ว่ามีโลกเรานั้นกลมหรือแบนก็ขึ้นอยู่กับมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยจะเป็นผู้ประกอบสร้างความรู้และความหมายของปรากฏการณ์ต่างๆ รอบตัวมนุษย์ ทัศนะเช่นนี้เป็นต้นกำเนิดของปรัชญาแบบสำนักประกอบสร้างนิยม (Constructionism) ซึ่งเป็นแกนของปรัชญาในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism)

(ค) ความรู้ที่มนุษย์เรามีนั้นเป็นความรู้ที่แน่นอนสมบูรณ์อย่างแท้จริง หรือเป็นความรู้ที่สัมพัทธ์/หรืออาจมีข้อผิดพลาดได้ นี่ก็เป็นข้อถกเถียงโต้แย้งที่ยังไม่รู้จบของปรัชญาสำนักต่างๆ เช่นบางสำนักมีความเชื่อว่า ความรู้ที่แน่นอนถูกต้องสมบูรณ์ตรงกับความเป็นจริงนั้นมีอยู่อย่างแน่นอน (absolute knowledge) แม้ว่าในปัจจุบันอาจจะเป็นความรู้ที่ผิดพลาด แต่ก็ยังเป็นเพียงเพราะวิธีการค้นคว้านั้นยังไม่สมบูรณ์เท่านั้น ทศนะดังกล่าวนี้มักเป็นปรัชญาของนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) ที่สามารถจะคิดคำนวณเพื่อการทำนายพยากรณ์ปรากฏการณ์ต่างๆ ได้อย่างแม่นยำ ทศนะหลักของปรัชญาสำนักนี้ก็คือมีความรู้บางประเภทที่มีลักษณะเป็นความจริงที่เป็นสากล จริงในทุกเงื่อนไข ทุกกาลเวลา ทุกสถานที่ แต่ในทางตรงกันข้าม มีสำนักปรัชญาบางสำนักที่ไม่เชื่อว่าจะมีความรู้ที่สมบูรณ์แน่นอนดังกล่าว ความรู้ทั้งหลายล้วนแล้วแต่มีลักษณะสัมพัทธ์ (relative knowledge) กล่าวคือ เป็นความรู้ที่มีเงื่อนไขเฉพาะ เป็นจริงเฉพาะในบางบริบท บางเวลา บางสถานที่ เป็นต้น

(ง) โจทย์ข้อสุดท้ายของญาณวิทยานี้เน้นว่าเป็นโจทย์สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการก่อร่างสร้างทฤษฎีด้านวิชาการ รวมทั้งการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเพื่อตรวจสอบหรือสร้างสรรค์องค์ความรู้ต่างๆ โจทย์นี้ก็คือ มนุษย์เรามีวิธีการรู้ความจริงหรือได้ความรู้มาด้วยวิธีการอย่างไรบ้าง อะไรเป็นมาตรการชี้ขาดว่าความรู้ข้อไหนเป็นเท็จ ความรู้ข้อไหนเป็นจริง ในที่นี้จะพัฒนาประเด็นของโจทย์ข้อสุดท้ายนี้ให้ละเอียดในหัวข้อต่อไป

(4) จากปรัชญาสู่ทฤษฎีสังคมศาสตร์/นิเทศศาสตร์ จากคำถามสุดท้ายที่กล่าวมาข้างต้น คือ มนุษย์เรามีวิธีการรู้ความจริงหรือได้ความรู้มาด้วยวิธีการอย่างไรบ้าง S.W. Littlejohn (1999) ได้ประมวลสรุปว่า คำถามเชิงปรัชญาดังกล่าวนั้นได้ให้กำเนิดแก่ทฤษฎีด้านสังคมศาสตร์และนิเทศศาสตร์อย่างน้อย 4 ทฤษฎีหลักๆ คือ

(4.1) ทฤษฎีสายเหตุผลนิยม (Rationalism) นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่า ความรู้ที่แท้จริงนั้นเกิดมาจากพลังของจิตมนุษย์ (human mind) ที่จะเข้าถึงสัจจะ กล่าวคือ ทฤษฎีนี้มีความเชื่อมั่นในความมีเหตุผลของมนุษย์ที่จะเข้าถึงความเป็นจริงที่แน่นอนได้

(4.2) **ทฤษฎีสายประจักษ์นิยม (Empiricism)** นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่า ความรู้ของมนุษย์นั้นเกิดมาจากการรับรู้ (perception) เมื่อมนุษย์มีประสบการณ์กับโลก และได้รู้ได้เห็นว่าจะไรกำลังเกิดขึ้น

(4.3) **ทฤษฎีสายประกอบสร้างนิยม (Constructionism)** นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่า คนเราสร้างความรู้ขึ้นมาเพื่อที่จะนำมาใช้งานในโลกแห่งชีวิตประจำวันที่เราต้องใช้ชีวิตอยู่ และในตัวความรู้นั้น มนุษย์เราก็จะสอดใส่ “ตัวตน/ตัวเอง” เข้าไปในสิ่งที่เขาที่มีประสบการณ์อยู่ด้วย ตัวอย่างเช่น คนเราประกอบสร้างความรู้เกี่ยวกับ “พระเจ้า/เทพเจ้า” เพื่อตอบสนองชีวิตประจำวันของเรา คนที่มีชีวิตอยู่ริมทะเลจึงประกอบสร้างความรู้เกี่ยวกับเทพเจ้าที่ปกป้องภัยจากทะเล และโฉมหน้าหรือคุณลักษณะของเทพเจ้านั้นก็คล้ายคลึงกับตัวตนของมนุษย์ผู้ประกอบสร้างเอง เป็นต้น

(4.4) **ทฤษฎีสายการประกอบสร้างทางสังคม (Social constructionism)** นักทฤษฎีกลุ่มนี้ก้าวเลยนักทฤษฎีกลุ่มที่ 3 คือ สายประกอบสร้างนิยมขึ้นไปอีกหนึ่งก้าว เนื่องจากกลุ่มที่ 3 นั้นยังมองหน่วยการศึกษาเป็น “ระดับปัจเจกบุคคล” แต่ทว่าทฤษฎีสายการประกอบสร้างทางสังคมนั้น จะขยายหน่วยการศึกษามาเป็น “ระดับสังคม/ระดับความสัมพันธ์ทางสังคม” ดังนั้น ทฤษฎีการประกอบสร้างทางสังคมจึงให้คำตอบเรื่องแหล่งที่มาของความรู้ว่า ความรู้เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (product of symbolic interaction) ภายในแต่ละกลุ่มสังคม “ความเป็นจริง” (reality) จึงเกิดมาจากการประกอบสร้างทางสังคมและทางวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่ม

จากกลุ่มทฤษฎีหลักทั้ง 4 กลุ่มนี้ S.W. Littlejohn (1999) ได้นำมาจัดระบบใหม่โดยแบ่งทฤษฎีด้านนิเทศศาสตร์ทั้งหลายออกเป็น 2 โลกทัศน์หลักๆ (worldview) ที่อยู่คนละปลายขั้ว คือโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์/พฤติกรรมนิยม และอีกปลายขั้วหนึ่งคือ โลกทัศน์แบบมนุษยนิยม และระหว่างปลายขั้วทั้งสองก็อาจจะเป็นจุดยืนของทฤษฎีการสื่อสารต่างๆ

(ก) **โลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์/พฤติกรรมนิยม (Scientific/Behaviorism world view)** เป็นโลกทัศน์ที่รวมเอากลุ่มทฤษฎีเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยมเข้าด้วยกัน โลกทัศน์นี้มีข้อตกลงว่า ความเป็นจริงนั้นแยกออกจากตัวมนุษย์ โดยดำรงอยู่ภายนอกตัวมนุษย์ และรอคอยให้มนุษย์ไปค้นคว้าและค้นพบ ดังนั้น การฝึกฝนเป็นนักวิชาการก็ต้องเน้นกระบวนการเป็นผู้สังเกตเพื่อแสวงหาให้ค้นพบ และการที่จะค้นพบความเป็นจริงได้นั้น มนุษย์จะต้องขจัด “อัตวิสัย” ของตัวเอง (เช่น บรรดาอคติต่างๆ) ต้องเน้น “ความเป็นภววิสัย” (objectivity) ให้มากที่สุด

ส่วนเป้าหมายในการสร้างความรู้ของโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์นั้น ก็คือการแสวงหา “กฎเกณฑ์ที่เป็นสากล” (generalization) ที่เป็นจริงในทุกสถานที่และทุกกาลเวลา เมื่อทำวิจัยภายใต้โลกทัศน์นี้ แม้จะเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเพียงจำนวนหนึ่ง แต่นักวิจัยก็ต้องใช้เครื่องมือทางสถิติเพื่อขยายข้อค้นพบให้สามารถสรุปรวม (generalization) กับประชากรทั้งหมดได้ และเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าว นักวิชาการจะต้องพัฒนาทักษะความสามารถในการ “วิเคราะห์” อย่างสูง (highly analytical) เพื่อนำไปจำแนกแยกแยะสิ่งที่ศึกษาให้แยกย่อยออกเป็นส่วนเล็กลงๆ ตัวอย่างที่ชัดเจน คือวิธีการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่นวิชาฟิสิกส์ที่พยายามค้นหาส่วนประกอบที่เล็กที่สุดของสสารลงไปเป็นโมเลกุล เป็นอะตอม เป็นต้น ในทฤษฎีด้านสังคมศาสตร์และนิเทศศาสตร์ที่ใช้โลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์/พฤติกรรมนิยมก็ดำเนินการในลักษณะเดียวกัน เช่น การวิเคราะห์ “พฤติกรรมกรรมการเปิดรับสาร” ให้แยกย่อยออกเป็น การกระทำย่อยๆ ในแต่ละขั้นตอน เป็นต้น

(ข) โลกทัศน์แบบมนุษยนิยม (Humanistic world view) โลกทัศน์แบบที่สองนี้เป็นทัศนะที่ตรงกันข้ามกับทัศนะแรก เพราะจุดเน้นหนักนั้นอยู่ที่ “กระบวนการประกอบสร้างความรู้” และเชื่อว่าโลกแห่งความเป็นจริงนั้นมิได้หยุดนิ่ง หากแต่เป็นกระแส/กระบวนการที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในโลกทัศน์แบบที่สองนี้ มนุษย์มีบทบาทเป็น “ผู้ประกอบสร้างความรู้” ขึ้นมา แม้ว่าโลกแห่งสรรพสิ่งต่างๆ จะอยู่ภายนอกตัวมนุษย์ แต่ทว่ามนุษย์ก็สามารถสร้าง “ความรู้ความคิดเกี่ยวกับโลก” ขึ้นมาในตัวคนเราได้หลายวิธีการ ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” จึงมิได้วางอยู่ภายนอกตัวคนแล้วรอให้ผู้เรียนรู้ไปค้นพบ หากทว่าความรู้นั้นเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่าง “ผู้รู้” กับ “สิ่งที่รู้” ด้วยเหตุนี้ กระบวนการรับรู้และการตีความของปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้เรียนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความรู้

เป้าหมายของความรู้ในกระบวนการทัศน์แบบที่สองนี้ จึงมิได้ต้องการค้นหากฎเกณฑ์ที่เป็นสากล หากทว่าจะทำให้ความสนใจที่จะมุ่งพรรณนา/อธิบายความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในบริบทเฉพาะๆ ของกรณีที่กำลังศึกษาอยู่ และโลกทัศน์แบบมนุษยนิยมจะเน้นความสำคัญของ “การตอบสนอง/การรับรู้ของมนุษย์” อย่างมากที่สุด ความรู้จึงมิใช่กฎเกณฑ์ที่อยู่ภายนอกแล้วรอให้มนุษย์ไปค้นพบ หากทว่า ความรู้เป็นเรื่องของการตีความของผู้คนที่เกี่ยวข้องซึ่งกับประเด็นที่กำลังศึกษา ในแง่นี้ การสื่อสารจึงมิใช่เป็น “พาหนะ” ที่จะช่วยพาผู้ศึกษาไปค้นพบกฎเกณฑ์สากลดังเช่นทัศนะของโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ หากแต่เป็น “เครื่องมือ” ที่มนุษย์ใช้ประกอบสร้างความเป็นจริงของตนขึ้นมา

จากโลกทัศน์ทั้ง 2 แบบ คือ แบบวิทยาศาสตร์และแบบมนุษยนิยมที่กล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า โลกทัศน์ทั้ง 2 แบบนี้เป็นรากฐานที่สำคัญของระเบียบวิธีวิจัย 2 ประเภท คือ วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ที่วางอยู่บนปรัชญาของโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ และวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่วางอยู่บนปรัชญาของโลกทัศน์แบบมนุษยนิยมนั่นเอง

(ข) ภาววิทยากับทฤษฎีการสื่อสาร

(1) ความหมายของภาววิทยา ภาววิทยา (Ontology) เป็นสาขาย่อยสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญาที่ว่าด้วยการศึกษาธรรมชาติของ “การดำรงอยู่” (being/existence) ของสรรพสิ่งต่างๆไม่ว่าจะเป็นวัตถุ แบบแผนการปฏิบัติ (practice) หรือแม้แต่ความนึกคิด (idea/ideology)

คำว่า “ontology” มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก 2 คำ คือคำว่า “onta” แปลว่า being ส่วน logo ก็แปลว่า “ศาสตร์/วิทยา” ความสนใจของภาววิทยาจึงอยู่ที่การตั้งคำถามกับ “การดำรงอยู่ของสรรพสิ่งต่างๆ” และแน่นอนว่า คำถามแรกๆที่นักปรัชญาสาขาภาววิทยาให้ความสนใจ ก็คือการตั้งคำถามกับการดำรงอยู่ของมนุษย์เรานั้นเอง

ในทางปฏิบัติ ภาววิทยาจะตั้งคำถามกับธรรมชาติของมนุษย์ว่า “เราดำรงความเป็นมนุษย์อยู่ได้เพราะคุณสมบัติอะไร” และหากจะให้ชัดเจนยิ่งไปกว่านั้น ก็จะตามมาด้วยคำถามเชิงเปรียบเทียบว่า “แล้วอะไรที่ทำให้มนุษย์เราแตกต่างไปจากสัตว์”

จากคำถามเชิงภาววิทยาดังกล่าว นักปรัชญา/นักวิชาการแต่ละสำนักคิดก็จะให้คำตอบที่ต่างกันอย่างออกไป ดังเช่นนักปรัชญาบางท่านระบุว่า มนุษย์เราเป็นสัตว์โลกที่แตกต่างจากสรรพสัตว์อื่นตรงที่เราเป็น “สัตว์สังคม/สัตว์การเมือง” (Homo Politicus) นักวิชาการบางท่านระบุว่า คนเราเป็นมนุษย์ได้เพราะ “การรู้จักทำงาน” (Homo Faber) เราเป็นมนุษย์เพราะเรารู้จักเล่าเรื่อง (Homo Narrans) เพราะเรารู้จักเล่น (Homo Ludens) และแน่นอนว่านักวิชาการสายนิเทศศาสตร์ก็ย่อมตอบคำถามเรื่องการดำรงอยู่ของ “ความเป็นมนุษย์” ว่า มนุษย์เราแตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่นๆ ตรงที่เรารู้จักใช้ภาษาแบบมนุษย์

(2) ประวัติความเป็นมา ปรัชญาสาขาภาววิทยานั้น เริ่มต้นตั้งแต่ยุคสมัยของอริสโตเติล หลังจากที่อริสโตเติลเขียนหนังสือเล่มแรกชื่อ Physics ที่มีเนื้อหาว่าด้วยกำเนิดและพัฒนาการของโลก กายภาพของธรรมชาติ ในหนังสือเล่มต่อมาคือ Metaphysics อริสโตเติลก็ได้อธิบายถึงบรรดากิจกรรมภายใน (internal activity) ที่ทำให้สรรพสิ่งต่างๆสามารถดำรงอยู่ได้ อันเป็นคำถามหลักของภาววิทยา ในหนังสือเล่มนี้

อริสโตเติลได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการให้คำนิยาม การจำแนกประเภท ธรรมชาติของคุณสมบัติต่างๆที่ทำให้สรรพสิ่งมีความคงตัว รวมทั้งธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งทั้งหลายด้วย อย่างไรก็ตาม S.W. Littlejohn & K.A. Foss (2009) ระบุว่า ในขั้นต่อมา เช่นในช่วงศตวรรษที่ 17 ความหมายของคำว่า “ภววิทยา” ก็เริ่มผิดเพี้ยนไปจากเดิม กล่าวคือ บรรดาคำถามเชิงปรัชญาต่างๆที่ไปสังกัดสาขาย่อยอื่นๆไม่ได้ ก็จะถูกมาจัดรวมอยู่ในสาขาภววิทยาทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม ความหมายที่แท้จริงของสาขาภววิทยาก็คงยึดคำถามหลัก 2 คำถามที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ คำถามแรก การดำรงอยู่ของสรรพสิ่งต่างๆนั้นขึ้นอยู่กับคุณสมบัติอะไร ตัวอย่างเช่น เมื่อเราเห็นข้อความในหนังสือตำราด้านการสื่อสารที่เขียนว่า “สังคมมนุษย์นั้นจะเกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปไม่ได้หากปราศจากระบบการสื่อสาร” นี่ก็คือตัวอย่างของคำถาม-คำตอบเชิงภววิทยา และหลักฐานรูปธรรมประเภทหนึ่งที่ยืนยันการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งต่างๆ ก็คือ ภาษา ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการใช้คำว่า “ไฟฟ้า” เกิดขึ้นย่อมหมายความว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวได้เกิดมี “ไฟอีกประเภทหนึ่ง” ที่มีคุณสมบัติคือ มาจากฟลักซ์หรืออีกตัวอย่างหนึ่งก็เช่น เมื่อเกิดคำว่า “อาชญากรรมเศรษฐกิจ” ขึ้นมา ก็หมายความว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวได้มี “อาชญากรรม” ประเภทใหม่ที่แตกต่างไปจาก “อาชญากรรมแบบเดิมๆ” ดำรงอยู่ขึ้นมาแล้ว เป็นต้น

ส่วนคำถามที่สองที่ช่วยตอบคำถามแรกก็คือ การดำรงอยู่ของสรรพสิ่งต่างๆจะเด่นชัดมากยิ่งขึ้นหากสามารถแสดงให้เห็น “ความเหมือน” และโดยเฉพาะ “ความแตกต่าง” จากสิ่งอื่นๆ ตัวอย่างเช่น คำตอบเชิงภววิทยาของนักคิดสำนักยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodern) ในส่วนที่เกี่ยวกับ “เรื่องเล่าแบบใหญ่ๆ” (Grand narrative) อันเป็นภววิทยาของยุคสมัยใหม่ (Modern Age) (ที่เล่าเรื่องความก้าวหน้าของมนุษยชาติ เส้นทางไปสู่ความมีเหตุผลของมนุษย์ พัฒนาการของสังคมจากสังคมทาสไปสู่สังคมสังคมนิยม ฯลฯ) ที่มักจะเห็นว่า “สิ่งที่มาที่หลังย่อมเหนือกว่าดีกว่าสิ่งที่มาก่อน” แต่นักคิดสายยุคหลังสมัยใหม่เห็นว่าเรื่องเล่าแบบใหญ่ๆเหล่านี้ไม่เป็นจริง (ไม่ดำรงอยู่แล้ว) สังคมแต่ละสังคม มนุษย์ในแต่ละแห่ง ล้วนมีความแตกต่างกันจนไม่สามารถนำเอาเรื่องเล่าใหญ่ๆแบบนี้ไปอธิบายได้ รวมทั้งสังคมแต่ละยุคสมัยหรือผู้คนในแต่ละแห่งก็ไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ว่าอะไรจะเหนือกว่า/ดีเด่นกว่าอะไร เป็นต้น

ตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการสื่อสารในแง่มุมของภววิทยาก็เช่นคำถามที่ว่า “ผู้รับสารนั้นคือใคร” “ผู้รับสารมีการดำรงอยู่อย่างไร” เราจะพบว่า คำตอบของคำถามเชิงภววิทยาที่แตกต่างกันก็ทำให้การสร้างทฤษฎีผู้รับสารแตกต่างกันไปด้วย เช่น ทฤษฎีผู้รับสารที่มองว่า “ผู้รับสารนั้นเป็นมวลชนที่

แตกแยกกระจัดกระจาย” (Mass audience Theory) กับทฤษฎีที่มองว่า “ผู้รับสารนั้นเป็นคนที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่น” (Social relation audience Theory) เป็นต้น

(3) **สำนักคิดด้านภววิทยา** S.W. Littlejohn & K.A. Foss (2009) ระบุว่า สำนักคิดของภววิทยาที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการสื่อสารนั้นมีอยู่ 3 สำนักคิดคือ

(1) **Realism** (ลัทธิสัจนิยม) สำนักนี้เชื่อว่า ความเป็นจริงนั้นดำรงอยู่/มีอยู่อย่างเป็นอิสระจากมนุษย์ ไม่เกี่ยวกับการรับรู้ของมนุษย์ ไม่ว่ามนุษย์จะพูดถึงความเป็นจริงนั้นว่าอย่างไรก็ตาม ตัวอย่างเช่น ความเป็นจริงที่ว่า “มีน้ำ/มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่บนดาวเคราะห์ดวงอื่นๆหรือไม่” ไม่ว่ามนุษย์จะพูดถึง/รับรู้ความเป็นจริงนี้อย่างไร ความเป็นจริงนั้นก็จะเป็นจริงอยู่เช่นนั้น การเข้าถึงการดำรงอยู่ของความเป็นจริงเช่นนี้ต้องใช้วิธีการสังเกตโดยเฉพาะคุณสมบัติด้านกายภาพที่จับต้องได้/สังเกตเห็นได้ของความเป็นจริงนั้น และจะช่วยให้เป็นคุณลักษณะร่วมกัน/เป็นสากลของความเป็นจริง (เช่น บนดาวดวงอื่นๆมีน้ำเหมือนกับโลกเรา)

(2) **Nominalist** (ลัทธินามนิยม) สำนักนี้จะเน้นที่คุณลักษณะที่เป็นรูปธรรม (ปฏิเสธลักษณะนามธรรมของความเป็นจริง) และคุณลักษณะเฉพาะตัว (ปฏิเสธลักษณะสากลทั่วไป) ของความเป็นจริง โดยเห็นว่า ความเป็นจริงแต่ละอย่าง (คนแต่ละคน สังคมแต่ละสังคม เหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์ ฯลฯ) ล้วนมีลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่มีอะไรเหมือนกับความเป็นจริงอย่างอื่นเลย ยกเว้น “ชื่อ” ที่เราใช้เรียกเท่านั้น เช่น คำว่า “นก” ที่อาจจะรวมตัวนกหลายๆตัวเข้ามาอยู่ภายใต้ชื่อเดียวกัน แต่แท้จริงแล้ว นกแต่ละตัวล้วนดำรงอยู่อย่างแตกต่างกัน ในแง่นี้ Nominalist จึงเท่ากับคัดค้านสำนักคิด Realism

(3) **Social Constructionist** (ลัทธิการประกอบสร้างทางสังคม) สำนักนี้มีทัศนะเชิงภววิทยาว่า สังคมเป็นตัวประกอบสร้างสรรพสิ่งต่างๆ จากกระบวนการเลือกสรรของตัวมนุษย์เอง (human choice) ดังนั้นสังคมจึงมิได้เกิดขึ้นมาจากธรรมชาติ (เช่นกลุ่ม Realism) หรือเกิดมาจากประสงค์ของพระเจ้าองค์ใด ความสนใจหลักของสำนัก Social Constructionist จึงอยู่ที่วิธีการที่ปัจเจกหรือกลุ่มคนประกอบสร้าง “ความเป็นจริงที่รับรู้” (perceived reality) ให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ รวมทั้งมีทัศนะว่า ความเป็นจริงที่รับรู้นั้นมีลักษณะเป็นพลวัต มีความต่อเนื่อง ถูกสร้างและผลิตซ้ำใหม่ รวมทั้งถูกเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามการรับรู้ และการตีความของคนในแต่ละกลุ่ม/แต่ละยุคสมัย

สำหรับแนวคิดหลัก (key concepts) ที่ทฤษฎีการสื่อสารได้นำเอาปรัชญาภววิทยามาถกเถียงกัน นั้น มีอยู่ 3-4 แนวคิดหลักๆ คือ แนวคิดเรื่อง “ทางเลือก” (choice) พฤติกรรม (behavior) ประสบการณ์ (experience) และบริบทสังคม (social context) ในที่นี้จะสาธิตให้เห็นว่า สำหรับแนวคิดหลักเรื่อง “ทางเลือก” นั้น ทั้ง 3 สำนักคิดด้านภววิทยาจะอธิบายแตกต่างกันอย่างไร

ทางเลือก – choice คำถามเชิงภววิทยาที่เกี่ยวกับ “ทางเลือก” นั้นเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะโดยพื้นฐานของมนุษย์ว่า มนุษย์เรานั้นสามารถกระทำอะไรก็ได้โดยมีเจตจำนงเสรี (free will) หรือไม่ หรือ ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยต่างๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การกระทำของมนุษย์นั้นเกิดมาจากปัจจัยภายนอก หรือเกิดมาจากทางเลือกที่เป็นปัจจัยภายใน (เจตจำนงเสรี) ของมนุษย์

(1) **กลุ่ม Realist** ให้คำตอบเชิงภววิทยาว่า การเกิดขึ้นของการกระทำของมนุษย์นั้น เกิดมาจากปัจจัยภายนอก ดังนั้นมนุษย์เราจึงถูกควบคุมด้วยปัจจัยแวดล้อมด้านชีววิทยาและด้านธรรมชาติ มนุษย์จึงเป็นผลรวมของปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากภายนอก ตัวอย่างของทฤษฎีการสื่อสารที่วางอยู่บนภววิทยาแบบ Realist ก็คือทฤษฎีจิตวิทยาการสื่อสารสายสิ่งเร้า-การตอบสนอง (Stimulus – Response Theory) มนุษย์จึงมีคุณลักษณะที่เป็น “ฝ่ายตั้งรับ” (passive) ต่อโลกภายนอก

(2) **กลุ่ม Nominalist** นักคิดกลุ่มนี้มีทัศนะต่อคุณลักษณะความเป็นมนุษย์ที่แตกต่างออกไป โดยเชื่อว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรีที่จะเลือกที่จะกระทำอย่างไร มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่รู้จักตัดสินใจ เป็นฝ่ายกระทำต่อโลกเพื่อกำหนดเส้นทางอนาคตของตัวเอง ดังนั้น แม้ว่าจะมีโลกที่เป็นจริงอยู่ภายนอกตัวคน แต่มนุษย์ก็จะรับรู้ และตีความหมายแบบต่างๆ ซึ่งการรับรู้และตีความดังกล่าวจะเป็นตัวนำทางความคิด ความรู้สึก คำพูดและการกระทำของมนุษย์เรา การรับรู้และการตีความนั้นเห็นได้จาก “การขนานนามและการจัดจำแนกประเภท” ตัวอย่างเช่น หากมนุษย์รับรู้ “พื้นดิน” ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีจิตวิญญาณ ก็ จะขนานนามว่า “แม่พระธรณี” และจัดจำแนกประเภทอยู่ใน “หมวดของเทพเจ้า” แต่หากมนุษย์รับรู้ “พื้นดิน” ประกอบด้วยสสารที่เป็นวัตถุประเภทต่างๆ ก็จะขนานนามแตกต่างกันออกไป

กลุ่ม Nominalist จึงเชื่อว่า มนุษย์เราสามารถจะปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ รอบตัว ด้วยการเปลี่ยนวิธีคิด วิธีรับรู้ และวิธีตีความต่อสิ่งนั้นๆ เช่นการรับรู้ “ร่างกายของมนุษย์” แนวคิดของกลุ่ม Nominalist ที่เชื่อว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรีที่จะเลือกสรรที่จะรับรู้ ตีความ และปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ ได้นี้ เป็นพื้นฐานภววิทยาของทฤษฎีการสื่อสารการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อตัวเอง (Uses & Gratifications Approach)

(3) **กลุ่ม Social constructionist** ภาววิทยาของนักคิดกลุ่มนี้จะอยู่กึ่งกลางระหว่าง 2 กลุ่มแรกที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้น นักคิดกลุ่มนี้จึงมีข้อเสนอว่า ถึงแม้มนุษย์จะมีการตัดสินใจเลือกกระทำการต่างๆอย่างมีเจตจำนงเสรี แต่ทว่าการตัดสินใจนั้นก็ต้องอยู่ภายในกรอบตัวเลือกชุดหนึ่งเท่านั้น เปรียบเสมือนการเลือกทำข้อสอบปรนัยที่ผู้สอบมีสิทธิที่จะเลือก choice คำตอบได้ แต่ทว่าก็อยู่ภายในกรอบตัวเลือก ก. ข. ค. ง. ที่กำหนดให้เท่านั้น หรือในอีกนัยหนึ่งก็คือ อาจมีบางพฤติกรรมที่มนุษย์มีเสรีภาพที่จะเลือก แต่ก็ยังมีบางพฤติกรรมที่มนุษย์ถูกกำหนดให้ต้องกระทำ

ในส่วนที่เกี่ยวกับ “ความเป็นจริง” นั้น ภาววิทยาของกลุ่ม Social constructionist เสนอว่ามนุษย์เราได้ “ร่วมกันสร้าง” ความเป็นจริงขึ้นมา ซึ่งมีนัยยะว่า ปัจเจกทั้งมีเสรีภาพที่จะสร้าง แต่ก็ต้องถูกกำหนดให้มีความหมายร่วมกับคนอื่นด้วย การทำความเข้าใจการกระทำของมนุษย์จึงต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกกับคนอื่น ๆ อยู่เสมอ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ปัจเจกก็มีเสรีภาพที่จะต่อรอง (นอกจากจะถูกกำหนด) ความหมายกับคนอื่น ๆ ได้เช่นกัน

ทฤษฎีด้านการสื่อสารที่วางอยู่บนพื้นฐานของภาววิทยาแบบ Social constructionist ที่ชัดเจนที่สุดก็คือ กลุ่มทฤษฎี Coordinated management of meaning theories ที่มีเนื้อหาว่า มนุษย์เราสร้างความจริงทางสังคมของเราขึ้นมา แล้วก็ใช้กฎเกณฑ์ต่างๆเป็นเครื่องนำทางการประพฤติปฏิบัติภายใต้สถานการณ์แบบต่างๆ ความรู้เกี่ยวกับโลกจึงเกิดขึ้นผ่านการสื่อสารร่วมกับคนอื่น ๆ

(ค) คุณวิทยากับทฤษฎีการสื่อสาร

(1) **ความหมายของคุณวิทยา (Axiology)** คุณวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่สนใจธรรมชาติของคุณค่า (value) และสิ่งทั้งหลายที่มีคุณค่าอยู่ภายใน ชื่อวิชานี้มาจากภาษากรีก 2 คำ คือ Axios แปลว่า “มีค่า/มีคุณค่า” และ logo แปลว่า ศาสตร์/วิทยา

สำหรับความหมายแบบกว้างๆของคุณวิทยาจะเกี่ยวข้องกับทุกรูปแบบของคุณค่า ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าเชิงสุนทรีย์ คุณค่าเชิงจริยธรรม หรือคุณค่าเชิงความรู้ ส่วนในความหมายที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้นนั้น จะสนใจ “คุณค่าที่แฝงอยู่ภายในของสรรพสิ่งต่างๆ อันทำให้สิ่งนั้นๆเป็นที่พึงปรารถนา” และแน่นอนว่าการศึกษาคุณวิทยานั้นไม่อาจจะแยกออกจากการศึกษาเรื่องญาณวิทยาและภาววิทยาที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว

ในส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการสื่อสารนั้น เราสามารถกล่าวได้ว่า ในการทำงานกับทฤษฎีนั้น นักทฤษฎีทุกคนจะต้องนำเอาเกณฑ์เรื่อง “คุณค่า” เข้ามาพิจารณาร่วมด้วยเสมอในการศึกษาตัว

เนื้อหาทฤษฎี ในการเลือกประเด็นที่ควรพิจารณา ในการตั้งหัวข้อ/โจทย์การวิจัย หรือในการเลือกกระบวนวิธีวิจัย ฯลฯ ตัวอย่างเช่น นักทฤษฎีกลุ่มสตรีนิยม (Feminist Media Theory) เมื่อเข้ามาศึกษาวิจัยด้านการสื่อสาร ในขั้นแรก ก็จะพิจารณาคุณค่าและความสำคัญของการศึกษา “ผลผลิตสื่อ” (Media product) ซึ่งเป็นกระจกสะท้อนให้เห็นปัญหาต่างๆเกี่ยวกับสตรี หรือนักทฤษฎีกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาจะให้คุณค่ากับการศึกษาการถอดรหัสความหมาย (decoding process) ของผู้รับสารมากกว่าการใส่รหัสของผู้ส่งสาร เป็นต้น

(2) **ประวัติความเป็นมา** ประวัติความสนใจในคุณวิทยาเริ่มต้นตั้งแต่ 500-600 ปีก่อนคริสตศักราช อันเป็นช่วงเวลาที่การปกครองแบบประชาธิปไตยกำลังก่อตัวขึ้นในกรีก โดยเฉพาะในกรุงเอเธนส์ ในช่วงเวลาดังกล่าว ประชาชนชาวเอเธนส์จะสนใจแสวงหาความรู้เพื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ และในช่วงเวลาดังกล่าว นักปรัชญานานาสำนักต่างก็นำเสนอทัศนะของตนต่อเรื่องคุณค่าของชีวิตและสังคม ตัวอย่างเช่น กลุ่มโซฟิสต์ (Sophists) ซึ่งใช้จุดยืนแบบตั้งข้อกังขาในทุกสิ่งทุกอย่าง (skeptic) และคิดทุกอย่างในเชิงสัมพัทธ์ (relative) ดังนั้น กลุ่มโซฟิสต์จึงเสนอว่า ในแต่ละสังคม แต่ละช่วงเวลา ล้วนกำหนดคุณค่าของชีวิตและสังคมขึ้นมาอย่างแตกต่างกัน จึงไม่มีคุณค่าอะไรที่เป็นสากลในทุกสถานที่ทุกเวลา ขึ้นอยู่กับสังคมและยุคสมัย รวมทั้งมนุษย์ที่เป็นมาตรวจวัดคุณค่าของสรรพสิ่ง

แต่ทว่า ไโสกราตีส (Socrates) กลับมีความเห็นแย้งกับกลุ่มโซฟิสต์ กล่าวคือ เขาเห็นว่าต้องมีคุณค่าที่สมบูรณ์ (absolute) และเป็นสากล (universal) ที่มนุษย์สามารถยึดถือได้อย่างมั่นคง รวมทั้งยังนำเสนอว่า คุณค่าที่เป็นคุณธรรม (virtue) นั้น จะเกี่ยวข้องกับความรู้ด้วย ในขั้นต่อมา สำนักศิษย์เอกของ ไโสกราตีสคือ เพลโต ได้สานต่อทัศนะของผู้เป็นอาจารย์ว่า คุณค่าสำคัญที่สมบูรณ์และเป็นสากลนั้น น่าจะ ได้แก่ ปัญญา (wisdom) ความกล้าหาญ (courage) ความรู้จักอดกลั้น (temperance) และความยุติธรรม (justice)

ในช่วงยุคกลางซึ่งเป็นยุคสมัยที่คริสตศาสนาทรงอิทธิพล นักปรัชญาคนสำคัญแห่งยุคสมัยนี้ คือ โทมัส อะไควนัส (Thomas Aquinas) ได้นำเสนอว่า คุณธรรม 4 ประการที่เพลโตเสนอมานั้นเป็นคุณค่าทางโลกซึ่งยังคงไม่เพียงพอ แต่จำเป็นต้องมีคุณธรรมด้านศาสนาด้วย และเขาได้เสนอคุณธรรมของคริสตศาสนาเพิ่มเติมเข้ามาอีก 3 ประการ คือ ศรัทธา ความหวัง และความรัก เมื่อเราวิเคราะห์คุณธรรมที่มี

อยู่ในผลผลิตสื่อมวลชนในโลกตะวันตก เช่น ภาพยนตร์ฮอลลีวูด เราจึงมักพบคุณธรรมดังกล่าวนี้แฝงฝังอยู่ในเนื้อหา

การพัฒนาเรื่อง “คุณวิทยา” ยังคงสืบทอดต่อเนื่องมา และได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เมื่อก้าวเข้าสู่ยุควิทยาศาสตร์ เนื่องจากในยุคสมัยนี้ได้เกิดวิธีคิดแบบใหม่จากข้อเสนอของสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ที่ว่า ให้แยกการวินิจฉัยด้วย**ข้อเท็จจริง** (fact) ซึ่งเป็นวิธีการทำงานของสายวิทยาศาสตร์ ออกจากการวินิจฉัยด้วย**คุณค่า** (value) ซึ่งถือเป็นวิธีการทำงานของสาขาปรัชญา ดังนั้น วิชาการด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ รวมทั้งสังคมศาสตร์กระแสหลัก (Mainstream Social Science) เช่น สำนักหน้าที่นิยม (Functionalism) จึงกำหนดจุดยืนของงานค้นคว้าทางวิชาการของตนเองว่า “ปราศจากการวินิจฉัยเชิงคุณค่า” (value-free)

ในศตวรรษที่ 20 ก็เกิดข้อเสนอใหม่ด้านคุณวิทยาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเกิดสำนักปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ที่พัฒนาทฤษฎีคุณค่าของความรู้มาจากสาขาวิชาจิตวิทยา สำนักปรัชญานี้เสนอว่า คุณค่านั้นถูกรับรู้ว่าเป็นเครื่องมือที่ให้ประสิทธิผลของกระบวนการของความคิดและสรรพสิ่งต่างๆ หมายความว่า สิ่งใดจะถือว่ามีคุณค่า ก็เมื่อสิ่งนั้นช่วยให้กระบวนการคิดหรือกระบวนการทำงานต่างๆ สำเร็จลุล่วงได้ กล่าวคือ เป็นคุณค่าที่เมื่อปฏิบัติการแล้วใช้ได้ผลดีนั่นเอง

(3) **คุณวิทยากับทฤษฎีการสื่อสาร** เนื่องจากคุณวิทยาเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยปัญหาเรื่อง “ผิด/ถูก” “ดี/เลว” ฯลฯ ดังนั้น คุณวิทยาจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการสื่อสารในส่วนเสี้ยวที่เกี่ยวข้องกับ “ปัญหาจริยธรรมและสุนทรียะ” อยู่เสมอ S.W. Littlejohn & K.A. Foss (2009) ระบุว่า คุณวิทยาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการสื่อสารอย่างน้อยใน 2 แง่มุม คือ

(i) บทบาทของ “คุณค่า” ในงานศึกษาวิจัย ในแง่มุมนี้มีข้อเสนอจาก 2 ขนบ ว่า คุณค่าควรจะมีบทบาทหรือไม่/อย่างไรในงานศึกษาวิจัย ขนบแรกคือ **จุดยืนแบบวิทยาศาสตร์ขนานแท้** (Traditional Scientific position) แนวทางนี้จะวางอยู่บนภววิทยาแบบ Realist และญาณวิทยาแบบประจักษ์นิยม จึงมีข้อเสนอว่า “วิทยาศาสตร์ที่ดีต้องปราศจากคุณค่า” (value-free) นักวิทยาศาสตร์จะไม่ตั้งคำถามว่า “การมีแรงโน้มถ่วงของโลกนั้นเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่” การปราศจากคุณค่าเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการเป็นนักวิชาการที่ดี กล่าวคือต้องมีความเป็นกลาง (หมายความว่า ปราศจากการยึดถือในคุณค่าต่างๆ) ทั้งทฤษฎีและงานวิจัยต้องมีความเป็นกลาง จึงจะได้ข้อค้นพบอย่างปราศจากอคติ ด้วยเหตุนี้ แนวทางนี้จึงนิยมใช้

ส่วนคำตอบที่สองจะเป็นกลุ่มของนักวิจัยเพื่อการประยุกต์ใช้ประโยชน์ (Applied research) ซึ่งมีจุดยืนที่แตกต่างจากกลุ่มแรก กลุ่มนี้จะถือว่า ความรู้ที่จะค้นคว้าวิจัยนั้นต้องมาจากปัญหาที่สังคม/มนุษยชาติกำลังประสบอยู่ การวิจัยจะต้องช่วยแสวงหาทางออก/ทางแก้ปัญหานั้น ดังนั้น การวิจัยประยุกต์จึงเป็นการวิจัยที่ยึดติดกับ “คุณค่าต่างๆ” (value-laden) ไม่ว่าจะเป็นการเห็นความสำคัญของประเด็นใดประเด็นหนึ่งของนักวิจัย หรือการตั้งโจทย์การวิจัย

นอกจากเป้าหมายด้านการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการที่แบ่งเป็นการวิจัยขั้นพื้นฐานและการวิจัยประยุกต์ดังที่กล่าวมานี้ ก็ยังอาจมีความแตกต่างระหว่างสำนักคิดต่างๆของทฤษฎีการสื่อสารที่วางเป้าหมายของการศึกษาค้นคว้าไว้แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ในขณะที่สำนักคิดหน้าที่นิยม (Functionalism) พยายามที่จะกั้นปัญหาเรื่องคุณค่า/จริยธรรมมิให้เข้ามาข้องแวะในทฤษฎี/วิชาการของตน เนื่องจากต้องการรักษา “จุดยืนที่เป็นกลาง” (value-free) กลุ่มสำนักคิดทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) กลับมีเป้าหมายทางวิชาการที่ตรงกันข้ามกัน นักทฤษฎีวิพากษ์มีจุดยืนทางวิชาการว่า “เรามีได้ต้องการเพียงพรณนาหรือทำความเข้าใจโลกเท่านั้น หากทว่าเราต้องการสร้างความรู้เพื่อนำไปเปลี่ยนแปลงโลกให้ดีขึ้น” และนั่นเป็น “คุณค่าของวิชาการ” จากปรัชญาคุณวิทยาของทฤษฎีวิพากษ์

ตอนที่ 1.2 จากปรัชญาทั่วไปสู่ปรัชญาวิทยาศาสตร์

เรื่องที่ 1.2.1 ปรัชญายุคกรีก : ไสกราติส เพลโต อริสโตเติล

เรื่องที่ 1.2.2 ปรัชญาสมัยยุคกลางและยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ

เรื่องที่ 1.2.3 ปรัชญาของยุคสมัยใหม่

แนวคิด

1. ยุคสมัยของปรัชญาในโลกตะวันตกนั้น เริ่มนับตั้งแต่ยุคสมัยของกรีกที่เป็นปรัชญาทั่วไป หลังจากยุคสมัยของกรีก สังคมยุโรปก็มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ความเชื่อทางศาสนา โครงสร้างทางสังคม ฯลฯ และส่งผลถึงการปรับเปลี่ยนและการพัฒนาแนวคิดใหม่ๆในปรัชญา จากช่วงยุคสมัยกรีกจนถึงศตวรรษที่ 19 อาจถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงจากปรัชญาทั่วไปสู่ปรัชญาวิทยาศาสตร์ที่แบ่งได้เป็น 3 ยุคใหญ่ๆ คือยุคกรีก ยุคกลางและยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ และยุคสมัยใหม่

2. ในยุคกรีก นักปรัชญาคนสำคัญที่มีอิทธิพลมาถึงทฤษฎีนิเทศศาสตร์มี 3 ท่านคือ โสกราตีส เพลโต และอริสโตเติล ความคิดของทั้ง 3 ท่านนี้มีทั้งที่เป็นจุดร่วมกัน เช่นแนวคิดเรื่องวิชาชีวิต แต่ก็มีความขัดแย้งกัน เช่น แนวคิดเรื่องรูปกับนามที่เพลโตเห็นว่า ทั้ง 2 สิ่งมีโลกที่แยกกัน แต่อริสโตเติลเห็นว่า ในสิ่งหนึ่งมีทั้งรูปและนามอยู่ด้วยกัน

3. ในยุคสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ มีตัวแทนนักคิด 2 ท่านที่วางรากฐานปรัชญาใหญ่ๆ 2 กระแส กระแสแรก คือ ปรัชญาประจักษ์นิยมที่มีฟรานซิส เบคอนเป็นผู้วางรากฐาน ประจักษ์นิยมเสนอว่า ความรู้ที่แท้จริงนั้นได้มาจากการใช้ผัสสะทั้งห้าเปิดรับความเป็นจริงจากโลกภายนอก กระแสที่สองคือปรัชญาเหตุผลนิยมที่มีเรอเน เดส์การ์ตส์เป็นผู้วางรากฐานและให้ข้อเสนอว่า การเข้าถึงความจริงนั้นต้องใช้ความคิดที่มีเหตุผลไตร่ตรอง เนื่องจากผัสสะทั้งห้านั้นอาจหลอกลวงเราได้ ยุคสมัยนี้จบลงด้วยผลงานของไอแซค นิวตัน ผู้ประสานปรัชญาทั้ง 2 กระแสเข้าด้วยกันและพัฒนามาเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

4. ในยุคสมัยใหม่ มีปรัชญา 2 สำนักที่เป็นกระแสหลัก คือสำนักเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยม ในสายเหตุผลนิยม นักคิดที่โดดเด่นมีอยู่ 2 ท่าน คือ อิมมานูเอล คานท์ และยอร์จ วิลเฮล์ม ฟรีดริช เฮเกล คานท์ได้พัฒนาแนวคิดเรื่องเหตุผลให้ยกระดับจาก “เหตุผลบริสุทธิ์” มาสู่ “เหตุผลเชิงปฏิบัติ” ที่มีลักษณะซับซ้อนมากขึ้น เช่นเดียวกับเฮเกลที่ได้พัฒนาแนวคิด “วิชาชีวิต” ที่ถูกนำเสนอตั้งแต่ยุคสมัยกรีกให้เป็นระบบยิ่งขึ้น รวมทั้งนำเอาวิธีคิดเรื่อง “กระบวนการ การเปลี่ยนแปลง และวิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์” มาพัฒนาให้ซับซ้อนยิ่งขึ้น

5. อีกสำนักหนึ่งที่เป็นกระแสหลักของปรัชญายุคสมัยใหม่คือ สำนักประจักษ์นิยมที่มีตัวแทน คือ โทมัส ฮอบส์ และ จอห์น ล็อก ทั้ง 2 ท่านได้พัฒนาแนวคิดเรื่องบทบาทของภาษาที่มีต่อการพัฒนาความคิดของมนุษย์ซึ่งแต่เดิมเกิดมาเสมือนผ้าขาวที่ว่างเปล่า และจะถูกแต่งแต้มสีสันจากประสบการณ์ที่เป็นจริงกับโลกภายนอก

6. นอกเหนือจากสำนักปรัชญากระแสหลักทั้ง 2 สำนักแล้ว ก็ยังมีปรัชญาสำนักปรากฏการณ์นิยมที่มีอิทธิพลต่อทฤษฎีนิเทศศาสตร์ เดวิด ฮูม ที่เป็นตัวแทนของนักปรัชญาสำนักนี้เสนอว่า ความจริงแท้ นั้นไม่ได้มีอยู่ทั้งในโลกภายนอกหรือในความคิดของมนุษย์ คงมีแต่อาการ 2 แบบที่จิตมนุษย์มีประสบการณ์กับโลกภายนอกคือ ความตั้งใจและมโนภาพที่มนุษย์แต่ละคนรับรู้ความหมายของปรากฏการณ์ไปต่าง ๆ กัน อันเป็นที่มาของแนวคิดเรื่อง “การประกอบสร้างความเป็นจริง” ในลำดับต่อมา

วัตถุประสงค์

หลังจากศึกษาตอนที่ 1.2 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายภาพรวมจากปรัชญาทั่วไปสู่ปรัชญาวิทยาศาสตร์ได้
2. อธิบายแนวคิดสำคัญของนักปรัชญายุคกรีกได้
3. อธิบายแนวคิดสำคัญของนักปรัชญายุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการได้
4. อธิบายแนวคิดสำคัญของนักคิดปรัชญาเหตุผลนิยมในยุคสมัยใหม่ได้
5. อธิบายแนวคิดสำคัญของนักคิดปรัชญาประจักษ์นิยมในยุคสมัยใหม่ได้
6. อธิบายแนวคิดสำคัญของนักคิดปรัชญาปรากฏการณ์นิยมในยุคสมัยใหม่ได้

ตอนที่ 1.2 จากปรัชญาทั่วไปสู่ปรัชญาวิทยาศาสตร์

ความนำ

แม้ว่าดินแดนที่เป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมหลายๆแห่ง เช่น อินเดีย จีน เปอร์เซีย ฯลฯ จะมีการขบคิดไตร่ตรองใคร่ครวญปัญหาในลักษณะที่เป็นปรัชญาเกี่ยวกับสรรพสิ่งต่างๆรอบตัวมนุษย์ แต่ทว่าเนื่องจากวิชาความรู้ในโลกตะวันตกนั้นมักจะถือเอาอารยธรรมกรีก-โรมันเป็นจุดเริ่มต้นของตน ในที่นี้จึงจะอาศัยแนวคิดของนักปรัชญาในอารยธรรมกรีกเป็นจุดเริ่มต้นของยุคสมัยแห่งปรัชญาเช่นเดียวกัน

เนื่องจากปรัชญาเป็นระบบคิด เป็นข้อเสนอ และเป็นคำอธิบายของนักปราชญ์ในแต่ละยุคสมัยที่มีต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมในแต่ละช่วงเวลา และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมดังกล่าว ก็อาจจะมีแนวคิดใหม่ๆที่ถูกนำเสนอมาเพื่อโต้แย้ง หรือเพื่อพัฒนาปรับปรุงต่อทัศนะของนักปรัชญารุ่นก่อนๆ

หากพิจารณาพัฒนาการของความรู้ปรัชญาในโลกตะวันตก ก็อาจจะสรุปได้อย่างคร่าวๆว่า แวดวงวิชาการในโลกตะวันตกนั้นถือเอายุคสมัยของกรีกเป็นจุดเริ่มต้น ในช่วงยุคสมัยของกรีกต่อเนื่องมาจนถึงสมัยของยุคกลาง (Medieval Age) ในช่วงเวลานี้ เนื้อหาความรู้ของปรัชญานั้นมักจะครอบคลุมอยู่ในสาขาวิชาที่ปัจจุบันจะเรียกว่า ปรัชญาทั่วไป ศาสนา มนุษยศาสตร์ (เช่น วรรณคดี การละคร ศิลปะ) จบจนล่วงเข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ที่เริ่มต้นในราวศตวรรษที่ 16 ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์

เริ่มพัฒนาตนเอง จากปรัชญาทั่วไปจึงค่อยๆมีการแตกตัวออกมาเป็นสาขาย่อยคือปรัชญาวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์พัฒนาตนเองอย่างเข้มแข็งตลอดช่วงทศวรรษที่ 16-18 และในช่วงศตวรรษที่ 18 ก็เริ่มมีการนำเอาปรัชญาวิทยาศาสตร์เข้ามาศึกษาศาสตร์แห่งสังคม

สำหรับทฤษฎีนิเทศศาสตร์นั้นเป็นศาสตร์ใหม่ที่เพิ่งถือกำเนิดขึ้นมาราวหนึ่งศตวรรษ ดังนั้น แหล่งกำเนิดด้านปรัชญาของวิชานิตศศาสตร์จึงมีที่มาจาก 3 แหล่ง คือจากมนุษยศาสตร์ (เช่น ความรู้ที่เกี่ยวกับการสร้างสารที่มีสุนทรีย์เพื่อการโน้มน้าว หรือจิตวิทยาการสื่อสาร) จากสายวิทยาศาสตร์ (เช่น ทฤษฎี The Mathematical Theory of Communication ของ Claude Shanon & Warens Weaver) และสายสังคมศาสตร์ ดังนั้นในที่นี้ จะกล่าวถึงยุคสมัยช่วงแรกของการพัฒนาความรู้จากปรัชญาทั่วไปสู่ปรัชญาวิทยาศาสตร์เป็นอันดับแรก

เรื่องที่ 1.2.1 ปรัชญายุคกรีก : โสกราตีส เพลโต อริสโตเติล

ในโลกตะวันตกถือได้ว่า วิชาปรัชญานั้นเกิดขึ้นในประเทศกรีก เมื่อ 600 ปีก่อนคริสตกาล โดยปัญหาปรัชญาในยุคแรกเริ่มนั้นเกิดมาจากความเชื่อที่ว่า สิ่งทั้งหลายในโลก เช่น ฝนตก แดดออก ความมืด ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เกิดมาจากอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า “พระผู้เป็นเจ้า” ต่อมามีนักปรัชญาชาวกรีกท่านหนึ่งคือ ธาลีส (Thales 640-550 ก่อนคริสตศักราช) มีความเห็นที่แตกต่างออกไป คือคิดว่าพระผู้เป็นเจ้าอาจมีจริง แต่สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นในธรรมชาตินั้นมิใช่เกิดจากพระผู้เป็นเจ้าดลบันดาลให้เกิดขึ้น แต่เขาคิดว่าปรากฏการณ์ทั้งหลายในธรรมชาติล้วนมีความสัมพันธ์กันและกัน ซึ่งถือว่าธาลีสเป็นคนแรกที่คิดว่าธรรมชาติสามารถอธิบายได้ด้วยหลักความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ที่เรียกว่า “ธรรมชาตินิยม” (Naturalism) ในขั้นต่อมา นักคิดด้านสังคมศาสตร์ก็ใช้แนวการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมด้วยหลักความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันนี้ด้วยเช่นกัน เช่นปรากฏการณ์ความยากจนของผู้ยากไร้มิได้เกิดจากพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า หรือเวรกรรมแต่ชาติปางก่อน หากทว่าความยากจนของผู้ยากไร้นั้นมีความสัมพันธ์กับความร่ำรวยของผู้มั่งคั่ง เป็นต้น

แม้ว่า การศึกษาปรัชญาจะเริ่มมีมาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ทว่าปรัชญาที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การสื่อสารนั้น ในที่นี้จะเริ่มต้นจากยุคสมัยของนักปรัชญา 3 ท่านที่เป็นอาจารย์เป็นศิษย์สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น

คือ ไสกราติส (Socrates) เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) ทั้ง 3 ท่านนี้ได้นำเสนอแนวคิดซึ่งมีทั้งส่วนที่สอดคล้องและเสริมซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีส่วนที่ขัดแย้งหรือปฏิเสธกันอีกด้วย

(1) **โสกราติส (Socrates)** (469-399 ก่อนคริสตศักราช/พ.ศ. 73-144) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การศึกษาปรัชญาด้วยการตั้งคำถามกับปรากฏการณ์ต่างๆ นั้น มีมาตั้งแต่ 600 ปีก่อนคริสตกาล แต่ทว่า เมื่ออย่างเข้าสู่ยุคสมัยของโสกราติส ก็ต้องถือว่า โสกราติสได้ปรับเปลี่ยนแนวทางของการศึกษาปรัชญาให้ ผิดแผกไปจากเดิม กล่าวคือ ในช่วงก่อนยุคโสกราติส นักปรัชญาจะให้ความสนใจศึกษาปรากฏการณ์ ธรรมชาติ ซึ่งโสกราติสเห็นว่า แม้เราจะรู้ว่าสิ่งทั้งหมดเช่น ฝนตก แดดออก เกิดมาจากอะไร/อย่างไร แต่ทว่า การอธิบายเช่นนั้นก็ไม่มีความหมายมากนัก เพราะความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับมนุษย์ เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับวัตถุ เป็นสิ่งที่อยู่นอกตัวมนุษย์ เขาจึงเสนอว่า สิ่งที่มนุษย์ควรจะศึกษานั้น ควรจะเป็น **เรื่องของมนุษย์เอง** เช่น ควรจะรู้ว่าคนเราเกิดมาเพื่ออะไร เกิดมาแล้วจะเป็นอะไรต่อไป หรือมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร ความสนใจของโสกราติสนั้น อาจเรียกว่า เป็นการหมนหมนหมายแห่งความสนใจเชิงปรัชญาจาก ธรรมชาตินิยมให้มาเป็นมนุษยนิยม (Humanism)

สำหรับสาขาย่อยด้านปรัชญาที่โสกราติสให้ความสนใจเป็นพิเศษ คือ ญาณวิทยาที่ตั้งคำถามว่า คนเรามีวิธีการได้ความรู้ความเข้าใจมาได้อย่างไร และจริยศาสตร์ (Ethics) โดยเฉพาะปัญหาที่ว่า จริยธรรมนั้นมีอยู่จริงหรือไม่

แนวคิดของโสกราติสที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงทฤษฎีด้านการสื่อสารนั้นมีอยู่ 2-3 แนวคิด คือ วิธีการแบบโสกราติส และข้อเสนอเรื่องจริยธรรม (Virtue)

(ก) **วิธีการแบบโสกราติส (Socratic Method)** พระราชาธรรมนี (2540) อธิบายคำว่า “วิธีการแบบโสกราติส” ว่าเป็นศิลปะการสนทนาที่โสกราติสใช้ประคับประคองการสนทนาให้ดำเนินไปสู่คำตอบของ ปัญหาที่กำลังอภิปรายกัน วิธีการแบบนี้ เนื่องจากโสกราติสเป็นผู้ริเริ่ม จึงได้มีการขนานนามว่าเป็น “วิธีการแบบโสกราติส” วิธีการแบบนี้ในขั้นต่อมาเพลโตนำไปพัฒนาต่อมาเป็นวิธีการ dialogue และเรา อาจจะใช้จักวิธีการนี้ในชื่อเรียกทั่วไปว่า “วิภาษวิธี” (Dialectic)

วิลส์ ดูแรนท์ (2535) ให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า สำหรับวิธีการสนทนาแบบดังกล่าวนี้ โสกราติสมี เป้าหมายที่จะตั้งสมมติฐานต่างๆ ตลอดจนสร้าง ความสงสัยในสิ่งที่เคยเชื่อมั่น เช่น ถ้าผู้สนทนากันเรื่อง

ความยุติธรรม ไสกราติสจะถามเขาผู้นั้นกลับไปอย่างเรียบๆว่า ความยุติธรรมคืออะไร เมื่อเราใช้คำที่เป็นนามธรรมนี้ตัดสินปัญหาเรื่องความเป็นความตายของผู้อื่นนั้น เราเข้าใจคำเหล่านี้อย่างไร เราหมายถึงอะไร เป็นต้น

วิธีการสนทนาแบบดังกล่าวเป็นวิธีการหลักที่ไสกราติสใช้ในการให้การศึกษาแก่สานุศิษย์ของเขาด้วยการเน้นลักษณะวิภาษวิธี (dialectic) ของการสื่อสาร วิธีการเช่นนี้ เมื่อลูกศิษย์ตั้งคำถามมาถาม ไสกราติสผู้เป็นอาจารย์ ไสกราติสจะไม่เฉลยคำตอบ แต่เขากลับจะตั้งคำถามเป็นชุดๆ เพื่อดูว่า ลูกศิษย์นั้นเห็นด้วยกับบรรดาข้อตกลงเบื้องต้นของคำถามหรือไม่ (proposition) ผู้เป็นอาจารย์จะใช้ทั้งชุดคำถามและคำตอบ เพื่อชี้แนะให้ผู้เรียนได้สำรวจคำตอบที่นักเรียนไม่ได้พิจารณามาก่อนเลย

ทุกวันนี้ วิธีการเรียนการสอนด้วย “วิธีการแบบไสกราติส” ก็ยังมีใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน เช่นที่ กาแฟดำ (กรุงเทพมหานคร, 14 ตุลาคม 2556) เล่าถึงศาสตราจารย์ Michael Sandel แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ที่ยังคงใช้วิธีการแบบไสกราติสสอนวิชาปรัชญาการเมืองว่าด้วยความยุติธรรมให้แก่นักศึกษามาเป็นเวลาร่วม 20 ปีแล้วจนถึงปัจจุบัน

พระราชธรรมนี (2540) สรุปลักษณะสำคัญ 5 ประการของวิธีการแบบไสกราติสที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องขั้นตอนของวิธีการวิจัยและด้านทฤษฎีการสื่อสารอย่างชัดเจน คือ

(1) **ตั้งข้อสงสัย** (Skeptical) ไสกราติสจะเริ่มต้นการสนทนาด้วยการยกย่องคู่สนทนาว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่ตนเองก็ใคร่รู้อยู่พอดี และขอให้เขาช่วยตอบคำถามเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ

(2) **สนทนา** (Conversational) จากนั้นไสกราติสจะเป็นฝ่ายตั้งปัญหาให้คู่สนทนาตอบ การสนทนาจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับการเทศน์แบบปุจฉา-วิสัชนา คู่สนทนาจะต้องหา “คำจำกัดความ” ของหัวข้อที่สนทนากัน ไสกราติสจะวิจารณ์ว่า คำจำกัดความ (คำนิยาม) นั้นมีข้อบกพร่องตรงไหนบ้าง อีกฝ่ายหนึ่งจะเสนอคำจำกัดความใหม่ที่ดูรัดกุมกว่า ไสกราติสจะขัดเกลาคำจำกัดความนั้นอีก การสนทนาจะดำเนินไปอย่างนี้ จนกว่าทั้งสองฝ่ายจะได้คำจำกัดความที่น่าพอใจ

(3) **การหาคำจำกัดความ** (Definitional) จุดมุ่งหมายของการสนทนาจึงอยู่ที่การหาคำจำกัดความที่ถูกต้อง ไสกราติสเชื่อว่า ถ้าเราพบคำจำกัดความที่ถูกต้องของสิ่งใด นั่นแสดงว่า เราพบความจริงแท้เกี่ยวกับสิ่งนั้น ซึ่งหมายถึงเราได้ค้นพบ “มโนภาพ” (concept) ของสิ่งนั้นนั่นเอง

(4) **อุปนัย (Inductive)** การสร้างคำจำกัดความจะเริ่มจากสิ่งเฉพาะไปสู่สิ่งสากล เช่น เมื่อหาคำจำกัดความของ “ความดี” ไสกราติสและคู่สนทนาจะพิจารณาตัวอย่างจากความประพฤติดีชนิดต่างๆในสังคม แล้วดึงเอาลักษณะที่เป็น “แก่น” หรือเป็นสากลมาสร้างเป็นคำนิยาม

(5) **นิรนัย (Deductive)** คำจำกัดความที่มีผู้เสนอมานั้นจะถูกพิสูจน์โดยการนำไปเป็นมาตรการวัดสิ่งเฉพาะต่างๆ ว่ามีลักษณะร่วมกับลักษณะที่ระบุไว้ในคำจำกัดความนั้นหรือไม่ เช่นถ้าเราได้คำจำกัดความของ “ความดี” มา เราก็ตรวจสอบดูว่า การทำงานหรือการปราบปรามโจรผู้ร้ายจัดเป็นความดีตามคำจำกัดความที่เราตั้งไว้หรือไม่เพียงใด

จากทัศนะของไสกราติสได้วางพื้นฐานสำคัญเกี่ยวกับทฤษฎีและการวิจัยด้านการสื่อสาร คือแนวคิดเรื่อง “การให้คำนิยามหรือคำจำกัดความ” (definition) ดังที่ทฤษฎีการสื่อสารทุกทฤษฎีจะต้องเริ่มต้นด้วยการให้คำนิยามหรือคำจำกัดความ “มโนทัศน์พื้นฐาน” (basic concept) ของทฤษฎีของตน เช่นคำว่า “การสื่อสาร” หมายความว่าอะไร ส่วนในการวิจัยนั้นเราจะเห็นบทบาทของ “การให้คำนิยาม” อย่างชัดเจนในแนวคิดเรื่อง “นิยามศัพท์ปฏิบัติการ” (operational definition) อันตรงกับแนวคิดเรื่องคุณลักษณะ อุปนัย และนิรนัยของไสกราติส ดังนั้น สำหรับคำว่า “พฤติกรรมกรเปิดรับสื่อ” ในงานวิจัยแต่ละชิ้น อาจจะให้คำนิยามที่จะนำไปใช้วัด หรือนำไปปฏิบัติการต่างกันได้

(ข) **ข้อเสนอเรื่องจริยศาสตร์** ในยุคสมัยที่ไสกราติสกำลังศึกษาค้นคว้าอยู่นั้น กลุ่มนักปรัชญาที่กำลังรุ่งโรจน์และมีอิทธิพลต่อความคิดในแวดวงนักปรัชญากรีกก็คือ กลุ่มไซฟิสท์ ข้อเสนอที่สำคัญของกลุ่มไซฟิสท์ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจริยศาสตร์ก็คือ ไม่มีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับจริยธรรมที่เป็นหลักสากลตายตัวแน่นอน ปัญหาเรื่องความผิดถูกแล้วเป็นเรื่องสัมพัทธ์ แล้วแต่คนแต่ละกลุ่ม สังคมแต่ละสังคมจะกำหนดขึ้นมาเอง จึงไม่มีมาตรการตายตัวแน่นอนสำหรับตัดสินความประพฤติดี

ไสกราติสคัดค้านข้อเสนอเรื่องจริยศาสตร์ของกลุ่มไซฟิสท์ และให้ข้อเสนอใหม่ว่า มีคุณค่า/จริยธรรมบางประการที่เป็นเรื่องสมบูรณ์ (absolute) เป็นสากล (universal) และยังสามารถนำไปถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “ความดีชอบชั่วดี” กับ “ความรู้” โดยกล่าวว่า “ความรู้คือคุณธรรม” (Knowledge is virtue) ซึ่งหมายความว่า สำหรับไสกราติส ความรู้เป็นฐานรองรับความประพฤติ คนที่มีความรู้ทุกคนจะเป็นคนประพฤติดี ในทำนองกลับกัน คนจะประพฤติดีได้เพราะเขามีความรู้ ส่วนคนที่ทำชั่วก็เพราะขาดความรู้ผิดชอบชั่วดีนั่นเอง

ทัศนะดังกล่าวของโสกราตีสนั้น อาจถือได้ว่าเป็นบ่อเกิดของกลุ่มทฤษฎีบรรทัดฐานแห่งสื่อ (Normative Theory of Media) เนื่องจากมีความเชื่อว่า การใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนนั้น น่าจะต้องมี จริยธรรมบางอย่างที่เป็นสมบรูณ์และเป็นสากล (เช่น คุณค่าเรื่องเสรีภาพ ความยุติธรรม ผลประโยชน์ของ ส่วนรวม ฯลฯ) นอกจากนี้ อาจถือได้ว่า โสกราตีสเป็นผู้ที่จุดประกายแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “ความรู้” (knowledge) ที่เข้าไปสัมพันธ์กับแนวคิดอื่นๆ เช่น คุณธรรม ซึ่งในยุคสมัยปัจจุบัน นักคิดในยุคหลัง สมัยใหม่ (Postmodernism) บางท่าน เช่น มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ก็ได้นำแนวคิดเรื่อง “ความรู้” กลับมาทบทวนใหม่เป็นแนวคิดหลักของเขา

(2) **เพลโต** (Plato) (427-360 ปีก่อนคริสตศักราช/พ.ศ. 116-196) เพลโตเป็นบุตรชายของตระกูล ชุนนางที่มีความสำคัญมากในกรุงเอเธนส์ยุคนั้น เขาเป็นลูกศิษย์ของโสกราตีส และเป็นผู้ที่บันทึกคำสอน ต่างๆเอาไว้เป็นเอกสารให้คนรุ่นหลังได้ใช้ศึกษาอย่างมาก (ในขณะที่โสกราตีสใช้การพูดอบรมสั่งสอนเป็น หลัก) เนื่องจากเพลโตเป็นทั้งนักปรัชญาและศิลปิน ท่านจึงใช้ศิลปะการประพันธ์เขียนงานปรัชญาใน รูปแบบของบทละคร บทละครทางปรัชญาของเพลโตมีชื่อเรียกโดยทั่วไปว่า “บทสนทนา” (Dialogue)

นอกจากนั้น เพลโตยังเป็นผู้ก่อตั้งสำนักศึกษาเพื่อให้การศึกษาแก่เยาวชนกรีก ซึ่งแต่เดิมต้องไปขอ เรียนกับกลุ่มไซฟิสท์ผู้ร่ำรวย สำนักศึกษาของเพลโตมีชื่อว่า อะคาเดมี (Academy) ที่แม้จะไม่ใช่นัก การศึกษาชั้นสูงแห่งแรกในเอเธนส์ แต่ทว่าจุดเด่นของสำนักอะคาเดมีที่แตกต่างจากสำนักการศึกษาอื่นๆที่ มีมาก่อนก็คือ เพลโตให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัยด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิชาที่เปิดสอนอย่าง เสนอต้นเสมอปลายก็คือ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ และปรัชญาการเมือง ความรู้เหล่านี้เป็นพื้นฐาน สำหรับวิชาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ สังคมศาสตร์สมัยใหม่ และจิตวิทยาในยุคปัจจุบันอย่างมาก

แนวคิดสำคัญของเพลโตที่มีอิทธิพลต่อทฤษฎีสังคมศาสตร์ ทฤษฎีและการวิจัยด้านนิเทศศาสตร์ มี ดังนี้

(ก) **ทฤษฎีความรู้** (Epistemology) เพลโตมีทัศนะเรื่องญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้) ที่คล้ายคลึง แต่ก็มีข้อแตกต่างจากโสกราตีสผู้เป็นครู ประการแรกเลย เพลโตเน้นว่า ความรู้ที่เกิดจากระดับผัสสะ/สัญ ษาน (Sensation) ยังไม่ใช่ “ความรู้” หากเป็นเพียง “ทัศนะ” (การรับรู้เฉพาะๆของแต่ละบุคคล) ความรู้ที่ แท้จริงจึงไม่ได้มาจากผัสสะ/สัญษาน หากแต่มาจากการใช้เหตุผล ซึ่งโสกราตีสก็เคยสอนท่านเองนี้ แต่ข้อ

แตกต่างระหว่างครู-ศิษย์คู่นี้ก็คือ สำหรับโสกราตีส ความรู้หมายถึงการค้นพบ**มโนคติ** (concept) อันหมายถึงลักษณะร่วมของรูปธรรมเฉพาะๆ ทุกชนิดที่บรรจุอยู่ในคำจำกัดความ แต่สำหรับเพลโต ความรู้หมายถึงการค้นพบ**มโนภาพ** (Idea)

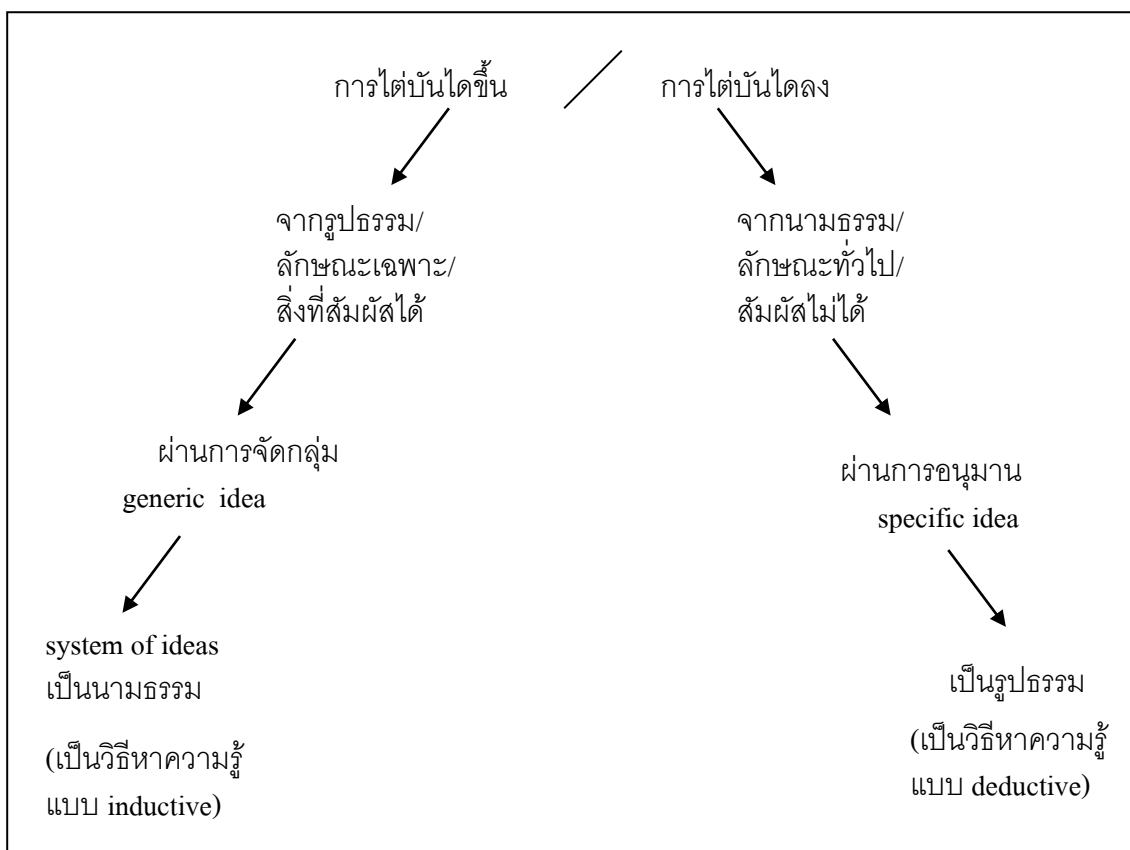
คำว่า “มโนภาพ” ในทัศนะของเพลโตหมายถึง แม่แบบหรือต้นฉบับ หรือ**แบบ** (Form) ที่มีอยู่ใน**โลกแห่งแบบ** (World of Form) ตัวอย่างเช่น เราอาจเห็นเสื้อสีขาว กระเป๋าสีขาว ลูกสุนัขสีขาว (เรารับรู้ด้วยผัสสะ) แต่แบบของรูปธรรมเฉพาะๆเหล่านี้ คือ “ความเป็นสีขาว” ที่อยู่ในโลกของแบบที่จะเข้าถึงได้ด้วยการใช้เหตุผล

ในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์จึงมีอยู่ 2 ระดับ ระดับแรก เป็น**โลกแห่งสัญชาตญาณ** ที่เป็นรูปธรรมเป็นการรับรู้/ทัศนะของแต่ละบุคคล ซึ่งต้องยกระดับไปสู่**โลกแห่งเหตุผล** ที่ต้องใช้ความคิดเป็นนามธรรม และเป็น “ความรู้” ในทัศนะของเพลโตซึ่งเขาถือว่าเป็นความรู้ในระดับที่แท้จริงกว่า เพราะมีลักษณะเป็นสากล ไม่ขึ้นกับกาละ/เทศะ เทียงแท้และเป็นอมตะ

เราจะพบการนำเอาความคิดเรื่องโลกแห่งผัสสะ และโลกแห่งแบบที่ถูกนำมาใช้ในวิธีการวิจัยอยู่ตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น เวลาเราเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจาก นาย ก. นาย ข. นาย ค. ฯลฯ ซึ่งแต่ละคนล้วนแล้วแต่เป็นรูปธรรมเฉพาะราย ในรูปธรรมเฉพาะรายเหล่านี้ เราจะใช้ “ความเป็นหนึ่ง” (นับว่าข้อมูลของ นาย ก. นาย ข. นาย ค. เป็น 1 คำตอบ) ในโลกแห่งแบบมายกระดับจัดระบบข้อมูลจากรูปธรรมให้เป็นนามธรรม และเมื่อยกระดับเข้าสู่โลกแห่งแบบแล้ว เราก็สามารถจะใช้หลักเหตุผลต่างๆ เช่น สามารถवलบ คุณน หวร สามารถเปรียบเทียบประเมินค่าข้อมูลนามธรรมเหล่านั้นได้

(ข) **การพัฒนาวิธีการแบบวิภาษวิธี** (Dialectic) ในขณะที่โสกราตีสได้วางพื้นฐานแนวคิดเรื่องวิภาษวิธีเอาไว้ดังที่กล่าวมาแล้ว เพลโตได้นำเอาแนวคิดวิภาษวิธีมาพัฒนาต่ออย่างต่อเนื่อง ในหนังสือชื่อ Republic เพลโตเสนอว่า หลักวิภาษวิธีจะเป็นวิธีการในการเข้าสู่สัจจะ/ความเป็นจริง โดยเสนอให้ใช้วิธีการโต้แย้งทางมโนภาพ (idea) ของประเด็นที่จะศึกษากับมโนภาพที่ตรงกันข้าม

และผลงานที่สำคัญเกี่ยวกับวิภาษวิธีของเพลโตก็คือ ข้อเสนอเรื่อง ‘ศาสตร์แห่งความคิด/มโนภาพ’ (science of ideas) ที่มีลักษณะแบบวิภาษวิธีคือ มีทั้ง ‘การโต้แย้งได้ขึ้น’ และ ‘การโต้แย้งได้ลง’ ซึ่งเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ที่จะเข้าถึงความเป็นจริงอย่างครบวงจร

ภาพที่ 1 : วิธีการแบบวิภาษวิธีตามทัศนะของเพลโต

ในขั้นตอนของกระบวนการทำวิจัยเพื่อสร้างหรือเพื่อทดสอบทฤษฎีด้านนิเทศศาสตร์นั้น เราจะพบกระบวนการไต่บันไดขึ้นและการไต่บันไดลงอยู่ตลอดเวลา เช่น ในการนิยามศัพท์ปฏิบัติการ (Operational definition) นั้น เราต้องไต่บันไดลงจากแนวคิดที่เป็นนามธรรม เช่น พฤติกรรมการเปิดรับสื่อ บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ฯลฯ ลงมาเป็นรูปธรรมว่า เราจะมีวิธีวัด “พฤติกรรมการเปิดรับสื่อ” อย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างไร และเมื่อเราศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างกลุ่มหนึ่งหรือกรณีศึกษากรณีหนึ่ง เราก็ต้องขึ้นบันไดนามธรรมไปสู่การหาข้อสรุปรวมแบบทั่วไป

(ค) **แนวคิดด้านจิตวิทยา** เพลโตเป็นผู้ที่นำเสนอแนวคิดหลายประการที่เป็นพื้นฐานสำหรับวิชาจิตวิทยาสมัยใหม่ รวมทั้งวิชาจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) ซึ่งวิชาจิตวิทยาทั้ง 2 แขนงนี้ต่างก็เป็นต้นทางของทฤษฎีนิเทศศาสตร์หลายทฤษฎี

สำหรับแนวคิดด้านจิตวิเคราะห์นั้น เริ่มจากข้อเสนอของเพลโตที่ว่า มนุษย์ประกอบด้วยร่างกาย และวิญญาณ ร่างกายเป็นสิ่งของประเภทเดียวกับก้อนอิฐ ส่วนวิญญาณคือตัวแปรที่ทำให้ร่างกายต่างจากก้อนอิฐ เพราะเป็นตัวการของชีวิตและการเคลื่อนไหวของมนุษย์ ในส่วนของวิญญาณมี 2 ส่วน คือ วิญญาณแห่งเหตุผล (Rational Soul) เป็นวิญญาณที่มนุษย์ได้มาจากโลกแห่งแบบ (World of Form) และวิญญาณไร้เหตุผล (Irrational Soul) ซึ่งยังแบ่งเป็นส่วน คือ วิญญาณฝ่ายสูง เรียกว่า วิญญาณแห่งเจตนารมณ์ (Spirited Soul) และวิญญาณฝ่ายต่ำ เรียกว่า วิญญาณแห่งความต้องการ (Appetitive Soul)

เพลโตอธิบายว่า วิญญาณแห่งเหตุผลนั้นเปรียบเสมือนนายสารถิที่ขับรถม้าที่เทียมด้วยม้า 2 ตัว ตัวหนึ่งเป็นม้าที่ถูกฝึกไว้อย่างดี และวิ่งไปตามทางที่ต้องการ ส่วนนี้คือวิญญาณแห่งเจตนารมณ์ (ส่วนนี้ในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ ซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) จะเทียบได้กับ Superego) ส่วนอีกตัวหนึ่งเป็นม้าพยศที่ไม่ยอมทำตามคำสั่งนาย มันเอาแต่ใจตัวเอง ม้าตัวที่สองเปรียบได้กับวิญญาณแห่งความต้องการ (ส่วนนี้ในทฤษฎีของฟรอยด์ ก็คือ id) ส่วนตัวเราเองก็คือนายสารถิ อันเทียบได้กับ ego ของฟรอยด์ นั่นเอง

ส่วนแนวคิดด้านจิตวิทยานั้น เพลโตได้วางแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับ “การระลึก”

(Reminiscence/Recollection) โดยเริ่มต้นจากการที่เพลโตเห็นด้วยกับโสกราตีสที่ว่า ความจริงที่เป็นมาตรฐานได้แก่มโนคติ (idea/forms) ที่มีอยู่จริงในโลกแห่งมโนคติ (World of Idea) และมนุษย์เราสามารถจะเข้าถึงได้โดยการระลึก (Recollection) หรือโดยการฟื้นความจำ (Reminiscence) ที่แบ่งได้เป็น 3 วิธี คือ

- (i) โดยมีประสบการณ์โดยตรง (by experience)
- (ii) โดยมีครูช่วยกระตุ้น (by learning)
- (iii) โดยการทำสมาธิ/สงบจิตให้หนึ่ง (by contemplation)

เพลโตอธิบายว่า ตั้งแต่แรกเริ่มที่มนุษย์เกิดมา การมีประสบการณ์โดยตรงจะทำให้เราระลึกถึงมโนคติ (ที่วิญญาณเราเคยมีอยู่แล้ว) ได้อย่างรวดเร็ว เป็นการเรียนรู้จากการมีประสบการณ์โดยตรง เช่น เมื่อเห็นดินสอ 1 แท่ง แก้วน้ำ 1 ใบ เราก็จะระลึกได้ว่า “ความเป็นหนึ่ง ความเป็นวงกลม ความเป็นม้า ฯลฯ” แต่เมื่อโตขึ้น แทนที่จะต้องรอให้มีประสบการณ์ตรงทุกครั้ง มนุษย์เราก็จะมีวิธีเรียนรู้โดยทางอ้อม คือ เรียนกับครู ครูที่ดีก็คือครูที่กระตุ้นให้ลูกศิษย์ระลึกได้อย่างรวดเร็วถึงมโนคติที่ครูมีมาก่อน แต่ลูกศิษย์ยังไม่มี ครูจะช่วยยับยั้งความรู้ที่ตนเองต้องเรียนมาถึง 30 ปี ให้ลูกศิษย์ระลึกได้ภายในเวลา 3 ปี

เนื้อหาคำอธิบายที่กล่าวมานี้ ก็คือแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังวิชาจิตวิทยาทั้งหลาย ตั้งแต่ทฤษฎีการเรียนรู้โดยตรงด้วยการวางเงื่อนไขของ Pavlov (Conditioning Learning) ทฤษฎีการเรียนรู้ด้านพุทธิปัญญา (Cognitive Learning) มาจนถึงทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมผ่านสื่อ (Social Learning Theory) นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องการจดจำได้ (Recall) การระลึกได้ (Recognition) ก็มักเป็นวิธีการวิจัยด้านโฆษณาที่ปรากฏผ่านสื่อได้นำมาใช้เป็นวิธีทดสอบกลุ่มตัวอย่างอยู่เสมอ

(3) **อริสโตเติล** (Aristotle) (384-322 ปีก่อนคริสตกาล/พ.ศ. 159-221) เมื่อเปรียบเทียบนักปรัชญากรีกผู้ยิ่งใหญ่ทั้ง 3 ท่านคือ โสกราตีส เพลโต และอริสโตเติลแล้ว อาจต้องกล่าวว่า อริสโตเติลเป็นนักปราชญ์ที่มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางและครอบคลุมต่อสาขาวิชาการแทบจะทุกสาขา นับตั้งแต่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ คณิตศาสตร์ วรรณคดี ปรัชญา จิตวิทยา และอื่นๆ ทั้งนี้สาขาวิชาด้านนิเทศศาสตร์ ก็มีใช้ช้อยกเว้น

อริสโตเติลเกิดในตระกูลแพทย์โดยที่บิดาเป็นแพทย์หลวงประจำราชสำนักของกษัตริย์แห่งมาเซโดเนีย นี่จึงอธิบายได้ว่า ท่านจึงมีอุปนิสัยรักการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ นอกจากนั้นตลอดช่วงชีวิต อริสโตเติลได้ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ท่านจึงได้รับทุนสนับสนุนในการศึกษาค้นคว้าด้านวิทยาศาสตร์มาตลอดชีวิต

อริสโตเติลเป็นศิษย์คนสำคัญของเพลโต แต่ทว่านักปราชญ์ทั้ง 2 ท่านก็มีแนวคิดที่ขัดแย้งกันหลายประการ (ดูรายละเอียดในตอนต่อไป) ดังนั้น อริสโตเติลจึงมิได้ทำงานอยู่ในสำนักอะคาเดมีของเพลโต หากแต่ได้มาตั้งสำนักศึกษาของตนเองชื่อ ลีซอม (Lyceum) นอกจากนั้นอริสโตเติลยังได้สร้างห้องสมุดที่ใหญ่มาก ซึ่งสะสมต้นฉบับแผนที่และอุปกรณ์การสอนจำนวนมาก รวมทั้งสร้างระบบการจัดหมวดหมู่หนังสือ กล่าวกันว่า ห้องสมุดแห่งนี้เป็นแม่แบบของการสร้างห้องสมุดที่อเล็กซานเดรีย (ประเทศอียิปต์) อันเป็นห้องสมุดใหญ่ที่สุดของอารยธรรมกรีกและโรมัน

ในส่วนงานเขียนนั้น อริสโตเติลเขียนงานเอาไว้จำนวนมากและครอบคลุมสาขาวิชาต่างๆ มากมาย อย่างน้อยแบ่งหมวดหมู่ได้ 7 หมวดหมู่ คือ ตรรกศาสตร์ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ จิตวิทยา อภิปรัชญา จริยศาสตร์ รัฐศาสตร์ และศิลปะ ทว่าในบรรดาศาสตร์เหล่านี้ อริสโตเติลได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งศาสตร์อย่างน้อย 2 สาขาวิชา คือ ตรรกศาสตร์ และ สัตววิทยา

อริสโตเติลริเริ่มการจัดประเภทของศาสตร์สาขาต่างๆ โดยแบ่งศาสตร์ทั้งหลายออกเป็น 3 ประเภทคือ

(1) **วิชาการภาคทฤษฎี** (Theoretical Sciences) ได้แก่วิชาที่ศึกษาเพื่อสนองความใฝ่รู้อย่างเดียว โดยไม่มุ่งไปสู่การนำไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ เช่น วิชาฟิสิกส์ คณิตศาสตร์ ฯลฯ ปัจจุบันนี้ เราอาจจะนำเกณฑ์ดังกล่าวนี้มาจำแนกเป็นประเภทงานวิจัยที่เรียกว่า “วิจัยเชิงวิชาการ” (Basic research)

(2) **วิชาการภาคปฏิบัติ** (Practical Sciences) ได้แก่วิชาที่กำหนดวิธีการปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางเอาไว้ เช่น วิชารัฐศาสตร์ จริยศาสตร์ ปัจจุบันเราอาจจะเรียกวิชาการประเภทนี้ว่า “การวิจัยเชิงประยุกต์” (Applied research)

(3) **วิชาการการผลิต** (Productive Sciences) ได้แก่วิชาความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพที่มุ่งผลิตศิลปกรรมต่างๆ ซึ่งในสาขานิเทศศาสตร์จะมีวิชาการภาคนี้ได้อย่างชัดเจน

สำหรับแนวคิดสำคัญของอริสโตเติลที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทฤษฎีนิเทศศาสตร์มี 5-6 ประเด็น ดังนี้

(1) **ญาณวิทยาของอริสโตเติล** ถึงแม้ว่าอริสโตเติลจะเป็นสานุศิษย์ของเพลโตและโสกราตีส แต่ทว่าท่านก็มีจุดยืนด้านญาณวิทยาไปคนละแนวกับอาจารย์ กล่าวคือ ในขณะที่เพลโตเป็นนักจิตนิยมอย่างสูง (Idealist) โดยถือว่าความคิดหรือนามธรรม (ที่อยู่ในโลกของแบบ) เป็นความจริงแท้และเป็นสิ่งสำคัญ แต่ทว่าอริสโตเติลกลับถือความประจักษ์ทางประสาทสัมผัส (Sensation) เป็นใหญ่ แล้วถือเอานามธรรมและความคิดเป็นรอง (ญาณวิทยาดังกล่าวนี้จะพื้นฐานสำหรับนักปรัชญาสายประจักษ์นิยม – Empiricist ในขั้นต่อมา) หรืออาจกล่าวได้ว่า เพลโตเป็นฝ่ายนามธรรม (Nominalist/Idealist) ส่วนอริสโตเติลนั้นเป็นฝ่ายรูปธรรมนั่นเอง (Realist/Materialist)

เช่นเดียวกับแนวคิดเรื่องการแยกแยะระหว่างรูปกับนาม ในขณะที่เพลโตเสนอว่า สิ่งที่ปรากฏอันเป็นรูปธรรมเฉพาะนั้นอยู่ในโลกแห่งปรากฏการณ์ ส่วนโลกแห่งนามธรรมสากลนั้น จะอยู่ในโลกแห่งแบบดังที่กล่าวมาแล้ว แต่อริสโตเติลกลับเห็นว่า ในสิ่งเดียวกันนั้น มีทั้งรูปและนามอยู่ร่วมกัน เช่น “ความเป็นคนแบบสากล” ก็อยู่ใน “คนแต่ละคนทุกคน” ไม่ได้แยกออกจากกัน เช่นเดียวกับคำอธิบายเรื่องร่างกายและวิญญาณที่เพลโตนำเสนอมาก่อน แต่เห็นว่าทั้ง 2 ส่วนนี้แยกจากกัน หากทว่าอริสโตเติลเห็นว่าทั้ง 2 สิ่งต้องอยู่ร่วมกัน ในการศึกษาวิชาจิตวิทยาที่ศึกษาส่วนที่เป็น “วิญญาณ” (หรือจิตในความหมายปัจจุบัน) จึงต้องศึกษาจากมนุษย์ที่มีร่างกายนี้เอง

จากทัศนะของอริสโตเติลที่เสนอว่า ในสิ่งเดียวกันมีทั้ง “รูป” และ “นาม” นั้น แนวคิดนี้ได้ย้อนกลับมาเป็นจุดเริ่มต้นของนักทฤษฎีนิเทศศาสตร์รุ่นใหม่ ๆ เช่น กลุ่มทฤษฎีสื่อสตรีนิยม (Media Feminism) ที่วิจารณ์บรรดาทฤษฎีกระแสหลัก เช่น ทฤษฎีผลกระทบของสื่อ หน้าที่นิยมของสื่อ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อ ฯลฯ ว่าทฤษฎีเหล่านี้ เมื่อวิเคราะห์ “ผู้รับสาร” นั้นอาจจะมองเห็นแต่ “รูป” แต่ไม่เห็น “นาม” (“แบบ” ในความหมายของเพลโต) เช่น เห็นแต่อายุ เพศ ฐานะทางเศรษฐกิจสังคม ฯลฯ แต่ไม่เห็น “ความเป็นเด็ก ความเป็นผู้สูงอายุ ความเป็นแม่บ้าน” ในกลุ่มตัวอย่างว่าเข้ามาเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่เปิดรับสื่ออย่างไร

(2) **แนวคิดด้านวิทยาศาสตร์** มีผู้กล่าวว่า “ในขณะที่โสกราติสมอบปรัชญาให้แก่มนุษยชาตินั้น อริสโตเติลก็มอบวิทยาศาสตร์ให้” เนื่องจากอริสโตเติลเป็นผู้ที่วางความรู้พื้นฐานต่าง ๆ ในด้านวิทยาศาสตร์เอาไว้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อจำกัดของยุคสมัยที่ยังไม่มีเครื่องมือเครื่องมือทางด้านวิทยาศาสตร์ เช่น กล้องจุลทรรศน์ ฯลฯ จึงทำให้ความรู้ที่เรียกว่า “วิทยาศาสตร์แบบอริสโตเติล” นั้นยังมีข้อผิดพลาดหลายประการ เช่น ข้อเสนอที่ว่าโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล แต่ทว่ารากฐานที่อริสโตเติลได้วางเอาไว้ก็นับเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ในยุคต่อมา

อย่างไรก็ตาม อริสโตเติลก็ได้วางแนวทางของสิ่งที่เรียกว่า “วิธีการทางวิทยาศาสตร์” ที่นักปรัชญารุ่นต่อๆมาได้นำมาพัฒนา อริสโตเติลเริ่มต้นด้วยการปฏิเสธวิธีการแสวงหาความจริงด้วยการใช้เพียงเหตุผลตามแบบของเพลโต แต่กลับเสนอว่า จะต้องใช้การสังเกตสภาพความเป็นจริงเป็นหลัก และข้อสรุปที่ได้ก็วางอยู่บนหลักของ “ความน่าจะเป็น” (Probability) ที่ยังคงใช้ในการคิดคำนวณทางวิทยาศาสตร์/คณิตศาสตร์มาจนทุกวันนี้

อริสโตเติลได้เสนอหลักการขั้นพื้นฐานของการแสวงหาความรู้ที่เรียกว่า “กฎของความขัดแย้ง” (law of contradiction) ซึ่งมีสมมติฐานดังนี้

- (i) - เป็นไปไม่ได้ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเป็น (to be) และไม่เป็น (not to be) ในขณะเดียวกัน
 - กล่าวคือถ้าสิ่งนั้นเป็น A แล้ว จะเป็น Non-A ด้วยในเวลาเดียวกันไม่ได้
 - ในความขัดแย้งใดก็ตาม จะต้องมิด้านหนึ่งที่ผิด
- (ii) ไม่อาจจะมิด้านที่เป็นกลางหรือทางที่สามระหว่างความขัดแย้ง

นอกจากนั้นอริสโตเติลก็ไม่เห็นด้วยกับเฮราโคลิตัสเรื่องสมมติฐานขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาของสรรพสิ่ง เขาเห็นว่า จะต้องมีความคงตัวคงทนพอสมควรในสรรพสิ่งต่างๆ จึงจะทำการศึกษิต่าง ๆ โดยการสังเกตได้

วิธีคิดของอริสโตเติลนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่ต่อมาได้พัฒนามาเป็นวิธีคิดแบบทวิภาคของ เดส์การ์ตส์ (Descartes) ที่แยกสรรพสิ่งออกเป็น 2 ชั้น (binary / dichotomy) แบบ A และ Non-A รวมทั้งนำสังเกตว่า รากฐานปรัชญาของสาขาวิชาการสื่อสารก็มีจุดเริ่มต้นจากวิธีคิดของอริสโตเติลเป็นหลักเช่นเดียวกัน

(3) **ตรรกศาสตร์** (Logics) คุณูปการด้านความรู้ที่สำคัญของอริสโตเติลที่มอบให้แก่แวดวงวิชาการก็คือ ความรู้ด้านตรรกศาสตร์นั่นเอง ซึ่งอริสโตเติลเป็นผู้สร้างศาสตร์สาขาใหม่นี้ขึ้นมาด้วยการคิดไตร่ตรองอย่างหนักด้วยตนเองเกือบจะทั้งหมดและเกือบจะเป็นคนแรก วิลล์ ดูแวนท์ (2535) ให้คำนิยามที่เรียบง่ายของตรรกศาสตร์ว่า เป็นศิลปะและวิธีการคิดที่ถูกต้องอันเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้สำหรับศาสตร์ทุกสาขา ทุกแขนง และศิลปะทุกประเภท (แม้แต่ดนตรี วาดภาพ ฯลฯ)

พระราชวรมุนี (2540) ระบุว่า ตรรกศาสตร์ในฐานะวิชานั้น จะเป็นวิชาที่ศึกษากฎเกณฑ์ของการใช้เหตุผล เนื้อหาของวิชานี้จะเกี่ยวข้องกับวิธีการอ้างเหตุผลและหลักเกณฑ์ในการตัดสินความสมเหตุสมผล การแสวงหาเหตุผลมาสนับสนุนข้ออ้างเพื่อสร้างความสมเหตุสมผลนั้นอาจทำได้ 2 วิธีคือ

(i) **การนิรนัย** (Deduction) คือการนำเอาสิ่งที่คนยอมรับว่าเป็นความจริงสากลมาสนับสนุนข้ออ้างใหม่เกี่ยวกับความจริงเฉพาะเรื่องที่เรายังไม่แน่ใจ เช่น

- ก. พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์เป็นพุทธมามกะ
- ข. สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นพระมหากษัตริย์ไทย
- ค. ดังนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นพุทธมามกะ

ข้อความ ก. และ ข. เป็นเหตุผลสนับสนุนความเป็นจริงของข้อความ ค.

ตรรกศาสตร์ที่ว่าด้วยกระบวนการให้เหตุผลที่เริ่มต้นจากความจริงสากลมาใช้หาความจริงเฉพาะเรื่องเช่นนี้ เรียกว่าตรรกศาสตร์นิรนัย (Deductive Logic) และเป็นตรรกศาสตร์แบบที่อริสโตเติลเป็นผู้นำเสนอ เราจะพบตรรกศาสตร์แบบนี้ในระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative analysis) ซึ่งทำการเก็บข้อมูลรูปแบบเฉพาะ (ข้อความ ข.) เพื่อมาทดสอบทฤษฎี (ข้อความ ก.)

(ii) **การอุปนัย (Induction)** คือการนำประสบการณ์เกี่ยวกับความเป็นจริงเฉพาะเรื่องหลายๆกรณี มาสนับสนุนข้ออ้างเกี่ยวกับความจริงสากล เช่น จากประสบการณ์ที่ว่า คนแต่ละคนในอดีตที่ผ่านมาตาย ก่อนอายุ 200 ปี เราจึงสรุปเป็นความจริงสากลว่า “คนทุกคน (ทั้งในปัจจุบันและอนาคต) ต้องตายก่อนอายุ 200 ปี” ตรรกศาสตร์แบบนี้เรียกว่า ตรรกศาสตร์อุปนัย (Inductive Logic) ที่ถูกนำมาใช้มากในงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยเฉพาะวิธีการวิจัยที่มุ่งสร้างทฤษฎีจากฐานราก จากข้อมูลที่เก็บจากกรณีเฉพาะๆ (Grounded Theory)

สำหรับตรรกศาสตร์ที่อริสโตเติลได้นำเสนอนั้น เป็นตรรกศาสตร์แบบนิรนัยที่มีคุณูปการอย่างยิ่งต่อการพัฒนาความรู้วิชาการสาขาต่างๆ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากตรรกศาสตร์แบบนี้จะต้องยอมรับ “ความเป็นจริงสากล” (ข้อความ ก.) เสียก่อน (โดยไม่มีข้อโต้แย้ง) จึงจะสามารถดำเนินการในขั้นตอนต่อมา จึงมีผู้ระบุถึงข้อจำกัดของตรรกศาสตร์นิรนัยว่า ตรรกศาสตร์เช่นนี้เป็นเพียงกลไกเพื่อหาความกระจ่างให้กับการตีความและความคิดมากกว่าจะเป็นกลไกเพื่อค้นหาความจริง

(4) **แนวคิดเรื่อง “การโน้มน้าว” (Persuasion)** สำหรับแนวคิดของอริสโตเติลที่เกี่ยวข้องกับด้านการสื่อสารมากที่สุดก็คือเรื่อง “การโน้มน้าว” ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ 3 เล่มสำคัญของอริสโตเติล คือ Rhetoric

สำหรับคำนิยามของคำว่า “การโน้มน้าว” นั้น S.W. Littlejohn & K.A. Foss (2009) ได้ระบุว่า หมายถึงกิจกรรมในการสร้าง การตอกย้ำ การปรับเปลี่ยนความเชื่อ ทศนคติหรือการกระทำของบุคคล ซึ่งการโน้มน้าวนี้เป็นแรงจูงใจข้างหลังการสื่อสารของมนุษย์ และยังเป็นหัวใจของสื่อสารศึกษาอีกด้วย โดยที่เราอาจจะกล่าวได้ว่า ผู้ที่มาขีดเส้นใต้ความสำคัญของการโน้มน้าวซึ่งอยู่ในแวดวงวิชาการนั้นก็คืออริสโตเติล ดังที่ปรากฏในหนังสือเล่มสำคัญ Rhetoric ของเขานั่นเอง

ในหนังสือ Rhetoric ทั้ง 3 เล่มนั้น ล้วนแล้วแต่ข้องแวะอยู่กับกลวิธีทุกอย่างเพื่อการโน้มน้าวซึ่งทั้งสิ้น เนื้อหาในหนังสือครอบคลุมตั้งแต่ประเภทของวาทะ (speech) เช่น วาทะที่มุ่งอดีต/ปัจจุบัน/อนาคต บทบาทของการประดิษฐ์กลวิธีใหม่ ประเภทของเหตุผลที่จะใช้ในการโน้มน้าว/โต้แย้ง รวมทั้งวิธีการที่ดีที่สุดที่จะโน้มน้าว โดยมีการระบุถึงคุณลักษณะสำคัญของการโน้มน้าว เช่น สลีลาที่จะใช้ (Style) การจดจำ (Memory) วิธีการนำเสนอสาร (Delivery)

ในการโน้มน้าวนั้น อริสโตเติลเน้นการใช้หลักฐานสนับสนุน (proofs) การโน้มน้าว ซึ่งมีอยู่ 3 ประเภท (แนวคิดนี้เป็นที่รู้จักกันอย่างดีในทฤษฎีด้านวาทวิทยา/วาทศิลป์) คือ

(i) Ethos เป็นการให้หลักฐานสนับสนุนการโน้มน้าวที่มาจากความน่าเชื่อถือของผู้พูด/ผู้ส่งสาร ไม่ว่าจะมีความน่าเชื่อถือที่มาจากความรู้ความสามารถของผู้พูด หรือมาจากเจตนาอันดีของผู้พูดก็ตาม

(ii) Logos เป็นการให้หลักฐานสนับสนุนที่มาจากการใช้เหตุใช้ผล

(iii) Pathos เป็นการให้หลักฐานสนับสนุนที่มาจากอารมณ์ของผู้ฟัง/ผู้รับสาร ไม่ว่าจะมาจากความสนิทสนม (เป็นเพื่อน ญาติพี่น้อง) ความชื่นชอบ ความชิงชัง/โกรธแค้น ฯลฯ

จากแนวคิดเรื่องกลวิธีในการโน้มน้าว 3 แบบวิธีนั้น อริสโตเติลได้นำมาศึกษาต่อในลักษณะของตัวแปรตาม โดยมีตัวแปรต้น เช่น อายุของกลุ่มผู้ฟัง และพบว่า ในกลุ่มคนอายุน้อย มักจะนิยมกลวิธีการโน้มน้าวแบบใช้อารมณ์ (Pathos) ในกลุ่มคนวัยกลางคนจะชอบวิธีการผสมผสานระหว่างการให้ Logos และ Pathos ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุจะนิยมกลวิธีแบบ Logos การศึกษาดังกล่าวเป็นการวางแนวทางการระบุ “ตัวแปร” และ “การหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร” (Correlational study) ที่ได้รับการพัฒนามาโดยนักวิชาการสาขาต่างๆ ในยุคสมัยต่อมา เช่น เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) นำมาใช้ศึกษาตัวแปรเรื่อง “ลักษณะสมานฉันท์ประเภทต่างๆ” (solidarity) กับ “อัตราการฆ่าตัวตาย” รวมทั้งเป็นวิธีการศึกษาวิจัยหลักของทฤษฎีด้านนิเทศศาสตร์เช่นเดียวกัน

(5) ความสำคัญของ “การให้คำนิยาม/คำจำกัดความ” การเห็นความสำคัญของ “การให้คำนิยาม/คำจำกัดความ” นั้น เริ่มมาตั้งแต่โสกราตีสที่จะหาคำจำกัดความ ต่อเนื่องมาถึงเพลโตที่พยายามจะขีดเกลามโนภาพ (ideas) ต่างๆ ล่วงมาจนถึงอริสโตเติลที่เอาจริงเอาจังกับแนวคิดสำคัญด้านการสื่อสารด้วยการเขียนหนังสือเล่มเล็กๆ ที่ชื่อว่า “คำนิยาม” นักปราชญ์ในยุคต่อมาเช่น วอลแตร์ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของความพยายามดังกล่าวของอริสโตเติล ดังที่วอลแตร์ได้กล่าวว่า “ถ้าคุณปรารถนาที่จะคุยกับฉัน ขอให้ระบุคำจำกัดความคำที่คุณใช้ด้วย”

ในการพูดคุยสนทนาหรือการโต้แย้งกัน ความสำคัญของคำนิยามจะมีความสำคัญอย่างสูงสุด เริ่มตั้งแต่ข้อเท็จจริงง่ายๆ ที่ว่า คู่สนทนานั้นใช้คำนิยามของคำศัพท์ที่กำลังพูดคุยกันนั้นเป็นอย่างไรกัน หรือไม่ หรือคู่โต้แย้งยอมรับคำนิยามของอีกฝ่ายหนึ่งหรือไม่

เราจะให้คำนิยามแก่สิ่งของหรือคำที่ใช้อย่างไร อริสโตเติลได้อธิบายว่า คำนิยามที่ดีนั้นย่อมประกอบขึ้นจากสองส่วนที่มีลักษณะมั่นคงแน่นอน ส่วนแรกคือ การกำหนดหรือจัดกลุ่มให้กับสิ่งที่เป็นปัญหาตามคุณลักษณะกว้างๆ ของมัน ตัวอย่างเช่น มนุษย์ ในขั้นแรกก็คือสัตว์ชนิดหนึ่ง ส่วนที่สอง คือการ

แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งนั้นกับสิ่งอื่นๆที่อยู่ในกลุ่มหรือประเภทเดียวกัน ดังนั้น มนุษย์ในทัศนะของอริสโตเติล จึงเป็นสัตว์ที่แตกต่างอย่างเด่นชัดอย่างสัตว์ประเภทอื่นๆ คือเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล

สำหรับทัศนะเกี่ยวกับ “คำนิยาม” ที่อริสโตเติลได้เริ่มต้นเอาไว้ กลุ่มทฤษฎีนิเทศศาสตร์ในยุคหลังๆ เช่นทฤษฎีสัญวิทยา ทฤษฎีวิวัฒนาการศึกษาศาสตร์ ฯลฯ ได้นำมาขยายความสำคัญต่อไปอีกจากที่อริสโตเติลแสดงให้เห็นความสำคัญของการให้คำนิยามในบริบทของการพูดคุยสนทนา เช่น ทำให้พูดคุยอยู่ในเรื่องเดียวกัน/นิยามอย่างเดียวกัน ไปจนกระทั่งถึงการโต้แย้งถกเถียงตรงระดับของการยอมรับคำนิยาม นักทฤษฎีนิเทศศาสตร์สำนักยุคหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ได้ขยายความสำคัญของการนิยามออกไปถึงเรื่อง อำนาจกับการให้คำนิยาม การสร้างอัตลักษณ์อันเป็นผลลัพธ์จากการให้คำนิยาม จนไปถึง สงครามแห่งการให้คำนิยาม (War of definition) ด้วย เช่น การให้คำนิยามว่า “homosexuality” คืออะไร เป็นต้น

เรื่องที่ 1.2.2 ปรัชญาสมัยยุคกลางและยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ

(ก) ปริบททางสังคมและปรัชญาของสมัยยุคกลาง (Medieval Age)

ปรัชญากรีกยุคหลังอริสโตเติล (ประมาณ 3 ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราช) จัดเป็นสมัยเสื่อม เพราะแทบจะไม่มีการผลิตแนวคิดใหม่ๆ ให้แก่แวดวงปรัชญาเลย ทั้งนี้เหตุปัจจัยหลักก็เนื่องมาจากสภาพความเสื่อมโทรมของนครรัฐกรีกเอง เริ่มตั้งแต่ที่นครรัฐกรีกแพ้สงครามครั้งสำคัญแก่รัฐสปาร์ต้า และหลังจากนั้นนครรัฐกรีกก็สูญเสียอิสรภาพ ถูกโรมยึดครอง เมื่อถึงปีค.ศ. 529 จักรพรรดิโรมันก็ปิดสำนักปรัชญาทั้งหลาย ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ 1,000 ปีในนครรัฐกรีก และยุโรปก็ก้าวเข้าสู่สมัยยุคกลางที่อิทธิพลของปรัชญาลดถอยไปจากสังคม ไม่มีแนวคิดใหม่ๆ เกิดขึ้นมาจนกระทั่งถูกขนานนามว่า “ยุคมืดทางปัญญา” (Dark Age) และมีอิทธิพลจากคริสตศาสนาเข้ามาเป็นกระแสนำความคิดทั้งปวงในสังคม

สมัยยุคกลางนี้กินเวลาตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 5 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ลักษณะสำคัญของปรัชญาในสมัยยุคกลางคือ การประนีประนอมระหว่างปรัชญากรีกกับคริสตศาสนา นักปรัชญาศาสนาค้นคว้าสำคัญของสมัยยุคกลางที่สนใจนำเอาปรัชญาของอริสโตเติลมาประสานกับความเชื่อในคริสตศาสนา ได้แก่กลุ่มพวกพระในนิกาย Dominican เช่นกลุ่ม Scholastics โดยเฉพาะนักบวชที่ชื่อ เซนต์โธมัส อะไควนัส (Saint Thomas Aquinas ค.ศ. 1220-1274)

แนวคิดสำคัญของอะไควนัสมีดังนี้

(1) **ลักษณะของวิทยาศาสตร์สมัยยุคกลาง** ก่อนหน้าอะไควนัส มีพระรูปหนึ่งชื่อ เซนต์อัลแบร์ตัส มักนุส (Saint Albertus Magnus ค.ศ. 1103-1280) ได้เริ่มขีดเส้นคั่นระหว่างความรู้ทางศาสนากับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ถือเป็นจุดแยกสำคัญระหว่าง 2 ศาสตร์มาจนปัจจุบัน มักนุสถือว่าวิทยาศาสตร์ให้แสงสว่างทางเหตุผล ส่วนศาสนานั้นให้แสงสว่างทางความศักดิ์สิทธิ์ การแบ่งแยกนี้แม้จะเป็นการเสียหายต่อวิชาการ แต่ก็ทำให้ศาสนาไม่ไปยุ่งกับปรัชญาและวิทยาศาสตร์ ซึ่งคนยุคกลางถือว่า วิชชา 2 อย่างหลังนี้เป็นวิชารับใช้ศาสนากับองค์การศาสนา อะไควนัสเองก็ส่งเสริมแนวคิดดังกล่าวของมักนุส

แต่ที่ว่าอะไควนัสได้รวมเอาแนวคิดเรื่องระบบธรรมชาติอันกว้างขวางที่อริสโตเติลได้วางพื้นฐานเอาไว้ มารวมเข้ากับหลักเทววิทยา (Theology) และจริยศาสตร์แบบคริสเตียนเข้าด้วยกัน และกลายเป็นเค้าโครงความคิดของ**วิทยาศาสตร์สมัยยุคกลาง** วิทยาศาสตร์แบบสมัยยุคกลางนี้มีลักษณะที่แตกต่างอย่างมากมาจากวิทยาศาสตร์ในยุคสมัยใหม่ กล่าวคือ วางอยู่บนรากฐานของเหตุผลและความศรัทธาไปพร้อมๆ กัน (แต่ยังมีข้อสงสัยว่า โครงความคิดในยุคหลังสมัยใหม่ จะเป็นการหวนกลับไปหาทัศนคติแบบอะไควนัสหรือไม่) เป้าหมายหลักของวิทยาศาสตร์ คือการเข้าใจความหมายและสาระสำคัญของสิ่ง

ต่างๆ (ซึ่งเป็นวิธีการหาความรู้แบบศาสนา คือการตีความหมาย – hermeneutic) มากกว่าจะต้องการ คาคการณ์และควบคุมแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ นักวิทยาศาสตร์สมัยยุคกลางจะค้นหาเจตนาที่ซ่อนเร้น อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆโดยพิจารณาว่า ปรากฏการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวกับพระเจ้า วิญญาณของมนุษย์ และจริยธรรมเป็นเรื่องที่มีความหมายสูงสุด (แนวคิดดังกล่าวคล้ายคลึงกับแนวคิดของ บรรดาศาสนาดั้งเดิมที่เชื่อว่า เบื้องหลังปรากฏการณ์ธรรมชาติและปรากฏการณ์สังคม เป็นการกระทำของ สิ่งศักดิ์สิทธิ์บางอย่าง)

(2) **ทัศนะต่อสังคม** ผลงานทางความคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่งของอะไควนัสที่เป็นมรดกสืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน ก็คือทัศนะต่อสังคม อะไควนัสคิดว่าความแตกต่างของกำลังทางกายและสติปัญญาทำให้เกิดการแบ่งลำดับชั้นของมนุษย์โดยธรรมชาติ อะไควนัสเชื่อว่าพระเจ้าได้สร้างระบบจักรวาลที่มีลำดับชั้น และระบบสังคมก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบจักรวาลที่แบ่งกันเป็นลำดับชั้นลดหลั่นลงมาตามระดับความมีเหตุผล (การยอมรับว่าสังคมต้องมีโครงสร้างเป็นลำดับชั้น ก็เป็นความคิดของนักปรัชญายุคหลังเช่น ฟรีดริช นิทเช่) ดังนั้น จึงต้องมีกษัตริย์ ขุนนาง และข้าไพร่ที่ต้องตกอยู่ใต้อาณัติของผู้ที่อยู่ในลำดับชั้นที่สูงกว่า

นอกจากนั้น อะไควนัสยังเปรียบเทียบสังคมกับระบบร่างกายว่า สังคมเป็นระบบใหญ่ที่ประกอบด้วยระบบย่อยๆ เมื่อระบบย่อยๆทุกระบบ เช่น ครอบครัว หรือคนทุกคนทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมาตามลำดับชั้นของโครงสร้าง เจกเช่นเดียวกับการทำหน้าที่ของอวัยวะของร่างกาย ระบบใหญ่ทั้งระบบก็จะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข นี่ก็คือต้นเค้าทางความคิดของสำนักคิดหน้าที่นิยม (Functionalism) นั่นเอง

(3) **โลกทัศน์หลักของสมัยยุคกลาง** ในยุคสมัยนี้ จะมองโลกเป็นหน่วยของชีวิตเช่นเดียวกับสังคม ประชาชนอาศัยอยู่ในชุมชนขนาดเล็ก มีลักษณะเกาะกลุ่มกัน และรับรู้ธรรมชาติในลักษณะของความสัมพันธ์ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งถูกกำหนดจากความสัมพันธ์ที่ประสานกันระหว่างปรากฏการณ์ทางจิตวิญญาณและทางวัตถุ ความต้องการของปัจเจกบุคคลเป็นความต้องการรองลงมาจากชุมชน โลกทัศน์ในยุคกลางที่มองโลกเป็นหน่วยของชีวิต มีชีวิต มีจิตวิญญาณนี้ จะถูกแทนที่ด้วยทัศนะที่มองโลกเป็นเครื่องจักรเครื่องหนึ่ง (อันเป็นโลกทัศน์แบบกลไก เช่นนิวตัน) เมื่อสังคมยุโรปพัฒนาไปสู่ยุคสมัยใหม่

(ข) **ปริบททางสังคมและปรัชญาของยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance)**

หลังจากช่วงเวลานับพันปี (ค.ศ. 5 - ค.ศ. 1500) แห่งการถูกปิดกั้นทางปัญญา ยุโรปก็เริ่มจะก้าวออกจากสมัยยุคกลางเข้าสู่ช่วงเวลาที่เป็น “สะพาน/รอยต่อ” ที่จะเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ (Modern Age) ช่วงเวลาที่เป็นประจักษ์สะพานทอดเชื่อมระหว่างสองยุคนี้ คือยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการที่เกิดขึ้นเพราะการสะสมการเปลี่ยนแปลงปริบททางสังคมทั้งจากภายในและภายนอกของยุโรปเอง สำหรับปริบทภายในคือการขยายตัวของการผลิตสินค้าที่เพิ่มพูนขึ้นจนเป็นส่วนเกินได้ช่วยผลักดันให้เกิดการค้า และเมื่อการค้าถึงจุดเจริญเต็มที่ ก็ทำให้เกิดการสร้างเมืองใหญ่ๆ ซึ่งผู้คนจะต้องช่วยกันทำนุบำรุงวัฒนธรรมและสร้างอารยธรรมอีกครั้ง ส่วนปัจจัยภายนอกที่สำคัญ ก็คือการเกิดสงครามครูเสดที่เริ่มในศตวรรษที่ 12 ซึ่งทำให้ชาวยุโรปได้ไปพบกับอารยธรรม วิทยาการ และความคิดเห็นที่แตกต่างจากอารยธรรมของตน รวมทั้งในศตวรรษที่ 13 มองโกลได้บุกทะลุมาถึงทวีปยุโรป และเปิดเส้นทางให้ยุโรปได้พบกับอารยธรรมของตะวันออก

ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดก็คือ กระจกปาปิรุสราคาถูกจากอียิปต์ได้นำมาแทนที่แผ่นหนังราคาแพง ซึ่งทำให้การศึกษาที่เคยถูกผูกขาดในหมู่พระเปลี่ยนแปลงไป การพิมพ์ซึ่งได้รอคอยเครื่องมือราคาถูกลมาเป็นเวลานาน ก็แพร่ขยายราวกับระเบิดที่ถูกปลดปล่อย (เช่น แทนพิมพ์ของกูเตนเบิร์กในช่วงปี ค.ศ. 1453) และได้แพร่กระจายอิทธิพลอันรุนแรงและเด่นชัดไปทั่วทุกหนแห่ง นักเดินเรือซึ่งขณะนี้มีเข็มทิศช่วยนำทางแล้ว ก็กล้าที่จะออกเดินทางไปในท้องทะเลอันเว้งว่าง และสามารถเปลี่ยนแปลงความเข้าใจเกี่ยวกับรูปพรรณสัณฐานของโลก ส่วนกล้องส่องทางไกลก็ทำให้นักวิทยาศาสตร์ผู้สังเกตท้องฟ้าได้ความเข้าใจใหม่ๆ เกี่ยวกับระบบจักรวาล ดังนั้นในมหาวิทยาลัย ในวัด ในบ้านของพ่อค้า ฯลฯ จึงเริ่มมีวิธีการแสวงหาความรู้แบบใหม่ๆ เช่น มีความพยายามที่จะเปลี่ยนโลหะราคาถูกลงให้กลายเป็นทอง การเล่นแร่แปรธาตุ (Alchemy) ถูกแปลงมาเป็นวิชาเคมี จากโหราศาสตร์ได้ยกระดับมาเป็นดาราศาสตร์ จากนิทานเกี่ยวกับสัตว์พูดได้ก็กลายมาเป็นศาสตร์แห่งสัตววิทยา เป็นต้น

ปริบททางสังคมดังกล่าวนี้ เป็นเนื้อดินอันอุดมสำหรับการเจริญเติบโตทางปัญญา โดยเฉพาะความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ เริ่มจากปลายศตวรรษที่ 15 เกิดปราชญ์แห่งเมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี คือ เลโอนาร์โด ดา วินชี (Leonardo Da Vinci ค.ศ. 1451-1619) ซึ่งมีความรอบรู้ในหลายสาขา ทั้งธรรมชาติวิทยา กายวิภาค วิศวกร และศิลปินวาดภาพ ต่อมาก็มีปราชญ์ ฌ ที่อื่นๆ ในยุโรป เช่น โคเปอร์นิคัสชาวโปแลนด์ (Copernicus ค.ศ. 1473-1553) ที่สามารถวิเคราะห์การเคลื่อนไหวของดวงดาวได้อย่างถูกต้อง มาจนถึง กาลิเลโอ กาลิเลอี (Galileo Galilei ค.ศ. 1564-1642) ในอิตาลีที่ศึกษาการเคลื่อนไหวของวัตถุที่ตกจาก

ท้องฟ้า และเป็นต้นกำเนิดของฟิสิกส์ยุคใหม่ และยังมีตัวอย่างจากวิทยาศาสตร์สาขาอื่นๆ เช่น งานวิจัยเกี่ยวกับแม่เหล็กไฟฟ้าของกิลเบิร์ต (ค.ศ. 1544-1603) กายวิภาคศาสตร์ของเวซาเลียส (ค.ศ. 1514-1564) และงานของฮาร์วี (ค.ศ. 1578-1657) เกี่ยวกับการไหลเวียนของโลหิต เป็นต้น

ในท่ามกลางการฟื้นฟูความรู้ด้านศิลปะและวิทยาการแขนงต่างๆนี้ ในด้านที่เกี่ยวกับปรัชญา ได้มีกระแสทวนกลับไปสู่กระแสการถกเถียงของสำนักปรัชญาต่างๆที่เริ่มต้นมาตั้งแต่ยุคสมัยกรีก ในที่นี้จะเลือกพิจารณาปรัชญา 2 กระแสที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสตร์แห่งการสื่อสาร คือปรัชญาแนวประจักษ์นิยม (Empiricism) ที่มี ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon 1561-1626) เป็นตัวแทน ปรัชญาแนวเหตุผลนิยม (Rationalism) ที่มี เรอเน่ เดส์การ์ตส์ (René Descartes 1596-1650) เป็นตัวแทน และทำยสุดคือ ไอแซค นิวตัน (Issac Newton 1642-1727) ซึ่งได้ประสานทัศนะแบบประจักษ์นิยมและเหตุผลนิยมเข้าด้วยกัน และกลายมาเป็นแม่บทของวิทยาศาสตร์ในยุคสมัยใหม่จนถึงปัจจุบัน

(ก) ปรัชญาแนวประจักษ์นิยมและฟรานซิส เบคอน หากเราย้อนกลับสู่ยุคสมัยกรีกที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว เราจะจัดได้อย่างคร่าวๆว่า ในขณที่โสกราตีสและเพลโตนั้นเป็นนักเหตุผลนิยม (Rationalist) ที่มีทัศนะพื้นฐานว่า มนุษย์เราจะเข้าถึงความจริงได้ก็ต่อเมื่อได้ใช้ความคิดและเหตุผลพิจารณาไตร่ตรองสิ่งต่างๆ แต่ทว่าอริสโตเติลกลับมีทัศนะว่า การเข้าถึงความเป็นจริงนั้นต้องไ้ใช้ประสาทสัมผัสทำการสังเกตให้เป็นที่ประจักษ์และใช้ประสบการณ์ อันเป็นทัศนะพื้นฐานของปรัชญาแนวประจักษ์นิยม (Empiricism) ซึ่งทัศนะดังกล่าวนี้จะเห็นตัวแทนความคิดที่ชัดเจนคือ ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon ค.ศ. 1561-1626) นักปรัชญาชาวอังกฤษผู้ที่ต่อยอดในหนังสือเล่มหลักของเขา *Novum Organum* ว่า “มนุษย์... สามารถทำการและเข้าใจได้อย่างกว้างขวางก็ด้วยการอาศัยข้อเท็จจริง อันได้จากการสังเกตและจากความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ”

ในที่นี้ จะพิจารณาข้อเสนอสำคัญของเบคอนในส่วนที่ส่งผลกระทบต่อมาถึงศาสตร์แห่งการสื่อสารในยุคปัจจุบัน ดังนี้

(1) การแยกวิทยาศาสตร์และศาสนาออกจากกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า นักปรัชญาในสมัยยุคกลางเช่นอะไควนัส ได้พยายามประสานศาสนาและปรัชญา (รวมทั้งวิทยาศาสตร์) เข้าด้วยกัน เบคอนได้เขียนบทความวิจารณ์ความคิดดังกล่าว ซึ่งแพร่สะพัดอยู่ในยุคสมัยของเขา โดยขอร่วมมือให้นักศาสนวิทยาและนักปรัชญากลุ่ม Scholastic มายุ่งเกี่ยวกับการออกงานเจริญเติบโตของวิทยาศาสตร์ เนื่องจากนักศาสน

วิทยาและนักปรัชญาเหล่านั้นมีข้อคิด (concepts) อันผิดพลาดและสร้างข้อสมมติ (Assumptions) อันไม่ถูกต้องเกี่ยวกับธรรมชาติ ทำให้เกิดสิ่งกีดขวางขึ้นในวิถีทางแห่งความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ (การเสนอให้แยกหลักธรรมศาสนาออกจากศาสตร์ต่างๆ ยังเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ศาสตร์แห่งการสื่อสารเช่นการโฆษณาโน้มน้าว จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมหรือไม่ หรือมากน้อยเพียงใด เป็นต้น)

(2) **รากฐานของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่** จากวิทยาศาสตร์ยุคอริสโตเติลที่ยังขาดอุปกรณ์/เครื่องมือเครื่องไม้ทางวิทยาศาสตร์ ในยุคสมัยของเบคอนซึ่งได้มีการค้นคว้าพัฒนาเครื่องมือต่างๆด้านวิทยาศาสตร์ เบคอนจึงนำเสนอแนวคิดที่วางรากฐานของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ว่า วิทยาศาสตร์ทุกสาขาย่อมวางอยู่บนรากฐานบนความชัดเจน ประสบการณ์ (Experience) และประกอบขึ้นด้วยการประมวลข้อเท็จจริงอันได้มาจากผัสสะนั้น นำเข้าสู่ระบบค้นคว้าสืบสวนทางเหตุผล อันรวมเอาไว้ซึ่งวิธีคิดเข้าหาหลัก (Induction) วิธีวิเคราะห์ (Analysis) วิธีเปรียบเทียบ (Comparison) วิธีสังเกต (Observation) และวิธีทดลอง (Experiment) เราจะเห็นได้ว่า บรรดาวิธีการเหล่านี้ถูกนำมาใช้ในการสร้างทฤษฎีด้านการสื่อสารทั้งสิ้น

(3) **ข้อเสนอเรื่องวิธีการแบบอุปนัย** (Inductive procedure) ถึงแม้ว่านักปรัชญาในยุคสมัยกรีกจะมีข้อถกเถียงเรื่องการแสวงหาความจริงด้วยวิธีการแบบนิรนัย (Deduction) หรืออุปนัย (Induction) แต่ทว่าก็เป็นฟรานซิส เบคอนนั่นเองที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นนักคิดในประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์ที่สามารถแสดงให้เห็นวิธีคิดแบบถอดหลักการออกมาจากข้อเท็จจริง (Inductive Methodology) ได้อย่างละเอียดลออและงดงาม ในขณะที่กาลิเลโอกำลังค้นคิดการทดลองเพื่อค้นหากฎเรื่องการทิ้งวัตถุให้ตกมาสู่พื้นในอิตาลีนั้น ฟรานซิส เบคอนก็ได้นำเสนอวิธีการทางวิทยาศาสตร์แบบการสังเกตอย่างเปิดเผยในอังกฤษ เขาเป็นบุคคลแรกที่กำหนดทฤษฎีที่ชัดเจนของกระบวนการแบบอุปนัยที่หมายถึงการชักจูงเหตุผลโดยอิงหลักการที่ได้จากกรณีเฉพาะมาใช้กับกรณีทั่วไป และนำมาใช้ในวิธีการทดลองเฉพาะกรณีเพื่อหาข้อสรุปทั่วไปจากการทดลองนั้น และเพื่อนำมาตรวจสอบในการทดลองครั้งต่อไป วิธีการเช่นนี้นับว่าแปลกใหม่มากสำหรับนักคิดในยุคสมัยของเขา แต่ทว่าวิธีการเช่นนี้ก็ได้ออกมาเป็นวิธีการสร้างทฤษฎีด้านนิเทศศาสตร์ในยุคปัจจุบัน เช่นทฤษฎีเรื่องพฤติกรรมกรรมการเปิดรับสื่อกับการเลียนแบบพฤติกรรมรุนแรง ก้าวร้าวจากเนื้อหาสื่อ เป็นต้น

(4) การเปลี่ยนแปลงเป้าหมายของวิทยาศาสตร์ นับตั้งแต่ยุคสมัยโบราณมาจนถึงสมัยยุค

กลาง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เป้าหมายของวิทยาศาสตร์ยุคดั้งเดิมนั้น คือการพยายามทำความเข้าใจและแสวงหาความหมายในแบบแผนต่างๆของธรรมชาติ เพื่ออาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างประสานกลมกลืนในโลกตะวันตกใช้คำว่า วิทยาศาสตร์มีเป้าหมายเพื่อเปิดเผย “พระเกียรติภูมิของพระเจ้า” หรืออย่างที่ชาวจีนกล่าวว่า “เพื่อการดำเนินตามระเบียบแบบแผนของธรรมชาติ” และ “วิถีดำเนินอย่างเต๋า” หากกล่าวในภาษาปัจจุบันก็คือ เพื่อรักษาความสมดุลทางนิเวศวิทยา

แต่ทว่าเป้าหมายของวิทยาศาสตร์ตามทัศนะของเบคอนและเป็นทัศนะใหม่ในศตวรรษที่ 17 นี้ กลายเป็นความรู้ที่มุ่งใช้เพื่อการครอบงำและควบคุมธรรมชาติ ทั้งนี้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในภาษาที่เบคอนใช้ในการประกาศวิสัยทัศน์ใหม่แบบประจักษ์นิยมคือ การสืบสวนโดยผ่านการสังเกต ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากภูมิหลังของเบคอนเองที่ทำงานเป็นอธิบดีกรมอัยการของพระเจ้าเจมส์ที่ 1 ซึ่งมีหน้าที่สอบสวนบรรดาแม่สอดหมอผีในยุคของการล่าแม่มดในศตวรรษที่ 17 เบคอนจึงมีทัศนะว่า ธรรมชาติในสายตาของเขา นั้น จะต้อง “ถูกไล่ล่าอย่างไม่หยุดหย่อน ถูกตั้งให้มารับใช้ และทำให้เป็นทาส” เป้าประสงค์ของนักวิทยาศาสตร์ก็คือ “ทรมานให้ธรรมชาติเปิดเผยความลับออกมา” เช่นการเอาไฟเผาแร่ธาตุต่างๆ วิธีคิดเช่นนี้เรียกว่า “จิตใจแบบเบคอน” ความเข้าใจดั้งเดิมที่ว่า แผ่นดินเปรียบประดุจมารดาผู้อาทร (เช่นแนวคิดแม่พระธรณีของไทย) ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงในงานเขียนของเบคอน

จากภาพพจน์เดิมของธรรมชาติในฐานะหน่วยชีวิต การปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์ที่มีตัวตนทัศนะเช่นเบคอน ได้ปรับเปลี่ยนภาพพจน์ของโลกไปโดยสิ้นเชิง โลกถูกเปรียบเทียบประดุจเครื่องจักรกลชนิดหนึ่ง ทัศนะดังกล่าวนี้จะสอดคล้องกับเดส์การ์ตส์และนิวตัน ที่จะมาประสานเสียงสร้างภาพพจน์ของโลกเสียใหม่ และจากแนวคิดเรื่องการเอาชนะและควบคุมธรรมชาติ ในขั้นต่อมา ความคิดดังกล่าวก็ได้ขยายมาถึงการควบคุมสังคมและมนุษย์ด้วยตนเอง

(6) การขจัด “อคติ/รูปบูชา” ออกไปจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ หากพิจารณาในแง่สาขาวิชาจิตวิทยา อาจถือได้ว่า เบคอนเกือบจะเป็น “นักพฤติกรรมนิยม” (Behaviorism) เนื่องจากเขาเรียกร้องให้มีการศึกษาสาเหตุและผลของการกระทำของมนุษย์อย่างเคร่งครัด และต้องการจะกำจัดคำว่า “ความบังเอิญ” ออกไปจากศัพท์ทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ เขาได้สืบทอดทัศนะที่ว่า “วิทยาศาสตร์คือศาสตร์แห่งความแน่นอน” (ที่ถูกแปลมาเป็นการทดสอบ “ความเชื่อถือได้” (reliability) ในการวิจัยเชิงปริมาณ)

แต่ทว่าการที่จะได้ความรู้ที่แน่นอนจากวิธีการแบบอุปนัยแบบต่างๆ เช่นการสังเกต การทดลองนั้น สิ่งที่เขาเห็นว่าเป็นต้องขจัดออกไปเมื่อต้องการจะอนุมาน (inference) เพื่อทำข้อสรุปทั่วไปก็คือ วิตถรรวะ (fallacies) อันได้แก่บรรดาอคติประเภทต่างๆที่เขาเรียกว่า “Idols” (รูปจอมปลอม/รูปบูชา) ซึ่งเขาได้จำแนกอคติ/รูปบูชาดังกล่าวเอาไว้เป็น 4 ประเภทคือ

(i) รูปจอมปลอมแห่งหมู่เหล่า (Idols of the Tribe) เป็นอคติที่เกิดจากธรรมชาติของมนุษย์เองที่ มักจะมีการรับรู้ที่ผิดพลาด ประสาทสัมผัสมักยืนยันผิดๆ หรือมีการอ้างเหตุผลผิดๆ

(ii) รูปจอมปลอมแห่งถ้ำ (Idols of the Cave) เป็นอคติที่เกิดมาจากคุณลักษณะเฉพาะๆของแต่ละบุคคล เช่น บุคลิกภาพ เซาว์ปัญญา การศึกษา อาชีพ ค่านิยม ฯลฯ คุณลักษณะเหล่านี้เปรียบเสมือนถ้ำ หรือห้องเล็กๆที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่ในจิตใจที่ทำให้แสงแห่งธรรมชาติความเป็นจริงหักเหหรือพร่ามัวไป

(iii) รูปจอมปลอมแห่งตลาด (Idols of the Market) เป็นอคติที่เกิดจากการค้าขายและการคบหาสมาคมกันของมนุษย์ที่จำเป็นต้องใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสื่อสารกัน แต่ทว่าคำพูดที่ใช้นั้นก็อาจจะมี ความหมายแตกต่างกันไปในแต่ละฝูงชน (ตัวอย่างในงานวิจัยก็เช่นคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่าง อาจจะใช้ในความหมายที่แตกต่างจากนักวิจัย)

(iv) รูปจอมปลอมแห่งโรงมหรสพ (Idols of the Theatre) เขาคอนอธิบายว่า รูปบูชานี้เปรียบเหมือน ปรชญาอีตมันในหัวคิดของคนแต่ละคน ซึ่งพยายามสาธิตทฤษฎีของตนเองที่ยึดถือจากรุ่นสู่รุ่นเหมือนการ แสดงละครบนเวที โดยไม่พยายามใส่ใจต่อกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ที่จะพิสูจน์การตัดสินใจผิดถูก ทฤษฎีของตนเอง

ทฤษฎี Four Classes of Idols ของเขาคอนที่นำเสนอในหนังสือที่วางรากฐานวิธีการทาง วิทยาศาสตร์ของเขาคือ Novum Organum นี้ โด่งดังมาก และเป็นพื้นฐานที่การค้นคว้าวิจัยในแวดวง วิชาการปัจจุบันต้องตระหนัก พยายามควบคุม ลดทอน หรือขจัดอคติทั้ง 4 ประการนี้มิให้แทรกซึมเข้ามาใน กระบวนการวิจัยของตนเอง เช่น การสร้างและทดสอบเครื่องมือให้สามารถวัดสิ่งที่ต้องการวัดได้อย่าง ถูกต้องแม่นยำ (Validity) มีความน่าเชื่อถือได้เพราะวัดได้ผลเช่นเดิมทุกครั้ง (Reliability)

(ข) **ปรัชญาแนวเหตุผลนิยมและเรอเน่ เดส์การ์ตส์** ในขณะที่ฟรานซิส เบคอนเป็นตัวแทนของ ญาณวิทยาแนวประจักษ์นิยมที่นำเสนอว่า การเข้าถึงความจริงนั้นต้องใช้ประจักษ์สัมผัสทั้งห้าสังเกตและเก็บ ข้อมูล อันเป็นการสานต่อทัศนะของอริสโตเติลนั้น ในอีกปีหนึ่ง ญาณวิทยาแนวเหตุผลนิยม

(Rationalism) ที่โสกราตีสและเพลโตได้วางรากฐานไว้ที่นำเสนอตรงกันข้ามว่า **การเข้าถึงความจริงนั้น ต้องใช้ความคิด ใช้เหตุผล ใช้หลักตรรกะเป็นเครื่องมือ** เนื่องจากประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์นั้น มีความไม่แน่นอน ถูกหลอกลวงได้ ญาณวิทยาแนวเหตุผลนิยมของกรีกนี้ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาในยุคสมัยของการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ รวมทั้งได้ต่อยอดพัฒนามาเป็น “เหตุผลนิยมแนวใหม่” ที่มีเรอเน่ เดส์การ์ตส์ (René Descartes, ค.ศ. 1596-1650) เป็นผู้นำทางความคิดคนสำคัญ

ในที่นี้ จะพิจารณาแนวคิดสำคัญของเดส์การ์ตส์ที่มีอิทธิพลของการสร้างสรรค์ทฤษฎีในทศ ศาสตร์บางประการดังนี้

(1) **จุดยืนแบบเหตุผลนิยม** ดังที่เบคอนได้นำเสนอว่า ในกระบวนการสังเกตนั้น จำเป็นต้องทิ้ง ระวัง “อคติ” นานาประเภทที่จะเข้ามาเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงความจริงนั้น เดส์การ์ตส์ได้แย้งว่า อุปสรรคที่เบคอนนำเสนอเช่นนั้นดูเหมือนจะเป็นสิ่งรบกวนจากภายนอก ซึ่งเขาเห็นว่าไม่ใช่ปัจจัยสำคัญ แต่เขาเห็นว่า อุปสรรคที่สำคัญของการเข้าถึงความจริงมาจากปัจจัยภายใน คือ “วิธีคิด” ของมนุษย์มากกว่า และ เขายังเห็นว่า การขจัดอุปสรรค/อคติให้หมดสิ้นไปในขั้นตอนของการสังเกตหรือเก็บข้อมูลนั้นเป็นสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้ ดังนั้น เมื่อเก็บข้อมูลมาแล้ว ก็มีแต่ “วิธีคิดที่ถูกต้อง/มีเหตุผลเท่านั้น” ที่จะทำให้เราเข้าใจ ความเป็นจริงได้มากที่สุด (วิธีคิดแบบเดส์การ์ตส์มีอิทธิพลต่อการออกแบบการวิจัยที่เชื่อว่า ในการเก็บข้อมูล นักวิจัยไม่สามารถขจัดอคติออกไปอย่างสมบูรณ์ แต่สามารถออกแบบบริหารจัดการให้อคติเกิดการถ่วงดุล กันเอง เช่น การใช้แหล่งข้อมูลที่หลากหลาย เป็นต้น)

และเนื่องจากเดส์การ์ตส์มีภูมิหลังเป็นนักคณิตศาสตร์ เขาจึงเสนอว่า วิธีคิดที่ดีและถูกต้องที่สุด นั้นก็คือวิธีคิดของคณิตศาสตร์ (อันได้แก่แนวคิดที่ว่า “ตัวเลขไม่มีวันโกหก”) และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิธีคิด ที่มีระบบระเบียบ เช่น เรขาคณิตเชิงวิเคราะห์ (Analytical Geometry)

เรขาคณิตได้วางวิธีการคิดที่มีเหตุผลเอาไว้เป็นขั้นตอนอย่างชัดเจน โดยเริ่มต้นจาก **ข้อความหลัก** ที่มั่นใจได้ว่า ไม่มีใครสงสัยได้แล้ว อันเป็นสัจพจน์ (Axiom) หรือมูลบท (Postulate) ตัวอย่างเช่น ข้อความ หลักที่พิสูจน์การดำรงของ “ตัวฉัน/เดส์การ์ตส์” ก็คือ เพราะมีเดส์การ์ตส์ที่คิดตั้งคำถาม จึงมีคนชื่อเดส์ การ์ตส์อย่างแน่นอน (I think, therefore I am) แล้วค่อยๆ พิสูจน์ต่อจากข้อความหลักนั้นไปที่ละขั้น โดยมี ข้อพึงระวังว่า ในแต่ละขั้นตอนต้องมีสิ่งที่มั่นใจแล้วมาสืบสนับสนุน

จากแนวคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญของการนำเอาคณิตศาสตร์การคำนวณเข้ามาใช้ในการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิจัยเชิงปริมาณที่หลังจากนักวิจัยเก็บข้อมูลมาแล้ว ก็จะใช้สถิติพิสูจน์ความจริง

ว่าตัวแปรอะไรสัมพันธ์กับตัวแปรอะไร เพื่อนำมาสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี การกระทำดังกล่าววางอยู่บนการมีวิธีคิดว่า คณิตศาสตร์/สถิติเป็นมาตรฐานตัดสินความเป็นจริงตามทัศนะของเดส์การ์ตส์นั่นเอง

(2) **วิทยาศาสตร์คือศาสตร์แห่งความแน่นอน/แม่นยำ** ประเด็นนี้เดส์การ์ตส์มีความเชื่อมั่นร่วมกับเบคอน แต่ทว่ามีความหนักแน่นยิ่งกว่า เนื่องจากเดส์การ์ตส์ได้ระบุว่า สูดยอดแห่งความแน่นอนนั้นก็คือ คณิตศาสตร์นั่นเอง (1+1 ต้องเท่ากับ 2 เสมอ ไม่เคยเปลี่ยนแปลง) ดังนั้น วิทยาศาสตร์ของเดส์การ์ตส์ จึงเป็นวิทยาศาสตร์ที่ต้องมีคณิตศาสตร์เป็นองค์ประกอบที่จะขาดเสียมิได้ อันเป็นภาพพจน์ของวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบัน เดส์การ์ตส์ถือว่า คณิตศาสตร์เป็นแบบอย่างของความรู้ทั้งหมด แจ่มแจ้งและแน่นอน ทัศนะที่มั่นใจในความแน่นอนของวิทยาศาสตร์+คณิตศาสตร์ทำให้เกิดนัยยะตามมาว่า มีแต่วิธีการทางวิทยาศาสตร์/คณิตศาสตร์เท่านั้น ที่เป็นวิธีการที่ถูกต้อง**เพียงวิธีเดียว** ในการเข้าใจเอกภพนี้

(3) **วิธีการแบบเดส์การ์ตส์** (Descartes' Method) แม้ว่าลัทธิเหตุผลนิยมได้สถาปนามาตั้งแต่ยุคสมัยของกรีก แต่ก็ถือว่า เดส์การ์ตส์ได้พัฒนาวิธีการเข้าสู่ความจริงด้วยการใช้เหตุผลอย่างเป็นระบบระเบียบที่สุด พร้อมทั้งได้นำเสนอทัศนะใหม่ๆบางประการ

เดส์การ์ตส์เสนอวิธีการศึกษาค้นคว้าตามลำดับขั้นตอนดังนี้

(i) ต้องไม่ยอมรับว่าอะไรเป็นความจริง ต้องตั้ง "ข้อสงสัย" (doubt) เอาไว้เป็นอันดับแรก (ในทางการวิจัย ขั้นตอนนี้ คือ การตั้งโจทย์การวิจัย)

(ii) ต้องจำแนกแยกแยะ ต้องแจกแจงสิ่งที่จะศึกษา ซึ่งในภาษาสมัยใหม่เรียกว่า "ใช้ทักษะเชิงวิเคราะห์" (Analytical skill) ต้องแยกสิ่งที่จะศึกษาออกเป็นส่วนย่อยๆ หรือเป็นขั้นเป็นตอน

(iii) ต้องใช้ "ระบบความคิด/ระบบตรรกวิทยา" มาจัดเรียงใหม่ตามหลักและผล (Logical Reasoning)

(iv) ต้องทดสอบหรือพิจารณาผลที่ได้ (Verification)

ในกระบวนการวิจัยทุกวันนี้ ได้ดำเนินการตามวิธีการของเดส์การ์ตส์เป็นหลัก เช่น เริ่มต้นด้วยการตั้งโจทย์การวิจัย จากนั้นก็เก็บข้อมูลโดยแยกคำถามออกเป็นข้อย่อยๆ (เช่น พฤติกรรมการเปิดรับสาร) และเก็บข้อมูลเป็นรายบุคคล หลังจากนั้น ก็นำเอาข้อมูลแต่ละข้อของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมาคิดคำนวณ นำเอาข้อมูลของแต่ละตัวแปรมาเชื่อมร้อยหาความสัมพันธ์กันตามหลักเหตุผล เช่น พฤติกรรมการเปิดรับสารเป็นสาเหตุ ส่วนจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมเป็นผลลัพธ์ เป็นต้น

(4) **ข้อเสนอเรื่องวิธีการแบบนิรนัย (Deductive Method)** วิธีการนิรนัยเป็นวิธีการชักเหตุผลจากหลักการทั่วไปสู่หลักการเฉพาะ หรือจากหลักการที่รู้แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้ หรือจากสมมติฐานไปสู่ข้อสรุปทางตรรกะ ดังนั้น ต่อเนื่องจากทัศนคติที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เดส์การ์ตส์มีทัศนะว่า คณิตศาสตร์นั้นเริ่มต้นด้วยความจริงที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่ใครๆ ก็ไม่สามารถจะโต้แย้งได้ (เช่น ถ้า $1+2=3$ 3 จะต้องมีความค่า/ปริมาณมากกว่าทั้ง 1 และ 2 อย่างไม่มีใครสามารถปฏิเสธได้) ดังนั้น เราจึงต้องเริ่มต้นจาก**ความจริงที่ไม่มีใครปฏิเสธได้**นี้ เรียกว่า First principle แล้วใช้วิธีการแบบนิรนัย (Deduction) สรุปเอาความจริงใหม่ๆ ออกมา ถ้าบทสรุปแต่ละชั้นของเราถูกต้อง สิ่งที่ได้จากวิธีการนิรนัยก็จะถูกต้องด้วย

ปัจจุบันนี้ วิธีการแบบนิรนัยก็คือพื้นฐานของวิธีการวิจัยเชิงปริมาณที่มี First principle อันได้แก่ ทฤษฎีด้านนิเทศศาสตร์ เช่นทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแห่งสื่อที่มีข้อเสนอว่า ระบบสื่อโทรทัศน์ในประเทศไทยทุนนิยมนั้นเป็นระบบอุตสาหกรรมเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ดังนั้น การดำรงอยู่ของรายการประเภทต่างๆ จึงมีได้ขึ้นอยู่กับคุณภาพหรือประโยชน์ของรายการ แต่ขึ้นอยู่กับอัตรากำไร/รายได้ของรายการตามตรรกะของระบบทุนนิยม เมื่อมีการวิจัยกรณีเฉพาะ เช่นรายการโทรทัศน์ในประเทศไทย ซึ่งสังกัดอยู่ในโลกทุนนิยม ก็เพื่อจะพิสูจน์ว่า ในกรณีเฉพาะของไทยเป็นไปตาม First principle นั้นหรือไม่

(5) **ทวินิยมแบบเดส์การ์ตส์ (Cartesian Dualism)** แนวคิดสุดท้ายนี้ ฟริตซ์ออฟ คาปรั้า (2534) ถือว่าส่งผลกระทบต่อวิธีคิดในแวดวงวิชาการยุคปัจจุบันอย่างมาก ได้แก่แนวคิดของเดส์การ์ตส์ที่ได้ทำการแยก “ร่างกาย/วัตถุ” กับ “จิตใจ” ออกจากกัน และเสนอว่าทั้ง 2 อย่างนี้มีความแตกต่างกันโดยพื้นฐาน ความรู้ที่เกี่ยวกับส่วนทั้งสองก็แตกต่างกัน เขายืนยันว่า ความคิดเกี่ยวกับร่างกายนั้น ไม่มีเรื่องจิตใจมาปนอยู่ด้วย และความคิดเกี่ยวกับจิตใจนั้น ก็ไม่มีเรื่องของร่างกายเข้ามาเกี่ยวข้อง การแยกขาดระหว่าง “กายกับจิต” “วัตถุกับวิญญาณ” นี้กลายเป็นทัศนคติหลักของวิทยาศาสตร์แผนใหม่ (ที่เห็นได้ชัดคือ สาขาการแพทย์ตะวันตกสมัยใหม่) ที่เรียกว่า Cartesian Dualism ซึ่งยืนอยู่ตรงกันข้ามกับทัศนะที่มองโลกมนุษย์ สังคม ชีวิตแบบเป็นองค์รวม

และเมื่อแยกร่างกายว่าเป็นส่วนที่เป็นเพียงวัตถุเท่านั้น เดส์การ์ตส์ก็ได้ขยายทัศนะการแบ่งแยกทั้งหมดออกไปสู่สิ่งอื่นๆ เช่น สังคม เอกภพ รวมทั้งนำเสนอ (แบบคณิตศาสตร์) ว่า วัตถุ ร่างกาย หน่วยที่มีชีวิตทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือพืช สังคม เอกภพ เหล่านี้ล้วนทำงานแบบเครื่องจักรที่ถูกควบคุมโดยกฎเกณฑ์แบบกลไกที่แน่นอน ไม่ว่าจะระบบไหลเวียนของโลหิต ไปจนกระทั่งถึงโลกทั้งใบ นี่เป็น

แม่บทของการเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อโลก มีต่อมนุษย์ มีต่อชีวิต ให้กลายเป็นโลกทัศน์แบบเครื่องจักรและ ทัศนคติแบบกลไก (Mechanism) และวิถีคิดแบบแยกองค์ประกอบต่างๆออกเป็นส่วนๆ(Atomism)

เนื่องจากในยุคสมัยของเดส์การ์ตส์ การทำนาฬิกาในยุคสมัยนี้ค่อนข้างมีความสมบูรณ์มากกว่า ประดิษฐ์กรรมชนิดอื่นๆ นาฬิกาจึงกลายเป็นต้นแบบของเครื่องจักรอัตโนมัติ เดส์การ์ตส์เปรียบเทียบ ร่างกายมนุษย์กับเครื่องจักรว่า ร่างกายคนเราก็เหมือนเครื่องจักร คนป่วยเปรียบเสมือนนาฬิกาที่มีการ ประกอบไม่ดี และต้องเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบใหม่

ทัศนคติแบบแบ่งแยกและแบบกลไกดังกล่าวเป็นพื้นฐานของการสร้างทฤษฎีวิทยาศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ เริ่มตั้งแต่การแบ่งองค์ประกอบการสื่อสารออกเป็นส่วนต่างๆ (ผู้ส่งสาร-ผู้รับสาร-สาร-สื่อ) รวมทั้ง แนวคิดที่มองเห็นการสื่อสารเป็นกลไกในการจัดการสังคม/กลุ่ม/ชุมชน (ตัวอย่างเช่น การเปรียบเทียบการ สื่อสารว่าเป็นส่วนประกอบกลไกที่เทียบได้กับเส้นประสาทของสังคม เป็นต้น)

(ค) การประสานเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยม : ผลงานของนิวตัน พริตจ็อฟ คาปรั้า (2534)

กล่าวแนะนำ ไอแซค นิวตัน ว่า ในขณะที่เดส์การ์ตส์ได้สร้างกรอบโครงสร้างความคิดให้แก่วิทยาศาสตร์ในยุค สมัยแห่งการฟื้นฟูศิลปวิทยาการในศตวรรษที่ 17 นี้ แต่ทัศนคติที่เขามองธรรมชาติเป็นเครื่องจักรอันสมบูรณ์ ที่ถูกควบคุมโดยกฎอันเที่ยงตรงของคณิตศาสตร์ ก็เป็นเพียงจินตภาพในช่วงชีวิตของเขาเท่านั้น เดส์การ์ตส์ ทำได้เพียงร่างเค้าโครงทางทฤษฎีเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ แต่บุคคลที่เข้าใจความผันแบบเดส์ การ์ตส์ และทำให้การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์สำเร็จได้ก็คือ ไอแซค นิวตัน นักปรัชญาและนักวิทยาศาสตร์ ชาวอังกฤษ ที่เกิดในปี ค.ศ. 1642 ซึ่งเป็นปีที่กาลิเลโอถึงแก่กรรม (Issac Newton, ค.ศ. 1642-1727)

ในที่นี้ จะสรุปแนวคิดหลักๆของนิวตันที่ส่งอิทธิพลถึงทฤษฎีวิทยาศาสตร์บางประการดังนี้

(1) **ผู้ประสานลัทธิเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยมเข้าด้วยกัน** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ก่อนยุคของนิวตันนั้น มีแนววิทยาศาสตร์ที่ตรงกันข้ามอยู่ 2 แนวในศตวรรษที่ 16-17 ได้แก่ แนวประจักษ์ นิยม และแนวเหตุผลนิยม เมื่อมาถึงยุคสมัยของนิวตัน เขาได้นำเสนอในหนังสือ Principia แสดงให้เห็น การผสมผสานวิธีการประจักษ์นิยมของเบคอน และเหตุผลนิยมของเดส์การ์ตส์เข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม โดยเน้นให้เห็นว่า การทดลองใดที่ปราศจากการตีความอย่างเป็นระบบ และการนิรนัยที่มาจากกฎเกณฑ์ หลักเบื้องต้นโดยปราศจากหลักฐานของการทดลอง ต่างไม่สามารถนำไปสู่ทฤษฎีที่เชื่อถือได้ ทฤษฎีของนิวตันเหนือกว่าเบคอนในส่วนของการทดลองที่เป็นระบบ และเหนือกว่าเดส์การ์ตส์ในส่วนของการวิเคราะห์

เชิงคณิตศาสตร์ การประสานแนวทางทั้ง 2 เข้าด้วยกันได้กลายมาเป็นวิธีวิทยา (Methodology) ที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติใช้มาจนถึงถึงยุคปัจจุบันนี้

(2) **วิทยาศาสตร์คือความแน่นอน** นิวตันยังคงสืบทอดทัศนะของเดส์การ์ตส์และเบคอนที่เชื่อว่าวิทยาศาสตร์คือศาสตร์แห่งความแน่นอน เขาสานต่อทัศนะของเดส์การ์ตส์ที่ว่า สากลจักรวาลนั้นเป็นเครื่องจักรขนาดยักษ์ มีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลที่ถูกกำหนดเอาไว้แล้วอย่างตายตัว ทัศนะแบบนี้ต่อธรรมชาติเรียกว่า ลัทธินิยตินิยม/ลัทธิกำหนดนิยม (Determinism) สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นจะมีสาเหตุอันแน่นอนและนำไปสู่ผลที่เที่ยงตรงแน่นอนอีกด้วย ตามหลักการดังกล่าว ความเป็นไปของส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบนี้ สามารถจะคำนวณและคาดการณ์ออกมาได้อย่างเที่ยงตรงแน่นอน หากเราสามารถรู้ชัดเจนถึงรายละเอียดของสภาวะของส่วนนั้นๆ ในขณะนั้นๆ ได้ และเนื่องจากความเข้าใจของนิวตันเกี่ยวกับคณิตศาสตร์มีอำนาจสูงกว่าบุคคลร่วมสมัยคนอื่นๆ อย่างมาก เขาได้ค้นคิดวิธีใหม่ที่สมบูรณ์ในการอธิบายและทำนายการเคลื่อนที่ของวัตถุที่เป็นของแข็ง ที่ปัจจุบันเรารู้จักกันในนามของ Differential calculus วิธีนี้ก้าวไปไกลกว่าเทคนิคทางคณิตศาสตร์ของกาลิเลโอและเดส์การ์ตส์อย่างมาก ซึ่งยิ่งตอกย้ำความแม่นยำและการทำนายคาดการณ์ (รวมทั้งการควบคุม) ของวิทยาศาสตร์ได้มากยิ่งขึ้น

(3) **การค้นพบกฎทั่วไป (Universal law)** ในขณะที่แนวคิดเรื่อง “ความเป็นสากล/กฎทั่วไป” ในยุคสมัยกรีกนั้นยังเป็นเพียงข้อเสนอหรือความคิดคำนึง แต่ทว่าเมื่อมาถึงยุคสมัยของนิวตัน ซึ่งได้มีนักวิทยาศาสตร์จำนวนมากสั่งสมองค์ความรู้เอาไว้แล้ว เช่น เคปเลอร์ค้นพบกฎการหมุนของดาวเคราะห์ที่ได้จากการสังเกต กาลิเลโอค้นพบกฎของการตกของวัตถุจากการทดลองของเขา นิวตันได้รวมการค้นพบทั้งสองนี้ด้วยการสร้างกฎทั่วไปของการเคลื่อนที่ที่ครอบคลุมวัตถุทุกชนิดในระบบสุริยจักรวาล ตั้งแต่ก่อนหินไปจนถึงดาวเคราะห์ ความสำคัญของกฎนี้อยู่ที่ว่า การที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวาง และช่วยยืนยันว่า ธรรมชาติมีระบบที่ทำงานตามกฎอันแน่นอนทางคณิตศาสตร์

(4) **กลศาสตร์แบบนิวตันและทัศนะแบบลดทอน** แนวคิดสุดท้ายของนิวตันที่มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้ง ไม่เพียงแต่ในแวดวงนักวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อศาสตร์สาขาอื่นๆ คือ แนวคิดที่เรียกว่า “กลศาสตร์ฟิสิกส์แบบนิวตัน” นิวตันเสนอว่า ธาตุทั้งหลาย/วัตถุทั้งหลายล้วนประกอบด้วยอนุภาค/อะตอมที่มาประกอบกันเข้า เวลาศึกษาจึงต้องแยกส่วนต่างๆ ออกจากกันเพื่อพิจารณาที่เรียกว่า ทัศนะแบบ Atomicism และปรากฏการณ์ทางกายภาพทั้งหมดจะถูกลดทอนลงเหลือเพียงการเคลื่อนที่ของอนุภาคที่เกิดจากแรงดึงดูดระหว่างกัน นั่นก็คือเกิดจากแรงโน้มถ่วงของโลก กลศาสตร์ฟิสิกส์แบบนิวตัน

สามารถนำไปใช้อธิบายการเคลื่อนที่ของดาวเคราะห์ ดวงจันทร์ น้ำขึ้นน้ำลง ฯลฯ และทำให้ภาพของโลกในฐานะเครื่องจักรที่นำเสนอโดยเดส์การ์ตส์เป็นจริงเป็นจังขึ้นมา วิชาฟิสิกส์แบบนิวตันจึงกลายเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์ทุกสาขา หัวใจสำคัญของฟิสิกส์แบบนิวตันก็คือ การลดทอน (Reduction) วัตถุหรือปรากฏการณ์ทั้งหลายให้เหลือเพียงอนุภาคและแรงที่กระทำระหว่างอนุภาคนั้นเอง

อิทธิพลของปรัชญาวิธีคิดแบบลดทอนนี้ มิได้จำกัดอยู่แต่ในแวดวงวิทยาศาสตร์เท่านั้น แม้แต่นักปรัชญาในสาขาสังคมก็ได้ประยุกต์เอาหลักเกณฑ์ของกลศาสตร์แบบนิวตันมาใช้กับวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์และสังคม นักปรัชญาด้านสังคมบางท่านถึงกับอ้างว่า ได้ค้นพบ “ฟิสิกส์ทางสังคม” (Social Physics) ที่สามารถใช้ทฤษฎีของนิวตันมาแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ตัวอย่างเช่น จอห์น ล็อก (John Locke) ที่ได้รับอิทธิพลอย่างเต็มที่จากเดส์การ์ตส์และนิวตันในการพัฒนาทฤษฎีแบบอะตอมเกี่ยวกับสังคม เป็นต้น

เรื่องที่ 1.2.3 ปรัชญาของยุคสมัยใหม่ (Modern Age)

ช่วงเวลาที่เราจะนับว่าเป็นช่วงเวลาของยุคสมัยใหม่นั้นก็คือ ช่วงเวลาที่ต่อเนื่องมาจากยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ อันได้แก่ประมาณช่วงศตวรรษที่ 18-20 ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ สาขาวิชาที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์ได้แยกตัวออกมาจากด้านศาสนาและปรัชญามากยิ่งขึ้นทุกที อันเป็นผลพวงมาจากการโต้แย้งของนักปรัชญารุ่นฟื้นฟูศิลปวิทยาการที่ได้กล่าวมาแล้ว บวกผสมกับความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ เช่น ความสามารถในการสร้างเครื่องมืออุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์ ทำให้การวิจัยทดลองค้นคว้าความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบระเบียบมากยิ่งขึ้น พัฒนาการดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบต่อการสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้านปรัชญาอย่างมาก

กระแสปรัชญาในยุคสมัยใหม่นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 มาจนถึงศตวรรษที่ 20 มีอย่างหลากหลาย ทั้งการพัฒนาต่อยอดแนวทางของปรัชญาเดิมๆ เช่น แนวทางเหตุผลนิยม ประจักษ์นิยม ซึ่งบางส่วนก็ได้โน้มเข้าหากันและก่อตัวเป็นแนวทางปรัชญาแบบใหม่ๆ เช่น แนวทางปฏิฐานนิยม (Positivism) รวมทั้งยังมีกระแสปรัชญาใหม่ๆ ที่อาจจะถือกำเนิดมาตั้งแต่อดีต แต่ก็ได้เวลาที่จะมาเบ่งบานในยุคสมัยนี้ เช่น ปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) การประกอบสร้างทางสังคม (Social constructionism) หรือปฏิบัตินิยม (Pragmatism) เป็นต้น

ในที่นี้ จะเลือกพิจารณากระแสปรัชญาของยุคสมัยใหม่บางกระแสและนักคิดบางท่านที่เป็นตัวแทนของแนวทางปรัชญาดังกล่าวที่มีอิทธิพลต่อทฤษฎีและการวิจัยด้านนิเทศศาสตร์พอสังเขป

(1) **ปรัชญาเหตุผลนิยม (Rationalism)** ดังได้กล่าวถึงปรัชญาเหตุผลนิยมที่มีข้อเสนอหลักว่ามนุษย์จะเข้าถึงความจริงแท้ได้ก็ด้วยการใช้เหตุผล การใช้ความคิด การใช้หลักตรรกะมาพิจารณาไตร่ตรองเท่านั้น ปรัชญาเหตุผลนิยมนี้พัฒนามาในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการโดยมีเรอเน่ เดส์การตส์เป็นผู้วางหลักการเอาไว้อย่างมั่นคง เมื่อสังคมยุโรปก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ อำนาจการเมือง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจของกลุ่มคนต่างๆ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ฯลฯ ส่งผลให้การพัฒนาระบบความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ โดยเฉพาะปรัชญาได้มีการพัฒนาทั้งอย่างต่อเนื่องและขาดตอนจากในอดีต ปรัชญาเหตุผลนิยมนั้นได้รับการพัฒนาต่อมาโดยนักคิดชาวเยอรมันที่ยิ่งใหญ่และมีอิทธิพลทางความคิดต่อนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์อย่างมาก 2 ท่าน คือ อิมมานูเอล ค้านท์ (Immanuel Kant, 1724-1804) และ ยอร์จ วิลเฮล์ม ฟรีดริช เฮเกล (George Wilhelm Friedrich Hegel, 1770-1831) ท่านทั้งสองเป็นผู้วางรากฐานปรัชญาในยุคสมัยใหม่ซึ่งนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์รุ่นต่อมา ไม่ว่าจะเป็นแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ฯลฯ ก็ล้วนแล้วแต่พัฒนาแนวคิดด้านวิชาการของตนไปจากนักปรัชญาทั้ง 2 ท่านนี้

ในที่นี้ จะเลือกนำเสนอแนวคิดสำคัญของค้านท์และเฮเกลในส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทฤษฎีและการวิจัยด้านนิเทศศาสตร์ ดังนี้

(ก) **ปรัชญาเหตุผลนิยมแนวใหม่ของค้านท์ (1724-1804)** ค้านท์มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติเกิดขึ้นอย่างรุนแรง ทั้งในสังคมยุโรปและดินแดนใหม่ๆเช่นอเมริกา และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงและถอนรากถอนโคนในสังคมก็ส่งผลกระทบต่อแวดวงนักคิดในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ แนวทางปรัชญาทั้งเหตุผลนิยมและปัจเจกนิยม ทั้งจิตนิยมและสสารนิยม (Idealism/Materialism) กำลังนำเสนอแนวทางอย่างสุดขีด เช่นฝ่ายเหตุผลนิยมก็นำเสนอแนวคิดที่ทำลายพื้นฐานด้านคณิตศาสตร์และศิลปะ ส่วนปัจเจกนิยมก็นำเสนอแนวคิดทำลายพื้นฐานด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (กิริติ บุญเจือ, 2523) ด้วยเหตุนี้ ค้านท์จึงได้นำเสนอแนวทางเหตุผลนิยมแนวใหม่ (New Rationalism) เช่น Theory of Categories

ในหนังสือเล่มสำคัญของค่านาคือ Critique of Pure Reason นั้น ค่านาคปฏิบัติเห็นว่า ความรู้ทั้งหมดมิใช่สิ่งที่มีติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด เป็น “แบบ”/โครงสร้างของจิต (Apriorism) เช่นข้อเสนอของพวกเขาเหตุผลนิยมแบบเดิม แต่ในเวลาเดียวกัน ความรู้ก็ไม่ได้เกิดมาจากการประสบการณ์เฉยๆ ดังเช่นข้อเสนอของพวกเขาประจักษ์นิยมดั้งเดิม (Traditional Empiricism) แต่ทว่าความรู้เกิดจากการประสานทั้งเหตุผลซึ่งมีมาแต่กำเนิด เข้ากับการรับรู้ประสบการณ์อย่าง **พิจารณาไตร่ตรอง** จนกลายเป็น “ประสบการณ์ที่ผ่านการไตร่ตรอง” (reflective experience) และประสบการณ์ที่ผ่านการไตร่ตรองดังกล่าวก็จะยกระดับเป็น “เหตุผลแบบใหม่” ที่มีชื่อ “เหตุผลบริสุทธิ์” (Pure reason) เช่นข้อเสนอเดิมของกลุ่มเหตุผลนิยมดั้งเดิม หากแต่กลายเป็น “เหตุผลเชิงปฏิบัติ” (Practical reason) ที่มีระดับสูงกว่าเหตุผลแบบบริสุทธิ์

ดังนั้น แม้ว่าค่านาคจะเห็นด้วยกับเดวิด ฮูม ว่า ความรู้นั้นจะต้องวางอยู่บนประสบการณ์ของผัสสะ (Sense experience) แต่ค่านาคก็ก้าวไปอีกขั้นหนึ่งว่า เราไม่สามารถจะมีประสบการณ์กับโลกได้โดยไม่ต้องผ่าน “ม่านกรองแห่งความเข้าใจที่มีลักษณะเป็นอัตวิสัย” (subjective filter) การเก็บรวบรวมประสบการณ์ของมนุษย์จึงต้องมี “เกณฑ์ที่มีอยู่ล่วงหน้า” (a priori categories) ที่จะอธิบายหรือตีความประสบการณ์นั้นอยู่เสมอ นี่เป็นต้นกำเนิดของทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมนั่นเอง (Social Construction of Reality)

(2) **ทัศนะต่อ “ความเป็นจริง”** ต่อเนื่องจากทัศนะที่ว่า ความรู้เกิดมาจากการประสานการรับรู้/ประสบการณ์กับการใช้ “แบบ”/โครงสร้างของจิต/ม่านกรองแห่งความเข้าใจ (ปัจจุบันอาจจะรู้จักในนามของ “กรอบวิธีคิด”) เข้าด้วยกัน จึงเป็นไปได้ว่า คน 2 คนที่แม้จะรับรู้ประสบการณ์เดียวกัน แต่เนื่องจากแบบ/โครงสร้างของจิตของคน 2 คนแตกต่างกัน จึงสร้าง “ความเป็นจริง” ที่แตกต่างกัน นี่คือการนำเสนอแนวคิดเรื่อง “ทัศนะที่หลากหลายของความเป็นจริง” (Multiple view of reality) ทัศนะนี้เป็นรากฐานสำคัญของนักทฤษฎีสังคมศาสตร์กลุ่มหลังสมัยใหม่ (Postmodernism)

ฉะนั้น ในทัศนะของค่านาคไม่ว่าจะเป็นความเป็นจริงที่เป็นเหตุการณ์หรือเป็นภาษา จึงต้องผ่านการตีความของบุคคลซึ่งมี “แบบ/โครงสร้างของจิต/กรอบวิธีคิด/ประสบการณ์/ค่านิยม/...” ที่แตกต่างกัน จึงรับรู้ความหมายของความเป็นจริงแตกต่างกัน วิธีคิดเช่นนี้เรียกว่าเป็นญาณวิทยาเชิงการตีความ (Interpretivist epistemology) อันเป็นจุดยืนของกลุ่มทฤษฎีสังคมศาสตร์สายการตีความ (Interpretative Social Science) เช่น แม็กซ์ เวเบอร์

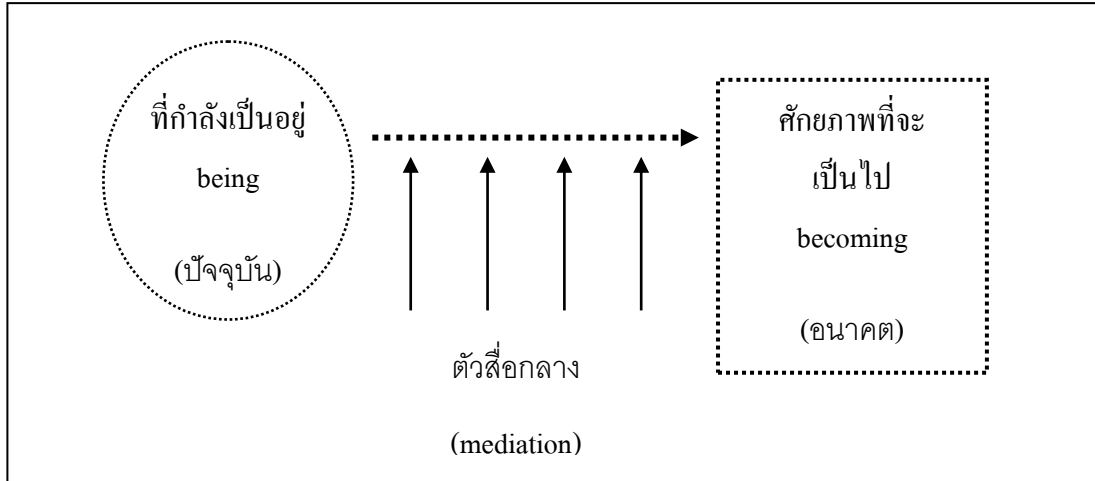
(3) **ปรัชญาสังคมแบบเสรีนิยม** คำนึงถึงปรัชญาสังคมจากทัศนะพื้นฐานที่เขามีต่อมนุษย์ตามแนวทางของนักเหตุผลนิยม กล่าวคือ แม้ว่ามนุษย์จะมีจุดร่วมกับสัตว์โลกชนิดอื่นๆ คือ เป็นสัตว์ที่มีความต้องการและแรงกระตุ้น แต่ก็ยังเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (ดังเช่น ทฤษฎีลำดับขั้นของความต้องการของ Maslow) ฉะนั้น ชีวิตสัตว์จึงถูกกำหนดโดยกฎธรรมชาติ (เช่น สัญชาตญาณ) แต่ทว่ามนุษย์จะต้องมีชีวิตอยู่ภายใต้กฎที่ใช้เหตุใช้ผล และกฎนี้จะต้องเป็นสากล (เป็นจริงในทุกเงื่อนไข) ตัวอย่างเช่น การโกหกผู้อื่นไม่สามารถจะทำได้ ไม่ว่าจะกระทำไปภายใต้เงื่อนไขใดก็ตาม และกฎที่สำคัญที่วางอยู่บนเหตุผลแห่งความเป็นมนุษย์ในทัศนะของค่านึงก็คือ **กฎแห่งอิสรภาพ/เสรีภาพ** (Law of freedom) อันเป็นพื้นฐานที่สุดที่ว่า มนุษย์ทุกคนพึงมีสิทธิ เสรีภาพ และมีหน้าที่จะต้องเคารพในสิทธิและเสรีภาพทั้งของตนเองและผู้อื่น ปรัชญาดังกล่าวนี้ก็คือพื้นฐานของทฤษฎี Libertarian ในกลุ่มทฤษฎีบรรทัดฐานแห่งศีล (Normative Theory) นั้นเอง

(4) **ทัศนะต่อมนุษย์** จากคำถามเบื้องต้นคำถามหนึ่งของปรัชญาที่ว่า “มนุษย์คืออะไร” นั้น ค่านึงได้ตอบคำถามนี้และให้คำตอบสำคัญเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาต่อ ยอดมาอีกมากมาย

ค่านึงเองก็ต่อยอดแนวคิดของเดส์การ์ตส์ที่เสนอว่า “I think therefore I am” “เพราะฉันคิด ฉะนั้นจึงมีชีวิต/ดำรงอยู่” ค่านึงได้พัฒนาต่อมาว่า “I think therefore I act” “เพราะฉันรู้จักคิด ฉะนั้นจึงสามารถกระทำสิ่งต่างๆได้” ซึ่งบ่งบอกนัยยะ 2 ประการคือ มนุษย์นั้นเป็นผู้สามารถกระทำกร (ในยุคสมัยใหม่ ใช้คำว่า “Agency” สำหรับในทฤษฎีนิเทศศาสตร์เป็นแนวคิดที่ว่า ผู้รับสารมีลักษณะเอาการเอางาน - active audience ซึ่งเป็นข้อตกลงเบื้องต้นของทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อ - Uses and Gratifications Approaches) และมนุษย์ก็ยังมี “ผู้รู้ที่มีสำนึก” (Self-conscious knower)

ในทัศนะของค่านึง ในขณะที่ “ตัวตน/อัตตะ” (self) ของมนุษย์ถูกหล่อหลอมมาจากประสบการณ์ อันเป็นเงื่อนไขภายนอก แต่ในอีกด้านหนึ่ง มนุษย์ก็มี “ตัวตนที่ก้าวข้ามข้อจำกัดของตนเอง” ที่เรียกว่า Transcendental Self ตัวอย่างเช่น ในฐานะที่มนุษย์เป็นสรรพสิ่งหนึ่งเหมือนสิ่งของอื่นๆ มนุษย์จึงต้องอยู่ภายใต้กฎแรงโน้มถ่วงของโลก (ถ้ากระโดดจากตึกสูง ก็ต้องตกลงมาข้างล่าง) แต่ในอีกด้านหนึ่ง มนุษย์ก็มี ความสามารถที่จะสร้างเครื่องบิน เพื่อพาตัวเองหนีจากแรงโน้มถ่วงของโลกได้

เราอาจอธิบายแนวคิดของค่านที่ที่ว่าด้วย “ลักษณะทวิลักษณ์แห่งความเป็นมนุษย์” (Duality of man's being) ได้ในอีกแง่มุมหนึ่งคือ ค่านที่เสนอว่า มนุษย์เรามีลักษณะ 2 ด้านในตัวเอง คือ มีทั้ง “ปัจจุบัน” (ที่กำลังเป็นอยู่) และมีทั้ง “อนาคต” (ศักยภาพที่จะเป็นไป) ดังนี้

ภาพที่ 2: Being/Becoming ของมนุษย์

มนุษย์เราเปรียบเสมือนเมล็ดพืช สิ่งที่เราที่กำลังเป็นอยู่ในวันนี้ (being) คือ ‘เมล็ดพืช’ แต่ภายในนั้น มนุษย์เรามี**ศักยภาพ** (becoming/potential) ที่จะคลี่คลายเจริญเติบโตเป็นต้นไม้ใหญ่ในอนาคต อย่างไรก็ตาม จากเส้นทางของ ‘being’ สู่ ‘becoming’ นั้นจะต้องผ่านการทำงานของ ‘ตัวสื่อกลาง’ (mediation) ซึ่งในกรณีของเมล็ดพืชนั้น ตัวสื่อกลางนั้นก็ ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน อากาศ แสงแดด น้ำ ปุ๋ย ฯลฯ ส่วนในกรณีของมนุษย์ ตัวสื่อกลางนั้นก็ ได้แก่ เงื่อนไขของระบบสังคมนั่นเอง

ปัจจุบันนี้ เราอาจจะคุ้นเคยกับกระบวนการคลี่คลายจาก ‘being’ ไปสู่ ‘becoming’ จากบรรดารายการโทรทัศน์แบบ ‘ปั้นดินให้เป็นดาว’ เช่น Academy Fantasia The Star หรือ The Singer ที่สาธิตให้เห็นกระบวนการทำงานของตัวสื่อกลางทั้งหลาย และเพราะความสำคัญของ ‘ตัวสื่อกลาง’ นี้เอง ทำให้นักคิดสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองสนใจเรื่องการพัฒนาเปลี่ยนแปลงระบบเงื่อนไขของสังคมเพื่อเอื้ออำนวยให้มนุษย์แต่ละคนได้พัฒนาศักยภาพของเขาได้อย่างเต็มที่ ดุจเมล็ดพืชที่เติบโตอย่างสมบูรณ์

จากทัศนะของค่านที่ที่ว่าด้วย “ลักษณะทวิลักษณ์แห่งความเป็นมนุษย์” ได้รับการพัฒนาต่อมา โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง Agency (เพื่อคานกับแนวคิดเรื่องโครงสร้างสังคมมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการเป็น

ตัวกำหนดมนุษย์ของทฤษฎีกลุ่มโครงสร้างนิยม) ซึ่งหมายถึงความสามารถของมนุษย์ที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเอง เปลี่ยนแปลงโลกและสิ่งแวดล้อมด้วยการมีทางเลือกหลายทาง (choice/option) ในแง่นี้ ค่านที่ได้เน้นมิติด้านเสรีภาพของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม นักปรัชญารุ่นต่อมาเช่น คาร์ล มาร์กซก็ได้เสริมว่า “มนุษย์เราสร้างประวัติศาสตร์ของเราเอง แต่ก็ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขและบริบททางประวัติศาสตร์ด้วย” (เทียบกับแนวคิดสมัยใหม่ คือการเลือกข้อสอบคำตอบแบบ multiple choices นั่นเอง)

(5) **ทฤษฎีเหตุผลเชิงศีลธรรม** (Theory of Moral reasoning) แม้แต่ในประเด็นเรื่องศีลธรรม ค่านที่ก็เสนอว่า เรื่องของศีลธรรมนั้น ไม่ควรจะใช้หลักคุณธรรม อารมณ์ ผลลัพธ์ มาเป็นพื้นฐาน แต่ทว่าต้องใช้ “เหตุผลเชิงศีลธรรม” และจะต้องระบุให้เป็น “หน้าที่และข้อพึงปฏิบัติ” (duties & obligation) รวมทั้งต้องวางอยู่บนหลักสากล (Universal law) ที่เขาเรียกว่า Categories imperative คำว่า “categories” นั้น หมายความว่า เป็นหลักศีลธรรมที่ไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขใด ส่วนคำว่า “imperative” ก็หมายความว่า ต้องเป็นหน้าที่ที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ตัวอย่างของเหตุผลเชิงศีลธรรมที่ ค่านที่ยกมากล่าวถึงก็เช่น “เราต้องไม่ใช้มนุษย์คนอื่นเป็นวิถีทางไปสู่เป้าหมายของเรา เพราะมนุษย์ทุกคนมีสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน” หรือเราพึงปฏิบัติต่อผู้อื่นบนพื้นฐาน/เฉกเช่นเดียวกับที่เราต้องการให้ทุกคนปฏิบัติต่อกัน เหตุผล (Rationality) และเสรีภาพ (Liberty) เป็นเสาหลัก 2 เสาที่เราต้องใช้ ในการกระทำตามหน้าที่ต่อเพื่อนมนุษย์คนอื่นๆ ทฤษฎีเหตุผลเชิงศีลธรรมของค่านที่นี้เป็นพื้นฐานของแนวคิดในโลกสมัยใหม่ เช่น แนวคิดเรื่องเสรีภาพของสื่อมวลชน แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน เป็นต้น รวมทั้งเป็นปรัชญาพื้นฐานของทฤษฎีบรรทัดฐานแห่งสื่อมวลชนด้วย

(ข) **ปรัชญาวิภาษวิธีของเฮเกล** (ค.ศ.1770-1831) เฮเกลเป็นนักปรัชญาสายเหตุผลนิยมรุ่นต่อจาก ค่านที่ โดยแสดงจุดยืนแบบนักเหตุผลนิยมที่แท้จริงว่า “สิ่งที่จริงย่อมชอบด้วยเหตุผล สิ่งที่ชอบด้วยเหตุผลย่อมเป็นจริง” (The Real is Rational, the Rational is Real) และเนื่องจากบริบทด้านวิชาการความรู้ในยุคสมัยของเฮเกลนั้น ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ได้ก้าวหน้าไปอย่างมาก เฮเกลจึงได้พัฒนาวิธีการแสวงหาความรู้ โดยนำเอาหลักการเดิมของโสกราตีส คือ วิภาษวิธี อันได้แก่หลักการประนอมของสิ่งที่ขัดแย้งกัน มาพัฒนาให้เป็นระบบ รวมทั้งได้พัฒนาวิธีการวิเคราะห์เหตุของพัฒนาการและปรัชญาของประวัติศาสตร์ ซึ่งถือได้ว่า เฮเกลได้ขีดเส้นใต้การนำวิธีคิดแบบ “วิวัฒนาการ/พัฒนาการ” มาใช้ในบริมณฑลที่กว้างขวาง

กว่าเพียงแค่ระดับ “ชีวิตมนุษย์” หากทว่าได้ขยายหลักวิวัฒนาการ/พัฒนาการออกไปสู่เอกภพ (ซึ่ง ชาร์ลส์ ดาร์วิน ได้นำมาพัฒนาต่อไป) รวมทั้งประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ (ซึ่ง คาร์ล มาร์กซ์ ได้นำมาพัฒนาใน สาขาวิทยาศาสตร์สังคมนิยมต่อไป)

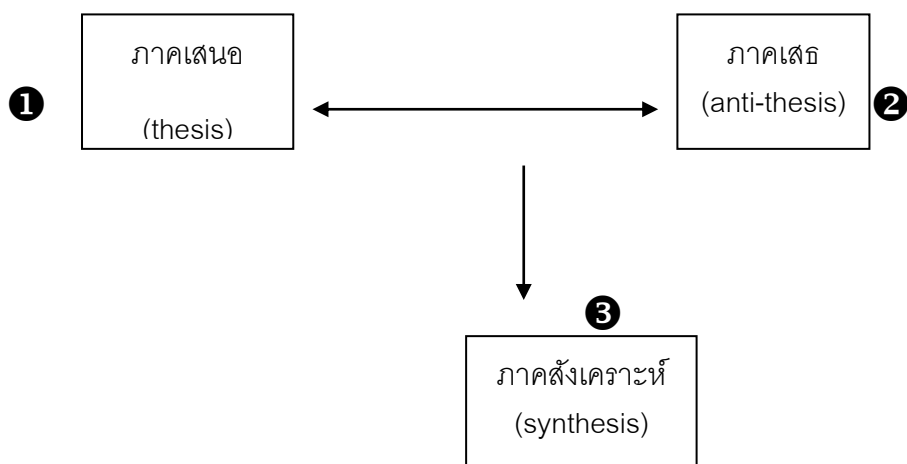
แนวคิดสำคัญของเฮเกลที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาทฤษฎีนิเทศศาสตร์โดยเฉพาะในกลุ่มทฤษฎี วิพากษ์ (Critical Theory) ได้แก่

(1) **วิธีวิทยาแบบวิภาษวิธี** ในปี ค.ศ. 1812 เฮเกลได้จัดพิมพ์หนังสือตำราที่ว่าด้วยความคิดใหม่ ทางตรรกวิทยา ทั้งนี้เนื่องจากเขามีความเห็นว่าการตรรกวิทยาแบบเดิมนั้นจะเป็นการอธิบายเฉพาะสรรพสิ่งที่ ไม่เปลี่ยนแปลง หากทว่าความเป็นจริงนั้นมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ตรรกวิทยาแนวใหม่ ของเขาจึงเป็นการพิจารณาสรรพสิ่งที่เปลี่ยนแปลง และวิธีวิทยาที่เขานำมาใช้เป็นเครื่องมือทางความคิดก็ คือ **วิภาษวิธี** (dialectic)

อันที่จริง ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า วิธีวิทยาแบบวิภาษวิธีนั้นมีมาตั้งแต่ยุคสมัยของ ไสกราติสแห่งกรีก หากทว่า เฮเกลได้นำมาปรับเปลี่ยนไปหลายประการ เช่นประการแรก แต่เดิม วิธีการแบบไสกราติสนั้นจะเน้นการโต้แย้งแบบวิภาษวิธีระหว่างคน 2 คน แต่ทว่าเฮเกลเสนอให้คนเพียงคนเดียว ฝึกหัดใช้ตรรกวิทยาเชิงวิภาษวิธี (dialectic logic) โต้แย้งความคิดของตัวเอง ประการที่สอง แต่เดิมนั้น วิธีการแบบวิภาษวิธีนั้นจะใช้กับเรื่อง “ความคิด” เท่านั้น แต่ทว่า เฮเกลนำเสนอว่า วิภาษวิธีนั้นสามารถ นำมาใช้กับสิ่งที่มีอยู่จริง เช่น สังคม ซึ่งในยุคสมัยต่อมา คาร์ล มาร์กซ์ ก็ได้นำเอาหลักวิภาษวิธีมาใช้กับการ อธิบายพัฒนาการของสังคมมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

เฮเกลได้สังเคราะห์ปรัชญาแห่งวิภาษวิธีเอาไว้เป็นหลักการอย่างละเอียดในหนังสือชื่อ The Science of Logic ที่มีสาระสำคัญของกฎของการพัฒนาแบบวิภาษวิธี ดังนี้

กฎ 3 ข้อแรกเป็นเรื่องกลุ่มสามเส้า (triad) ระหว่าง

หัวข้อ ③ นี้จะเป็นทั้งการปฏิเสธของ ①

และการปฏิเสธของ ② จึงเรียกว่า

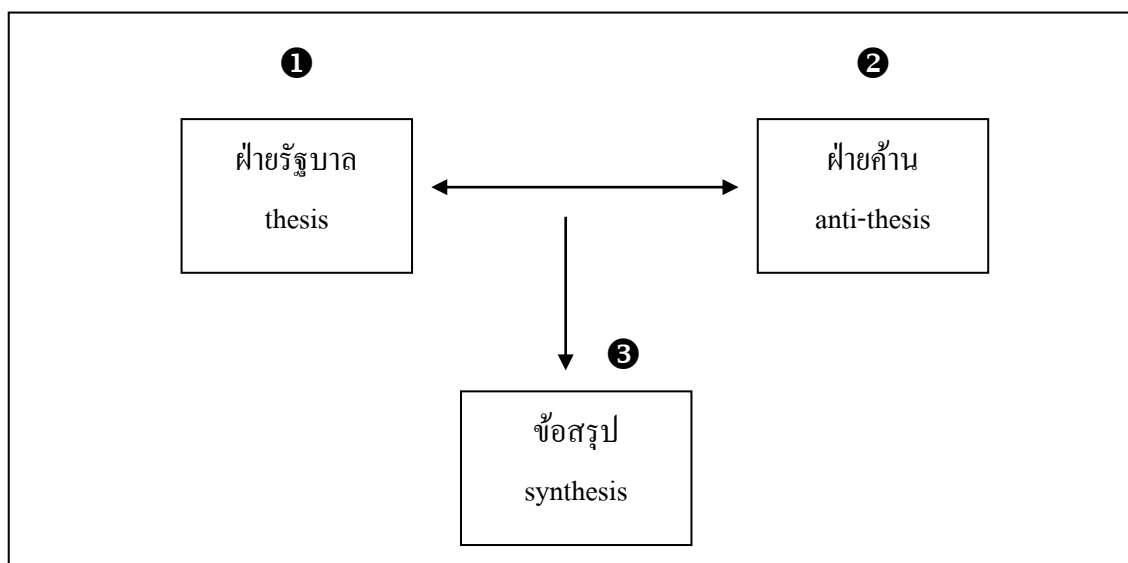
‘กฎของการปฏิเสธแห่งปฏิเสธ’

(law of negation of negation)

- ④ กฎของการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณ $\xrightarrow{\text{ไปเป็น}}$ เชิงคุณภาพ
- ⑤ กฎของการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ $\xrightarrow{\text{ไปเป็น}}$ เชิงปริมาณ

ภาพที่ 3 : กฎ 5 ข้อของวิภาษวิธี

ตัวอย่างของการประยุกต์ใช้กฎสามเส้าของเฮเกลในการออกแบบรูปแบบการบริหารการปกครอง
ในระบอบประชาธิปไตยโดยให้มีลักษณะสามเส้า ดังนี้

ภาพที่ 4: รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย

แนวคิดเรื่อง “ภาคเสธ” (Negation) นี้เป็นรากฐานทางปรัชญาที่ทำให้กำเนิดแก่ทฤษฎีบรรทัดฐานบางทฤษฎี เช่น ทฤษฎี Libertarian ที่ระบุว่า บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนในระบอบประชาธิปไตย ก็คือหน้าที่แบบภาคเสธ อันได้แก่การตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล เพื่อให้ผลที่เป็น “ภาคสังเคราะห์” นั้นเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมให้มากที่สุด

(2) ปรัชญาแห่งกระบวนการและการเปลี่ยนแปลง (Process and change) ตั้งแต่ยุคสมัยกรีกจะมีโลกทัศน์ปรัชญาอยู่ 2 แนวทางหลักๆ แนวทางแรกนักปรัชญาจะพยายามค้นหา “แก่นสาระ” (essence/product) ของสรรพสิ่งต่างๆ เช่น น้ำ อากาศ อะตอม ส่วนอีกแนวทางหนึ่ง จะพิจารณาสรรพสิ่งในแง่ของ “กระบวนการ” (process) ฉะนั้นในขณะที่แนวทางแรกจะถือว่าแก่นสารนั้นเป็นสิ่งที่คงตัวสม่ำเสมอ แนวทางที่สองกลับจะพิจารณาว่า กระบวนการนั้นมีความเปลี่ยนแปลง (change) อยู่ตลอดเวลา นักปรัชญากรีกในแนวทางที่สองนี้ก็เช่นกัน เฮราคลิตัสและเพลโต ซึ่งเฮเกลได้รื้อฟื้นโลกทัศน์แบบที่สองขึ้นมา

เฮเกลเสนอว่า ทุกอย่างในจักรวาลมีลักษณะเป็น “ขบวนการต่อเนื่อง” (process) (คล้ายกับวิธีคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์ของพุทธศาสนา) ขบวนการที่ต่อเนื่องนี้เกิดมาจากการสังเคราะห์ขององค์ประกอบของสิ่งที่ตรงกันข้ามกัน (The opposites) การประกอบรวมตัวกันเข้าของสองสิ่งเดิมนี้นำให้เกิดสิ่งใหม่ประการที่สามขึ้นมาตามหลักทวิภาควิธีที่ได้กล่าวไปแล้ว แล้วก็กลายเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการรอบใหม่สะสมอยู่ เช่นนี้ ด้วยเหตุนี้ สรรพสิ่งทั้งหลายจึงมีธรรมชาติพื้นฐาน คือ ความเปลี่ยนแปลงเป็นแก่นแท้ (นี่ก็คล้ายกับแนวคิดวิวัฒนาการของพุทธศาสนาอย่างยิ่ง)

เฮเกลได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง “กระบวนการ/ขบวนการ” และ “การเปลี่ยนแปลง” แต่ยกอดต่อมาอีกหลายประการ เช่น แนวคิดที่ว่า พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายตัวของคน กลุ่ม สังคมมนุษย์ล้วนแล้วแต่เกิดมาจาก “ความขัดแย้งภายใน” (มิใช่เกิดมาจากการกระทำจากภายนอก) ในสังคมไทยอาจจะรู้จักในบทสรุปของภษิตที่ว่า “สนิมเหล็กเกิดแต่เนื้อในตน” ในชั้นหลังมาร์กซ์ได้นำมาอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมระบบทุนนิยมว่า เกิดมาจากความขัดแย้งภายในของระบบทุนนิยมเองที่ด้านหนึ่งประกอบด้วยพลังการผลิตที่ก้าวหน้า (progressive labour force) ไม่ว่าจะเป็นแรงงานมนุษย์ที่มีฝีมือ หรือพลังของเครื่องจักร/เทคโนโลยีขั้นสูง แต่ในอีกด้านหนึ่ง สังคมทุนนิยมกลับมีรูปแบบความสัมพันธ์ทางการ

ผลิตที่ล้าหลัง (backward relation of production) เช่น มีการแบ่งสรรความมั่งคั่งอย่างไม่ยุติธรรม มีการครอบครองปัจจัยการผลิตแบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ฯลฯ ความขัดแย้งภายในเช่นนี้ทำให้เกิด “ภาคเสธ” (negation) ระบบทุนนิยม และจะต้องปรับเปลี่ยนไปสู่ “ภาคสังเคราะห์” (คือระบบสังคมนิยม) เพื่อคลี่คลายความขัดแย้ง เป็นต้น

นอกจากนั้น เฮเกลยังเป็นผู้สรุปหลักการเรื่องการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณ (Quantitative change) ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ (Qualitative change) อันได้มาจากตัวอย่างด้านวิทยาศาสตร์ เช่น เมื่อเพิ่มปริมาณความร้อนให้แก่ น้ำ ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณในอุณหภูมิของน้ำ และเมื่ออุณหภูมิน้ำสะสมปริมาณเพิ่มขึ้นไปถึง 100°C น้ำก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ ด้วยการเปลี่ยนสถานะจาก “ของเหลว” ไปสู่ “การกลายเป็นไอน้ำ” หลักการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถูกนำมาใช้มากในกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ เช่น ทฤษฎีเรื่องการใช้การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ที่มีหลักการคือ การสื่อสารจะค่อยๆ สะสมความคิดหรือการปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงในกลุ่มผู้รับสารให้ค่อยๆ เพิ่มปริมาณไปจนถึงระดับที่มี “มวลชนที่มากพอ” (Critical mass) ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด

แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่เป็นกระบวนการ มีลำดับขั้นตอน มีลักษณะค่อยๆ สะสมจากปริมาณสู่คุณภาพ เป็นการวางพื้นฐานให้แก่การเปิดทัศนะเชิงประวัติศาสตร์ให้แก่การศึกษาสังคมและเป็นบันไดให้แก่การพัฒนาความรู้ของนักคิดนักปรัชญาในรุ่นต่อมา เช่น ทฤษฎีวิวัฒนาการ ของชาร์ลส์ ดาร์วิน ทฤษฎีสังคมวิทยาของออกุสต์ กองต์ (Auguste Comte) ผู้วางรากฐานปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positivism) ในเวลาต่อมา

(3) ปรัชญาว่าด้วยมนุษย์ สังคม และองค์รวม (Totality) ในบริบทของสังคมยุคสมัยใหม่นี้ คำถามดั้งเดิมของปรัชญาที่ว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์คืออะไร มนุษย์มีเสรีภาพหรือเจตจำนงเสรีหรือไม่ (ดังเช่น ในทัศนะของค่านที่ได้อีกแล้ว)ปัจเจกบุคคล (individual) กับสังคม (society) ควรจะมีความสัมพันธ์อย่างไร เช่น ปัจเจกบุคคลต้องยอมเสียสละเสรีภาพส่วนบุคคลเพื่อการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือสังคมควรจะเป็นปริมาณที่ส่งเสริมเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นทัศนะที่ได้แย้งกันโดยเฉพาะในแวดวงนักปรัชญาการเมือง

สำหรับประเด็นข้อโต้แย้งดังกล่าวนี้ เฮเกลได้นำเสนอแนวคิดทางปรัชญาที่สำคัญหลายประการ และมีอิทธิพลต่อนักคิดรุ่นต่อมามากมาย

(i) **แนวคิดเรื่ององค์รวม (Totality)** แนวคิดนี้ขึ้นอยู่กับตรงกันข้ามกับทัศนะของปรัชญาที่พิจารณาสรรพสิ่งต่างๆ อย่างแยกออกเป็นส่วนๆ (Atomism/ Sectarianism) ดังเช่นทัศนะของเดส์การ์ตส์ที่ได้กล่าวมาแล้ว เฮเกลเสนอว่า สรรพสิ่งนั้นเป็นองค์รวม (The whole/totality) ซึ่งมีใช่เป็นเพียงส่วนย่อยๆ มารวมกันแบบ 1 กับ 1 เท่านั้น หากทว่าส่วนย่อยเหล่านั้นจะต้องมี “ความสัมพันธ์ต่อกัน” ในรูปแบบต่างๆ (จะสัมพันธ์กันแบบ 1+1 หรือ 1-1 หรือ 1x1) นอกจากนั้น ส่วนรวม/องค์รวมก็ยังมีค่ามากกว่าผลรวมของส่วนย่อยๆ เท่านั้น อันกลายมาเป็นทัศนะหลักของนักจิตวิทยาากลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt) ที่ว่า “The whole is more than sum of the parts” หากนำมาใช้ในด้านนิเทศศาสตร์ นี่ก็คือความแตกต่างระหว่าง “มวลชน” (Mass) กับ “กลุ่มสาธารณะ” (Public) นั่นเอง

จากทัศนะแบบองค์รวมดังกล่าว เมื่อนำมาใช้อธิบายเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง “ปัจเจก” ซึ่งเทียบได้กับ “ส่วนย่อย” (part) กับ “สังคม” ซึ่งเทียบได้กับ “ส่วนรวม” (the whole) เฮเกลจึงอธิบายว่า ทั้งปัจเจกและสังคมต่างต้องมีกันและกัน มนุษย์เราจะเป็นปัจเจกไม่ได้หากไม่อยู่ในสังคม และองค์ประกอบที่สำคัญระหว่าง 2 ส่วนนี้ ก็คือ “รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม” ซึ่งเฮเกลได้นำเสนอเกณฑ์ในการแบ่งแยกรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมโดยใช้ “ปริมณฑล” เป็นเกณฑ์ โดยแบ่งรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมออกเป็น 2 ปริมณฑล คือ รูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นชีวิตส่วนตัว เช่น ในครอบครัว ที่ทำงาน เพื่อนฝูง ที่เรียกว่า “ประชาสังคม” (Civil society) และรูปแบบความสัมพันธ์ที่อยู่ในปริมณฑลของสาธารณะ/ส่วนรวม เช่น ในทางการเมือง ที่เรียกว่า “สังคมการเมือง” (Political society) รวมทั้งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตใน 2 ปริมณฑลนี้ ซึ่งในขั้นต่อมา นักคิดสายเศรษฐศาสตร์การเมืองก็ได้มาพัฒนาแนวคิดนี้ต่อไป และสำหรับในทฤษฎีนิเทศศาสตร์ ก็ได้เริ่มมีแนวคิด เรื่องการใช้สื่อที่อยู่ในปริมณฑลสาธารณะ (เช่น การไปดูภาพยนตร์) และสื่อที่มีรูปแบบการใช้ภายในบ้าน (domestic media) เป็นต้น

(ii) **ทัศนะต่อมนุษย์** แนวคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเฮเกลที่มีอิทธิพลต่อทฤษฎีสังคมศาสตร์และนิเทศศาสตร์ คือทัศนะที่มีต่อมนุษย์ เฮเกลสานต่อแนวคิดแบบนักเหตุผลนิยมสมัยใหม่ที่ว่า มนุษย์เรามองโลกผ่านการรับรู้และกรอบความเข้าใจของเรา ซึ่งวิธีคิดเช่นนี้เป็นต้นธารของทฤษฎีสังคมศาสตร์กลุ่มการประกอบสร้างความจริงทางสังคม (Social Construction of Reality) และกลุ่มทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ในศตวรรษที่ 20

นอกจากนั้น อาศัยแนวคิดเรื่องกระบวนการที่กล่าวมาแล้ว เฮเกลได้เสนอว่า มนุษย์เป็นผู้สร้าง “โลกของเขา” ผ่านกระบวนการรับรู้ โลกดังกล่าวนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด แต่เป็นกระบวนการที่ค่อยๆ สืบสมผ่านกาลเวลาแห่งประวัติศาสตร์ และนอกจากสร้าง “โลกของเขา” ที่อยู่ในความนึกคิดแล้ว มนุษย์ก็ยัง “สร้างโลกแวดล้อมภายนอก” เช่น สร้างเครื่องมือ ที่อยู่อาศัย ไปจนกระทั่งถึงสร้างกฎหมาย สร้างรัฐ ฯลฯ ผลจากการสร้างโลกแวดล้อมภายนอก ในท้ายที่สุด มนุษย์จึงได้ตระหนักถึง “ความมีศักยภาพของตน” ทศณะดังกล่าวนี้ คือ แหล่งกำเนิดของแนวคิดที่มอง “มนุษย์คือผู้กระทำต่าง ๆ” - Agency ตามทัศนะของค้ำท์ ซึ่งหากเข้ามาอยู่ในทฤษฎีนิเทศศาสตร์ ก็หมายถึง ทศณะที่มอง “ผู้รับสารที่แข่งขัน/เอาการเอางาน” (Active audience) นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความเป็นจริงในสังคม มนุษย์ทุกคนมิได้มีลักษณะเป็น “ผู้กระทำ” ดังเช่นที่เฮเกลกล่าวเอาไว้ หากแต่มีมนุษย์บางคนกลับยอมรับโชคชะตา ยอมรับอำนาจรัฐและกฎหมาย คิดว่าตนเองโง่เขลากว่าเครื่องจักร/เทคโนโลยี ฯลฯ อาการดังกล่าวนี้ เฮเกลเรียกว่า มนุษย์ได้เกิด “ความแปลกแยก” (alienation) เนื่องจากตนเองได้หลงลืมว่า ตัวเองเป็นผู้สร้างโลกแวดล้อมดังกล่าวขึ้นมาเอง แนวคิดเรื่องความแปลกแยกนี้ได้กลายเป็นแนวคิดหลักของทฤษฎีวิพากษ์ในลำดับต่อมา และการสื่อสารมีบทบาทเกี่ยวข้องกับความแปลกแยกทั้งในด้านการสร้างให้เกิดการหลงลืม (communication for manipulation) และการสื่อสารเพื่อปลุกสำนึกให้กลับคืนมา (communication for empowerment)

(2) **ปรัชญาประจักษ์นิยม (Empiricism)** นอกเหนือจากปรัชญากระแสหลักกระแสหนึ่ง คือ ปรัชญาเหตุผลนิยมที่มีรากฐานความเป็นมาอันยาวนานตั้งแต่ยุคสมัยของเพลโตแล้ว ปรัชญาอีกกระแสหนึ่งที่พัฒนามาเป็นกระแสหลักควบคู่กับปรัชญาเหตุผลนิยม ก็คือปรัชญาประจักษ์นิยมที่เริ่มต้นอย่างเป็นระบบจากอริสโตเติลผู้นำเสนอญาณวิทยาที่แตกต่างไปจากเหตุผลนิยม

เริ่มจากการตอบคำถามว่า “ความรู้ของมนุษย์มาจากไหน” ปรัชญาประจักษ์นิยมจะให้คำตอบว่า ความรู้นั้นมาถึงมนุษย์ด้วยการสังเกตและใช้วิธีรวบรวมสัมผัสทั้งห้าเปิดรับความรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งเข้ามา ดังนั้น ข้อสรุปใดก็ตามที่ไม่ผ่านการสังเกตรับรู้ ก็ถือว่าไม่ใช่ความรู้

และเนื่องจากญาณวิทยาของปรัชญาประจักษ์นิยมเห็นว่า โลกที่เป็นจริงนั้นต้องแยกออกจาก “ความคิดเห็นที่มนุษย์ไปใช้ประเมินค่า” ดังนั้นจึงต้องแยก “การสังเกต” ออกจาก “การประเมินค่า” ให้เด็ดขาด หลักการแสวงหาความรู้ที่สำคัญของประจักษ์นิยม จึงอธิบายกฎต่างๆ อย่าง “ไม่เอาตัวบุคคลมา

เกี่ยวข้อง” (impersonal) หรือที่เรียกว่า “เป็นภววิสัย” (objective) ใช้ข้อมูลจากประสบการณ์ที่เก็บตามช่วงเวลา สร้างข้อสรุปโดยใช้ตรรกวิทยา มากกว่าการตีความตามทัศนะของผู้ศึกษา วิธีการแสวงหาความรู้แบบประจักษ์นิยม จึงใช้การทดลองแบบควบคุม การใช้เครื่องมือวัดที่ไม่มีอคติวิสัยของผู้ศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้อง (เช่น ใช้เทอร์โมมิเตอร์วัดอุณหภูมิ มิใช่ใช้ความรู้สึของผู้ศึกษา)

สำหรับตัวแทนนักคิดปรัชญาประจักษ์นิยมนั้น จากจุดเริ่มต้นคืออริสโตเติลนั้น ตัวแทนของนักปรัชญาประจักษ์นิยมในยุคสมัยใหม่ที่ค่อนข้างมีอิทธิพลต่อทฤษฎีวิทยาศาสตร์ น่าจะได้แก่ โทมัส ฮอบบส์ (Thomas Hobbes, 1588-1679) และ จอห์น ล็อก (John Locke, 1632-1704) เราจะทำความรู้จักกับแนวคิดของนักปรัชญา 2 ท่านนี้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการสื่อสารพอสังเขป

(ก) ปรัชญาประจักษ์นิยมของฮอบบส์ แนวคิดสำคัญของฮอบบส์ที่จะนำเสนอในที่นี้มี 2 ประเด็น คือ

(1) ปรัชญาว่าด้วยมนุษย์และสังคมของฮอบบส์ ฮอบบส์ให้คำอธิบายพื้นฐานเกี่ยวกับมนุษย์เอาไว้ 2 ด้านว่า ในด้านหนึ่งนั้น มนุษย์ทุกคนมีความเห็นแก่ตัวอยู่แล้วโดยธรรมชาติ แต่ในอีกด้านหนึ่ง มนุษย์ก็มีสิ่งที่เรียกว่า “สิทธิตามธรรมชาติ” (Natural right) คือสิทธิที่ทุกคนพึงมี แม้ว่าจะไม่มีสถาบันทางสังคมอยู่เลย จากทัศนะต่อมนุษย์ทั้ง 2 ด้านที่แสดงอยู่ในหนังสือของฮอบบส์ชื่อ *Leviathan* นำมาสรุปข้อสรุปเดียวกันว่า แม้วามมนุษย์เราจะเป็นสัตว์ที่เห็นแก่ตัว แต่จากประสบการณ์ที่เป็นที่ได้ประจักษ์แล้ว มนุษย์ก็ตระหนักว่า การเป็นตัวใครตัวมันนั้น จะนำไปสู่วิบัติทั้งหมด และได้ผลน้อยกว่าการมาอยู่ร่วมกัน มนุษย์จึงมาทำ “สัญญา” ร่วมกันที่จะอยู่กันเป็นสังคม เกิดเป็นกฎธรรมชาติที่มนุษย์ต้องจำกัดการกระทำสิ่งที่ตนพอใจ เลิกใช้สิทธิของเราในการทำร้ายผู้อื่น และผู้อื่นก็ต้องเลิกใช้สิทธิในการทำร้ายเราเหมือนกัน และหลังจากนั้น ศีลธรรมและการปกครองจึงเกิดขึ้นภายหลังการมีประสบการณ์ ในการมาทำสัญญาร่วมกันนั้น การสื่อสารมีบทบาทที่สำคัญที่ทำให้เกิดขึ้นได้

หนึ่งในสัญญาที่ก่อให้เกิดระบบการปกครองก็คือ การมอบอำนาจที่จะทำร้ายผู้อื่นให้แก่กลุ่มคนที่มีสิทธิพิเศษที่จะทำร้ายผู้อื่นอันได้แก่ “ผู้ปกครอง/ผู้มีอำนาจสูงสุด” (Sovereign) แต่คนกลุ่มที่มีอำนาจพิเศษนี้ก็ต้องทำสัญญาว่าจะใช้อำนาจภายใต้เงื่อนไข/กฎระเบียบ และหากเขาไม่ปฏิบัติตาม ประชาชนก็สามารถจะละทิ้งหรือถอดถอนผู้ปกครองได้ ทัศนะต่อมนุษย์ รัฐ และสังคมของฮอบบส์นี้เป็นที่มาของแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน บทบาทของสื่อมวลชนในการตรวจสอบอำนาจรัฐ และอีกหลายแนวคิดในทฤษฎีเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับสังคม

(2) **ปรัชญาว่าด้วยภาษาของฮอบส์** ฮอบส์ให้ความสำคัญแก่ “ภาษา” อย่างมาก ด้วยการระบุว่า ความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์เดรัจฉานนั้น ฮอบส์เห็นว่าอยู่ที่เรื่องของ “ภาษาและการใช้ภาษา” นี้เอง โดยเริ่มแรก ฮอบส์เสนอว่า “เครื่องหมาย” หรือ “โน้ต” ที่ก่อให้เกิดเป็น “ภาษาของมนุษย์” นั้น เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ใช้เป็นชื่อของสิ่งของต่างๆที่เขาเรียกว่า “สัญลักษณ์” (sign) ที่อาจจะเป็นชื่อของวัตถุที่เป็นวัตถุเดียว (วิสามานยนาม - ชื่อเฉพาะ) หรือวัตถุจำนวนมากๆ (सामานยนาม - ชื่อทั่วไป) ภาษามีบทบาทต่อมนุษย์ในหลายด้าน เช่น จินตนาการ (imagination) ที่ถูกสร้างให้มีขึ้นในมนุษย์ก็กระทำโดยอาศัยคำพูดหรือสัญลักษณ์อื่นๆ นอกจากนั้นก็ด้วยการมีภาษานี้เองทำให้ความคิดของมนุษย์ก่อเป็นรูปร่างขึ้นมาได้

(ข) **ปรัชญาประสบการณ์นิยมแนวใหม่ของจอห์น ล็อก** นักปรัชญาสายประจักษ์นิยมอีกท่านหนึ่งที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อแวดวงวิชาการสมัยใหม่ เช่น สาขาจิตวิทยา การศึกษา การสื่อสาร ก็คือ จอห์น ล็อก ปรัชญาเมธีชาวอังกฤษ (ค.ศ. 1632-1704) ผู้ที่สานต่อแนวคิดของนักประจักษ์นิยมรุ่นพี่ เช่น เดส์การ์ตส์ เบคอน นิวตัน เช่น แนวคิดแบบแยกศึกษาสิ่งต่างๆออกเป็นส่วนย่อยๆที่เรียก “ทัศนนะแบบอะตอม” (Atomism) ที่นิวตันเคยใช้อธิบายกับวัตถุ มาใช้กับการอธิบายสังคมและมนุษย์ รวมทั้งพัฒนาแนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ที่โรมัส ฮอบส์ได้ริเริ่มเอาไว้ให้ลงในรายละเอียดมากยิ่งขึ้น แนวคิดสำคัญของล็อกที่มีอิทธิพลต่อทฤษฎีนิเทศศาสตร์มีดังนี้

(1) **ปรัชญาว่าด้วยความรู้และธรรมชาติของมนุษย์** ล็อกแสดงทัศนนะต่อเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และวิธีการได้มาซึ่งความรู้ของมนุษย์อยู่ในหนังสือของเขา *Essay on Human Understanding* (1690) จุดยืนของล็อกนั้น เขาปฏิเสธปรัชญาเหตุผลนิยมที่ระบุว่า ความรู้นั้นมีอยู่มาก่อนแล้วในตัวคน (a priori) โดยตั้งคำถามว่า หากความรู้มีติดตัวมนุษย์มาแล้ว คนเราทุกคนก็น่าจะมีความรู้เหมือนกัน แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น แต่ในเวลาเดียวกัน เขาก็ปฏิเสธแนวทางประจักษ์นิยมแบบเดิมๆที่ระบุว่า ความรู้ต้องเกิดขึ้นจากการใช้อวัยวะรับสัมผัสไปรับความรู้มาจากโลกภายนอกเท่านั้น แนวคิดใหม่ที่เขานำมาประสานสอดคล้องไว้ระหว่าง 2 ขั้วนี้ก็คือ แนวคิดเรื่อง “ประสบการณ์และการสั่งสมประสบการณ์”

ล็อกเริ่มต้นอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ในทำนองเดียวกับฮอบส์ที่ว่า มนุษย์เรานั้นเปรียบเสมือนผ้าขาวที่ว่างเปล่า (tabula rasa - blank tablet) ที่ยังไม่มีรอยประทับใดๆทั้งสิ้น เมื่อยังเป็นเด็ก เด็กๆก็จะสร้างความรู้จากการใช้ผัสสะทั้งห้ารับความรู้เข้าไป เกิดเป็นความรู้จากประสบการณ์แบบเด็กๆ ต่อจากนั้น เด็กจึงจะใช้ กฎแห่งความเหมือน (Law of identity) และกฎแห่งความขัดแย้ง (Law of contradiction)

แยกแยะ จักรระบบ สังคมประสบการณ์ไว้ในตนเอง เช่น สร้างความรู้ว่า ขนมหวาน (ทุกชิ้น) มีรสหวาน (กฎแห่งความเหมือน) และขนมหวานจะไม่มีรสขม (กฎแห่งความขัดแย้ง) ความรู้จากประสบการณ์ดังกล่าว จะกลายเป็นความรู้จากประสบการณ์แบบวิยรุ่น แบบหนุ่มสาว แบบผู้ใหญ่ ฯลฯ

จากคำอธิบายดังกล่าวจะเห็นได้ว่า วิธีการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ตามทัศนะของลัทธิ นั้น จะเป็น “วิธีการแบบอุปนัย” (Inductive) กล่าวคือ มนุษย์จะเริ่มต้นด้วยสภาพจิตแต่เดิมที่มีลักษณะว่างเปล่า แล้วจึงค่อยๆ สังเกตและตกผลึกความรู้ขึ้นมาเป็น “จิตมนุษย์” ดังนั้น จิตมนุษย์จึงมิใช่สิ่งที่ไม่ดำรงอยู่ เช่น ทัศนะสุดโต่งของนักวัตถุนิยม (Materialism) แต่จิตก็มีใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วอย่างสมบูรณ์เช่นทัศนะของนักจิตนิยม (Idealism) หากแต่จิตเกิดมาจากการมีประสบการณ์ และประสบการณ์ของมนุษย์ในทัศนะของลัทธิ นั้น ก็มีอยู่ 2 ประเภท คือ ประสบการณ์จากประสาทสัมผัสทั้งห้า (Sensation) และประสบการณ์ทางจิตใจที่เกิดจากคิดไตร่ตรองทบทวน ด้วยเหตุนี้ ลัทธิจึงถูกขนานนามว่าเป็น “นักประสบการณ์นิยมแนวใหม่” และแนวคิดเรื่องประสบการณ์ของลัทธินี้เป็นพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้ในด้านจิตวิทยาและด้าน การศึกษาอย่างมาก

(2) **ปรัชญาว่าด้วยปัจเจกและสังคมของลัทธิ** เนื่องจากบริบททางสังคมในช่วงชีวิตของลัทธิ นั้น กลุ่มชนชั้นกลางที่เป็นนายทุนกำลังต่อสู้เพื่อก้าวขึ้นสู่อำนาจเป็นผู้ปกครองกลุ่มใหม่ ปรัชญาทางการเมืองที่ กลุ่มชนชั้นกลางใช้เพื่อต่อต้านแนวคิดเรื่องลำดับชั้นทางสังคม ก็คือแนวคิดเรื่องสังคมประชาธิปไตย สิทธิ และเสรีภาพของปัจเจกบุคคล มนุษย์เป็นสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุใช้ผลที่จะคิดและตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง ฯลฯ ท่ามกลางบริบทดังกล่าวนี้ ปรัชญาว่าด้วยปัจเจกและสังคมของลัทธิจึงก่อรูปมาเป็นแกนหลักของลัทธิเสรี นิยมของชนชั้นกลางในอังกฤษและยุโรปนั่นเอง

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ลัทธิประยุกต์เอาทัศนะแบบอะตอมจากเรื่องวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้กับ การอธิบายเรื่องมนุษย์และสังคม ในส่วนของสังคม ลัทธิอธิบายว่า ในขณะที่มีกฎธรรมชาติควบคุมการ เคลื่อนไหวของวัตถุ เช่น แรงดึงดูดของโลก ก็มีกฎธรรมชาติที่ควบคุมสังคมมนุษย์เช่นเดียวกัน และกฎ ธรรมชาติที่ควบคุมสังคมมนุษย์ที่สำคัญก็มี 3 ประการ คือ เสรีภาพ ความเสมอภาค และการมีสิทธิใน ทรัพย์สินของตน โดยทั้งหมดนี้ ลัทธิเน้นมนุษย์ในฐานะที่เป็น “ปัจเจกชน” (individual)

แม้ว่าลัทธิจะสานต่อแนวคิดของฮอบส์มา แต่เขาก็ได้ดัดแปลงแนวคิดของฮอบส์ไปหลายประการ เช่น เมื่อฮอบส์กล่าวถึงสิทธิตามธรรมชาติของทุกคน ลัทธิก็ได้เพิ่มเติมว่า มนุษย์จะมีแต่สิทธิเท่านั้นไม่ได้

แต่จำเป็นต้องมีหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วย หรือเมื่อฮอบส์เสนอว่า สภาวะธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีการทำสงคราม ชัดแย้ง รบพุ่ง แย่งชิงกัน ล็อกกลับเสนอว่า สภาวะธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นสภาวะแห่งสันติ แรกเริ่มนั้น มนุษย์เกิดมาอย่างเท่าเทียม แต่เนื่องจากมีคนชั่วร้ายเพียงกลุ่มเล็กๆที่ไม่เคารพในสิทธิของผู้อื่น จึงจำเป็นต้องเกิดรัฐและผู้ปกครองขึ้นมาเพื่อควบคุมให้กฎของสังคมดำเนินไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐมีหน้าที่ปกป้องให้สิทธิในทรัพย์สินของเอกชนนั้นเป็นจริงในทางปฏิบัติ แนวคิดของลัทธิเสรีนิยมดังกล่าวนี้ก็คือ เนื้อหาของทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อทฤษฎีหนึ่ง (Normative Theory) คือ ทฤษฎีเสรีนิยม (Libertarian Theory)

(3) **ปรัชญาว่าด้วยภาษาของล็อก** ต่อเนื่องจากคำอธิบายเรื่องวิธีการได้มาซึ่งความรู้ของมนุษย์ของล็อกที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งล็อกได้พัฒนามาเป็นทฤษฎีที่เรียกว่า “ทฤษฎีความเชื่อมโยง” (Association Theory) ที่ให้คำอธิบายว่า กระบวนการทางจิตทำงานด้วยการเชื่อมโยงประสบการณ์อันใหม่เข้ากับผลึกแห่งประสบการณ์ที่มีอยู่แล้ว กฎที่จะทำให้ประสบการณ์ใหม่/ความคิดใหม่/ความรู้ใหม่สามารถเชื่อมโยงกับชุดประสบการณ์เดิม/ความรู้เดิม/ความคิดเดิมได้ ก็มีหลายกฎเช่น ความใกล้ชิดในแง่ระยะเวลา (contiguity) ความซ้ำซาก (repetition) ความใหม่ล่าสุด (recency) หรือความโดดเด่นของประสบการณ์นั้น (vividness) แนวคิดเรื่องทฤษฎีเชื่อมโยงนี้ถูกนำไปใช้อย่างมากในสาขาวิชาจิตวิทยาการเรียนรู้ โดยเฉพาะกลุ่มการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไข (Conditioning learning) เช่น งานทดลองของ Pavlov หรือ Skinner

และจากทฤษฎีความเชื่อมโยงนี้เอง ได้กลายเป็นทฤษฎีภาษาของล็อก (J. Locke's Language Theory) ที่อธิบายว่า การเรียนรู้ภาษาก็เป็นไปตามหลักของความเชื่อมโยงที่ล็อกระบุว่า ต้องมีความเชื่อมโยงระหว่าง “ความคิด” กับ “ถ้อยคำ” หรือความเชื่อมโยงที่อยู่ในทฤษฎี Correspondence Theory ที่ล็อกกล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่าง “สัญญาณ” กับ “ความหมาย” อันเป็นต้นกำเนิดของทฤษฎีสัญวิทยา (Semiotic) ในยุคปัจจุบัน โดยล็อกได้เสนอว่า การสื่อสารนั้นเป็นการสร้างความเข้าใจในความหมายร่วมกัน (intersubjective) ที่ผ่านการใช้สัญญาณ (sign) นั้นเอง

(ค) **ปรัชญาปรากฏการณ์นิยมของเดวิด ฮูม** นอกเหนือจากกระแสปรัชญา 2 กระแสหลักคือ เหตุผลนิยมและประจักษ์นิยมแล้ว ในยุคสมัยใหม่นี้ก็ยังมีกระแสปรัชญาย่อยๆอื่นๆอีกหลายกระแส เช่น

ปรัชญาปรากฏการณ์นิยม (Phenomenalism) ซึ่งได้มีอิทธิพลอย่างสูงต่อทฤษฎีสังคมศาสตร์และทฤษฎีนิเทศศาสตร์ในยุคสมัยปัจจุบัน สำหรับนักคิดที่เป็นตัวแทนของปรัชญาปรากฏการณ์นิยมนั้น สมัควบราวาศ (2544) ได้จัดให้ เดวิด ฮูม (Davis Hume, 1711-1776) เป็นตัวแทนรุ่นแรกๆของปรัชญาสายนี้ ในที่นี้จึงจะขอประมวลสรุปทัศนะหลักๆของปรัชญาปรากฏการณ์นิยมและแนวคิดหลักของเดวิด ฮูม พอสังเขปดังนี้

ทัศนะหลักๆของปรัชญาปรากฏการณ์นิยมมีดังนี้

(1) **ที่มาของความรู้** ปรากฏการณ์นิยมยืนอยู่ตรงกลางระหว่างเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยมด้วยข้อเสนอที่ว่า การแสวงหาความเข้าใจโลกนั้น ต้องใช้ประสบการณ์ศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ (คล้ายกับประจักษ์นิยม) อย่างไรก็ตาม ก็ต้องทำการทบทวนไตร่ตรองประสบการณ์นั้นด้วยกรอบความรู้/ความคิดที่มีอยู่จึงจะเข้าใจโลกได้ (คล้ายกับเหตุผลนิยม) ประสบการณ์ที่จะกลายมาเป็นความรู้ได้จึงต้องเป็น “ประสบการณ์ที่ผ่านการไตร่ตรองทบทวน” (reflective experience) ซึ่งทัศนะดังกล่าวคล้ายคลึงทั้งทัศนะของค่านท์และเฮเกล ที่ได้กล่าวมาข้างต้น

(2) **แหล่งที่มาของความรู้** วิธีการแสวงหาความรู้นั้นมีใช่เป็นเพียงการรวบรวมข้อมูล/ข้อเท็จจริงรวมทั้งมิใช่การนั่งนึกคิดคาดคะเนเท่านั้น หากทว่าจะต้องเป็นความรู้ที่อยู่ในโลกที่เรากำลังมีชีวิตอยู่จริงๆ ในปัจจุบัน ที่เรียกว่า “ประสบการณ์ปัจจุบัน” (immediate experience) หรือในภาษาสังคมศาสตร์สมัยใหม่เรียกว่า “lived experience” (ในทัศนะของพุทธศาสนา อาจจะหมายถึง ความรู้ตัวทั่วพร้อมและการอยู่กับปัจจุบันขณะ)

(3) **วัตถุประสงค์ที่จะศึกษา** ในยุคสมัยกรีก จะมีชนบว่า การแสวงหาความรู้ นั้น จะต้องไม่ศึกษาแต่ “สิ่งที่ปรากฏ” (appearance/phenomena) แต่ควรที่จะแสวงหาจาก “แก่น/สาระ” (essence) แต่ทว่าสำนักปรากฏการณ์นิยมได้แยกทางกับชนบดังกล่าวโดยทำตามข้อเสนอของค่านท์ที่ว่า การศึกษาความรู้ นั้น ควรจะมาจาก “ของจริง/ปรากฏการณ์ที่สามารถรู้ได้” เรียกว่า phenomena มิใช่การศึกษา “สิ่งที่ไม่อาจจะรู้ได้” (noumena) สิ่งนี้นักปรากฏการณ์นิยมสนใจมากที่สุดคือ “ชีวิตประจำวัน” (daily life)

(4) **ญาณวิทยาและภววิทยาของสำนักปรากฏการณ์นิยม** มีคุณลักษณะสำคัญๆที่แตกต่างไปจากสำนักเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยมหลายประการดังนี้คือ

- เป้าหมายของการศึกษาของปรากฏการณ์นิยมคือ การทำความเข้าใจกับประสบการณ์แบบมีสำนึกของปัจเจกบุคคลต่อปรากฏการณ์ต่างๆที่อยู่ภายใต้บริบทของโลกที่ปัจเจกกำลังมีชีวิตอยู่ จาก

เป้าหมายดังกล่าว ทำให้เราสามารถมองเห็นรอยเชื่อมต่อระหว่างปัจเจก/จุลภาคกับสังคม-โลกมหภาค (Micro-Macro Linkage) ว่าปัจเจกบุคคลรับรู้ความหมายของปรากฏการณ์ทางสังคมหรือผู้คน วัตถุ สิ่งแวดล้อมรอบๆตัวเขาอย่างไร

- รูปแบบพื้นฐานของการศึกษานั้น จะต้องศึกษาประสบการณ์ชีวิตของปัจเจกอย่างที่เป็นจริงของเขา โดยยังไม่เอาเกณฑ์/แนวคิดตามหลักทฤษฎี (categories) ต่างๆไปครอบงำ ดังนั้นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจึงมีลักษณะเป็น “การพรรณนา” (descriptive) มิใช่ “การตีความแบบคาดการณ์ล่วงหน้า” (prescriptive)

อย่างไรก็ตาม นักปรากฏการณ์นิยมก็ปฏิเสธว่า ผู้ที่ศึกษา/นักวิจัยนั้นคงไม่สามารถที่จะสลัดความคิด/ความเชื่อ/อคติต่างๆอย่างเป็นภววิสัย (objective) ได้อย่างสมบูรณ์แบบ สิ่งที่ได้ ก็คือ “การใส่วงเล็บ” (bracket) บรรดาข้อตกลงต่างๆที่คิดเอาไว้ล่วงหน้าเท่านั้น แนวทางการศึกษาของนักปรากฏการณ์นิยมจึงมิใช่เป็นแบบทางเดียว คือ “มีผู้ศึกษา” และ “ผู้ที่ถูกศึกษา” แต่ทว่าจะเป็น “การศึกษาร่วมกัน” (co-research/participatory research) ที่มีทั้งมุมมองของผู้ศึกษาและผู้ที่ถูกศึกษา ดังเช่นในแบบวิธีวิจัยของการวิจัยเชิงคุณภาพ

- จุดหมายปลายทางของการศึกษา นักปรากฏการณ์นิยมสนใจในเรื่อง “ความหมาย” (Meaning) ซึ่งมีได้มีอยู่เพียงใน “ภาษา” เท่านั้น หากทว่ามีอยู่ในการรับรู้ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวันของผู้คน และการรับรู้ความหมายนี้แหละที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบปฏิกิริยาของผู้คน และในการดำเนินชีวิตประจำวันนี้เองที่มีปรากฏการณ์จำนวนมากที่ผู้คนให้ความหมายว่าเป็นเรื่อง “ยอมรับกันโดยปริยาย” (taken for granted) อันเป็นประเด็นที่ปรากฏการณ์นิยมให้ความสำคัญอย่างยิ่ง จุดหมายปลายทางของปรากฏการณ์นิยมจึงต้องการทราบว่า ปรากฏการณ์ต่างๆนั้น มีความหมายว่าอย่างไร และกระบวนการสร้างความหมายนั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร

(5) แนวคิดหลักของเดวิด ฮูม มีแนวคิดหลัก 2 แนวคิดของฮูมที่เป็นตัวแทนของปรัชญาปรากฏการณ์นิยมที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มทฤษฎีประกอบสร้างนิยม (Constructionism) และทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social Construction of Reality) ในยุคต่อมา คือ ทฤษฎีความตรึงตรา (Impression) และมโนภาพ (Idea) และกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผล (Law of causality)

สำหรับแนวคิดแรก ฮูมเสนอว่า สิ่งที่เป็นความจริงแท้ๆนั้นไม่มี คงมีแต่อาการของจิตมนุษย์ที่สัมผัสกับโลกภายนอกจนเกิดเป็นปรากฏการณ์ของมนุษย์ผู้นั้น ฮูมอธิบายต่อไปว่าจิตมนุษย์ (human mind)

สามารถสัมผัสโลกภายนอกได้ใน 2 อากาการ อากาการแรก คือ เกิดความตรึงใจ/ตรึงตรา (Impression) และ อากาการที่สอง คือ การมีมโนภาพ (idea) ความแตกต่างระหว่าง 2 อากาการนี้ก็คือ ความมีชีวิตจิตใจและแรง กระทบ ซึ่งทั้งความตรึงใจและมโนภาพมีผลต่อจิตใจและนำทางไปสู่ความรู้สึกนึกคิดของเรา ความตรึงใจ คือสิ่งที่กระทบจิตด้วยความรุนแรง และหมายรวมถึงอารมณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในจิตในระยะแรกๆของการ กระทบด้วย ส่วนมโนภาพนั้นเป็นผลที่ต่อเนื่องมาจากความตรึงใจ ความตรึงใจมีแรงกระทบต่อจิตสูงกว่า มโนภาพ เกิดก่อนมโนภาพและเป็นเหตุแห่งมโนภาพ ทักษะดังกล่าวนี้เป็นพื้นฐานของวิชาสาขาจิตวิทยา แห่งการรับรู้ (perception) ในยุคปัจจุบัน

ส่วนกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลนั้น สมัศร บุราวาศ (2544) ประเมินว่า ฮูมได้ล้มเลิกตรรกวิทยา แบบฉบับที่เคยอธิบายเรื่องความเป็นเหตุเป็นผลลงได้ (Causality) แต่เดิมนั้น กฎแห่งเหตุแห่งผลอธิบายว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนนั้นเป็นเหตุ และเหตุการณ์ที่เกิดตามมาเป็นผล แต่ฮูมกล่าวว่า กฎดังกล่าวนี้ เกิด จากการคิดเอาว่า อะไรเป็นเหตุอะไรเป็นผล เช่น เวลาเราเอากรดหยดใส่ดอกอัญชันสีน้ำเงิน ในครั้งแรก เราทนายไม่ได้ว่าจะเกิดผลอย่างไร แต่พอเราทำดูครั้งหนึ่งแล้ว เห็นว่าดอกอัญชันเปลี่ยนเป็นสีแดง ในครั้งที่ สอง การที่เราสรุปว่า กรดเป็นสาเหตุที่ให้ผลทำให้ดอกอัญชันเป็นสีแดงนั้น ก็เพราะเราจำได้ ไม่ใช่ที่เรา รู้ ด้วยเหตุผล หรืออาจกล่าวได้ว่า ความจริงแท้ของเหตุและผลไม่ได้อยู่ที่โลกภายนอกแบบทักษะประจักษ์ นิยม แต่ก็ได้อยู่ที่การใช้ความคิดเช่นทักษะเหตุผลนิยม แต่อยู่ที่ “ปรากฏการณ์” คือ ความตรึงใจหรือมโน ภาพตามแนวคิดของฮูมที่ได้กล่าวมาแล้ว กฎข้อนี้ในการศึกษาเรื่องการเรียนรู้ด้วยการวางเงื่อนไข (Conditioning Learning) ของ Pavlov ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน

ตอนที่ 1.3 จากปรัชญาวิทยาศาสตร์สู่ปรัชญาสังคมและทฤษฎีนิเทศศาสตร์ในยุคสมัยปัจจุบัน

เรื่องที่ 1.3.1 ปรัชญาปฏิฐานนิยม

1.3.2 ปรัชญาแห่งการตีความ

1.3.3 ปรัชญาานิเสณนิยม

1.3.4 ปรัชญาประกอบสร้างนิยม

1.3.5 ปรัชญาปฏิบัตินิยม

1.3.6 ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่

แนวคิด

1. สำนักปรัชญาสังคมที่เป็นรากฐานให้กับทฤษฎีนิเทศศาสตร์ในยุคปัจจุบันมีอยู่อย่างหลากหลาย และต่างมีทั้งส่วนที่เป็นจุดร่วมและจุดต่าง ประเด็นที่สร้างความแตกต่างมากที่สุดก็คือ การตอบคำถามว่า เราจะสามารถนำเอาปรัชญาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้ในการศึกษามนุษย์และสังคมได้มากน้อยเพียงใด

2. ปรัชญาปฏิฐานนิยมเป็นปรัชญาที่ให้คำตอบว่า จำเป็นต้องนำเอาปรัชญาและวิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้ในการศึกษามนุษย์และสังคม ทั้งนี้เพื่อให้ผลลัพธ์ของการศึกษาได้เข้าใกล้ความจริงมากที่สุด ต้องเน้นทฤษฎีของผู้ศึกษา เน้นความถูกต้องแม่นยำ และความเชื่อถือได้ โดยมีเป้าหมายที่จะแสวงหากฎต่างๆ ที่ควบคุมสังคมและมนุษย์

3. ปรัชญาแห่งการตีความมีจุดยืนที่คัดค้านปฏิฐานนิยมว่า การศึกษาสังคมศาสตร์จะใช้ปรัชญาของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติไม่ได้ เนื่องจากมนุษย์มีศักยภาพที่แตกต่างจากสรรพสิ่งอื่นๆ เช่น รู้จักการให้ความหมายแก่สิ่งต่างๆ รู้จักทบทวนไตร่ตรอง และมีความตั้งใจที่จะกระทำสิ่งต่างๆ เป้าหมายของการศึกษาสังคมและมนุษย์จึงต้องสนใจปฏิสัมพันธ์ที่มีความหมายและสัญลักษณ์ของคนในสังคม

4. ปรัชญาานิเสณนิยมมีจุดยืนที่ตรงข้ามแบบคนละขั้วกับปฏิฐานนิยมในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่จะศึกษา วิธีการศึกษา เป้าหมายของการศึกษา หรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับสิ่งที่ถูกศึกษา โดยเห็นว่า วิชาการควรจะมีเป้าหมายเพื่อการฟื้นฟูศักยภาพที่จะรู้จักวิพากษ์วิจารณ์และปฏิเสธสภาวะที่เป็นอยู่ของมนุษย์

5. ปรัชญาประกอบสร้างนิยมก็ยืนอยู่ตรงข้ามกับปฏิฐานนิยม กล่าวคือไม่เชื่อว่าความจริงนั้นเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากมนุษย์ ในทางตรงกันข้าม ประกอบสร้างนิยมเสนอว่า มนุษย์เป็นผู้ประกอบสร้างโลกแห่งความเป็นจริงขึ้นมา เมื่อต้องการทำความเข้าใจ “สังคม” ที่มนุษย์ประกอบสร้าง ก็ต้องมุ่งหน้าไปศึกษา “ที่มา” ของโครงสร้างทางจิตของมนุษย์ว่าถูกประกอบสร้างขึ้นมาได้อย่างไรภายใต้เงื่อนไขสังคม

แบบต่างๆ และศึกษา “ที่ไป” ว่าหลังจากถูกประกอบสร้างแล้ว มนุษย์ได้ใช้โครงสร้างทางจิตนั้น ดำเนินกิจกรรมและความสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างไร

6. ปรัชญาปฏิบัตินิยม เป็นปรัชญารุ่นใหม่ที่เกิดขึ้นในทวีปอเมริกา และมีลักษณะที่ปฏิเสธปรัชญาเดิมๆที่เคยมีมา เช่น ปรัชญาที่สนใจแต่การถกเถียงประเด็นที่เป็นนามธรรมและห่างไกลจากปัญหาในชีวิตจริงที่ผู้คนกำลังเผชิญหน้า พร้อมทั้งได้นำเสนอเกณฑ์ใหม่ในการวินิจฉัยความเป็นจริงว่าขึ้นอยู่กับผลสำเร็จหรือผลประโยชน์ของการลงมือกระทำ

7. ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ เป็นปรัชญาที่มีจุดยืนตรงกันข้ามกับบรรดาปรัชญายุคสมัยใหม่ในทุกๆ มิติ ไม่ว่าจะเป็นญาณวิทยาที่ว่าด้วยความรู้ ภววิทยาที่ว่าด้วยการดำรงอยู่ของความเป็นจริง และคุณวิทยาที่ว่าด้วยคุณค่าของงานศึกษาค้นคว้าวิชาการ แม้ว่าในกลุ่มปรัชญายุคหลังสมัยใหม่จะยังไม่มีเอกภาพ โดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อยๆอีกหลายกลุ่ม แต่ก็มีจุดร่วมกันบางประการ เช่น รื้อฟื้นแนวคิดเรื่อง “อำนาจ” ขึ้นมาเป็นแนวคิดแกนกลางในการอธิบายเชื่อมโยงกับแนวคิดอื่นในปรัชญา

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 1.3 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายจุดร่วมและจุดต่างระหว่างปรัชญาสังคมในยุคปัจจุบันได้
2. อธิบายแนวคิดหลักของปรัชญาปฏิฐานนิยมได้
3. อธิบายแนวคิดหลักของปรัชญาแห่งการตีความได้
4. อธิบายแนวคิดหลักของปรัชญานิเสธนิยมได้
5. อธิบายแนวคิดหลักของปรัชญาประกอบสร้างนิยมได้
6. อธิบายแนวคิดหลักของปรัชญาปฏิบัตินิยมได้
7. อธิบายแนวคิดหลักของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ได้

ตอนที่ 1.3 : จากปรัชญาวิทยาศาสตร์สู่ปรัชญาสังคมและทฤษฎีนิเทศศาสตร์ในยุคสมัยปัจจุบัน

นับตั้งแต่วิชาปรัชญาได้สถาปนาอย่างเป็นระบบในยุคกรีกมาจนถึงราวช่วงศตวรรษที่ 16 ช่วงเวลาดังกล่าวนี้เป็นช่วงของเส้นทางเดินจากปรัชญาทั่วไป มาสู่การพัฒนาความเจริญก้าวหน้าของงานศึกษาค้นคว้าวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) ส่งผลให้เกิดการก่อรูปของปรัชญาวิทยาศาสตร์ขึ้นมา ดังเช่น ผลงานของกาลิเลโอ นิวตัน ดาร์วิน ฯลฯ ที่ได้กล่าวมาแล้ว และนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 15-16 มีการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมในยุโรปทั้งการก่อกำเนิดของระบบทุนนิยม และความคิดใหม่ทางการเมืองเรื่องประชาธิปไตย ดังนั้น ในแวดวงนักคิดนักปรัชญาจึงจำเป็นต้องมีการแสวงหาปรัชญาสังคม เพื่อทั้งอธิบายและชี้แนะแนวทางของการเปลี่ยนแปลงสังคม ในช่วงเวลานี้ทั้งปรัชญา องค์ความรู้ และวิธีการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ได้ตกผลึกพอสมควรแล้ว ดังนั้นจึงเกิดคำถามหลักว่า จะสามารถนำเอาปรัชญาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่ใช้อธิบายโลกกายภาพและสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มาใช้กับการอธิบายโลกสังคมและมนุษย์ได้มากน้อยเพียงใด

ต่อคำถามดังกล่าว นักปรัชญาสังคมได้ให้คำตอบที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positivism) ให้คำตอบว่า การศึกษาสังคมนั้นสามารถจะหรือควรจะนำเอาปรัชญาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้เป็นหลักการเดียวกัน ในอีกปลายขั้วหนึ่ง กลุ่มปรัชญาแนวการตีความ (Interpretivism) กลับตอบว่าศาสตร์แห่งการศึกษาสังคมมนุษย์นั้นมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างไปจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ปรัชญาด้านสังคมศาสตร์จึงต้องแตกต่างไปจากปรัชญาวิทยาศาสตร์ และระหว่างปลายสองขั้วนี้ ก็มีกลุ่มนักคิดท่านอื่นๆที่นำเสนอปรัชญาในการศึกษามนุษย์และสังคมในทัศนะอื่นๆ

ในยุคสมัยปัจจุบันนี้ เราอาจจะประมวลปรัชญาด้านสังคมศาสตร์ในส่วนเล็กๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องการสื่อสารและทฤษฎีนิเทศศาสตร์ที่แบ่งได้เป็น 6 สำนักปรัชญาหลักๆ ดังนี้

1. ปรัชญาปฏิฐานนิยม
2. ปรัชญาแห่งการตีความ
3. ปรัชญานิเทศนิยม
4. ปรัชญาประกอบสร้างนิยม
5. ปรัชญาปฏิบัตินิยม
6. ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่

เรื่องที่ 1.3.1 ปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positivism)

(1) ที่มาของปรัชญาปฏิฐานนิยม ปรัชญาปฏิฐานนิยมถือเป็นปรัชญากระแสหลัก (Mainstream) ของปรัชญาด้านสังคมศาสตร์ ปรัชญาสาขานี้มีรากฐานความเป็นมาจากปรัชญาประจักษ์นิยม (Empiricism) ที่ต่อยอดมาจากแนวคิดของฮอบส์และล็อกที่ได้กล่าวมาแล้ว และอาจถือได้ว่าเป็นรูปแบบสูงสุดของปรัชญาประจักษ์นิยมที่มีแนวทางหลักว่า จะสนใจศึกษาแต่สิ่งที่ประจักษ์และพิสูจน์ทดสอบได้ โดยมีตรรกวิทยา (logic) เป็นเครื่องมือสำคัญในการตรวจสอบ วิเคราะห์ และให้ข้อสรุปความเป็นจริง

จากปรัชญาปฏิฐานนิยมที่มีผู้ให้กำเนิดคือ ออกุสต์ กองต์ (Auguste Comte, 1797-1857) ในปัจจุบันปรัชญาปฏิฐานนิยมจะเป็นปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังทฤษฎีสังคมศาสตร์กระแสหลักๆ หลายทฤษฎี เช่น ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) ของแบนดูรา (A. Bandura) เป็นต้น และปรัชญาปฏิฐานนิยมจะมีทัศนะที่ตรงกันข้ามกับกลุ่มทฤษฎีอื่นๆ เช่น ทฤษฎีการตีความ (Interpretivism) ทฤษฎีพุทธิปัญญา (Cognitivism) ทฤษฎีการประกอบสร้าง (Constructivism) เป็นต้น

(2) ออกุสต์ กองต์กับปรัชญาปฏิฐานนิยม อาจถือได้ว่าออกุสต์ กองต์เป็นผู้ก่อตั้งปรัชญาปฏิฐานนิยม เนื่องจากเขาเป็นผู้ขนานนามว่า “ปฏิฐานนิยม” ขึ้นมา กองต์เป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่มีชีวิตอยู่ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงสังคมและระบบการปกครองอย่างพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน (เช่น มีการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789) ในเชิงวิชาการ กองต์พยายามหาทางเลือกที่เป็นทางออกใหม่ๆ ให้แก่คำถามเชิงปรัชญาที่มีอยู่ในขณะนั้น เช่น การโต้แย้งระหว่างปรัชญาสารนิยม/วัตถุนิยม (Materialism) และจิตนิยม (Idealism) ที่กำลังเข้มข้นอยู่ในขณะนั้น กองต์ก็นำเสนอว่า ปรัชญาปฏิฐานนิยมนั้นมิใช่การเลือกข้างใดข้างหนึ่ง นอกจากนั้น เขายังปฏิเสธปรัชญาที่เน้นอรรถประโยชน์ (Utilitarian) ของปัจเจกบุคคล (individual) ที่กำลังแพร่หลายอยู่ในประเทศอังกฤษ และนำเสนอว่า นักวิชาการควรจะนำเสนอปรัชญาของส่วนรวม (collective philosophy) มากกว่า

กองต์มีจุดยืนเชิงปรัชญาว่า ในการศึกษาศาสตร์ด้านสังคมนั้น ควรจะนำเอาหลักคิดและวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้ จึงมักเรียกว่าเป็น “Scientific Tradition” ตัวอย่างเช่น แนวคิดของวิทยาศาสตร์ที่ค้นพบว่า ธรรมชาตินั้นมีการเคลื่อนไหวโดยมีกฎธรรมชาติเป็นตัวควบคุม (ดังเช่นที่นิวตันค้นพบกฎแรงดึงดูดของโลก) ในการศึกษาสังคมก็ควรมีเป้าหมายที่จะแสวงหากฎที่ควบคุมการเคลื่อนไหว (หรือไม่เคลื่อนไหว) ของสังคมเช่นเดียวกัน

ตัวอย่างที่กองทัพได้นำมาสาธิตแนวคิดเรื่องกฎของสังคม คือ “กฎเรื่องความก้าวหน้าทางปัญญาของมนุษย์” (The Law of Human Progress) ซึ่งกองทัพได้นำเอาวิธีคิดแบบวิวัฒนาการของเฮเกลมาใช้ ประสานร่วมเพื่ออธิบายว่า สถิติปัญญาของมนุษย์นั้นมีวิวัฒนาการเป็นลำดับขั้นอย่างมีกฎเกณฑ์ ระยะเวลาเป็น **ระยะของเทวนิยม** (Theological or fictitious) เป็นระยะที่จิตมนุษย์จะแสวงหาธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตที่เป็นแก่นสาร เหตุเบื้องต้นและสุดท้าย (จุดกำเนิดและจุดมุ่งหมาย) ของสรรพสิ่ง ระยะที่สองเป็น **ระยะอภิปรัชญาหรือนามธรรม** (Metaphysical or abstract) ในระยะนี้เป็นระยะที่สมมติให้ปรากฏการณ์ทั้งหมด เป็นผลผลิตของปฏิบัติการโดยตรงของสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นระยะที่จิตมนุษย์จะสมมติพลังต่างๆ ที่เป็นนามธรรมว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงที่สามารถทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ และระยะสุดท้าย คือ **ระยะปฏิฐานนิยม** (ที่มาของชื่อปรัชญา) จิตมนุษย์จะล้มเลิกการแสวงหาคำตอบแบบใน 2 ระยะแรก และหันมาศึกษากฎต่างๆของปรากฏการณ์ธรรมชาติ นั่นคือ ความสัมพันธ์ที่ไม่เปลี่ยนแปลง ในลักษณะของลำดับความต่อเนื่อง และความคล้ายคลึงกับของปรากฏการณ์ธรรมชาติ ดังเช่นที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติได้ดำเนินการมาถึงพัฒนาการขั้นสุดท้ายนี้แล้ว และการศึกษาสังคมก็ควรเป็นไปในลักษณะเดียวกัน ผู้ที่จะศึกษาสังคมจึงควรเป็นนักวิทยาศาสตร์สังคม มิใช่ นักปรัชญาเช่นในสองยุคแรก

(3) **แนวคิดหลักของปรัชญาปฏิฐานนิยม** จากรากฐานของปรัชญาประจักษ์นิยมที่ออกุสต์ กองต์ได้นำมาจัดระบบของปรัชญาปฏิฐานนิยม เราสามารถสรุปแนวคิดหลักของปรัชญาปฏิฐานนิยมได้ ดังนี้

(i) **ทัศนะต่อความเป็นจริง** ก็เป็นไปตามปรัชญาประจักษ์นิยม กล่าวคือ ความเป็นจริงไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพหรือสังคม ล้วนแล้วเป็นปรากฏการณ์ภววิสัยที่สามารถค้นพบได้ด้วยวิธีการสังเกต หรือใช้วิธีการแบบวิทยาศาสตร์ เช่น การทดลอง การทดสอบ ฯลฯ ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่หนักแน่นที่เรียกว่า hard data เพื่อค้นหากฎที่ควบคุมปรากฏการณ์นั้น หรือเพื่อแสวงหากฎของสาเหตุและผลลัพธ์ (Law of causality)

(ii) เนื่องจากความเป็นจริงนั้นดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากอัตวิสัยของมนุษย์ (แรงโน้มถ่วงของโลกดำรงอยู่ไม่ว่ามนุษย์จะคิดอย่างไรต่อมัน) ดังนั้น การจะอธิบายโลกแห่งความจริงได้ ก็ต้องดำเนินการอย่างเป็นภววิสัย (objective) นักวิทยาศาสตร์สังคมจึงต้องเป็นกลางต่อสิ่งที่ศึกษา (value-free)

(iii) คำว่า “ภววิสัย” เป็นคำสำคัญสำหรับวิธีการแสวงหาความรู้แบบปฏิฐานนิยม คำนี้หมายถึงคุณภาพของกระบวนการแสวงหาความรู้ที่ไม่ขึ้นต่อค่านิยม ความเชื่อ อคติของผู้ศึกษาในขณะที่ค้นคว้าวิจัย ด้วยเหตุนี้ วิธีการแสวงหาความรู้แบบปฏิฐานนิยมจึงต้องสร้างเกณฑ์วัดความถูกต้องแม่นยำ (validity) ความเชื่อถือได้ (reliability) การขจัดอคติต่างๆ แม้ว่าปรัชญาปฏิฐานนิยมจะยอมรับว่า มนุษย์เรามีวิธีการรับรู้โลกแห่งความจริงได้หลายรูปแบบ แต่ทว่า ปฏิฐานนิยมก็เชื่อว่า มีวิธีการรับรู้เพียงแบบเดียวที่สอดคล้องกับโลกแห่งความจริงมากที่สุด อันได้แก่การรับรู้ว่าเป็นวิทยาศาสตร์นั่นเอง

(iv) เมื่อขยายกฎของวิทยาศาสตร์มาสู่เรื่องมนุษย์และสังคม ในขณะที่สรรพสิ่งทุกชนิดถูกควบคุมด้วยกฎธรรมชาติที่หากมนุษย์สามารถแสวงหาค้นพบกฎดังกล่าวได้ มนุษย์ก็จะสามารถควบคุมและเปลี่ยนแปลงธรรมชาติได้ ตัวอย่างเช่น การค้นพบแรงดึงดูดของโลกทำให้มนุษย์สามารถควบคุมทิศทางการไหลของน้ำ รวมทั้งสามารถสร้างเครื่องบินหรือจรวดที่ต้านแรงดึงดูดของโลกได้ ในเรื่องของมนุษย์และสังคมก็เช่นเดียวกัน การแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ก็ย่อมถูกควบคุมจากแรงผลักดันด้านชีววิทยาและด้านสังคมที่มีกฎเกณฑ์ ดังนั้น หากนักวิชาการสามารถค้นพบกฎเกณฑ์ของสังคมได้ ก็จะสามารถคาดเดาทำนาย รวมทั้งควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ตัวอย่างที่ชัดเจนก็เช่น พฤติกรรมการบริโภคของผู้คนในสังคมที่เป็นไปตามกฎของเศรษฐศาสตร์การบริโภค เป็นต้น

(v) สำหรับวิธีการแสวงหาความรู้ของปฏิฐานนิยมนั้น จะดำเนินรอยตามแนวคิดของนักปรัชญาในอดีต คือการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่เป็นสาเหตุ และตัวแปรที่เป็นผลลัพธ์ตามกฎของเหตุและผลลัพธ์ (Law of causality) กระบวนการสร้างทฤษฎี เช่น ทฤษฎีนิเทศศาสตร์จึงทำได้ด้วยการระบุตัวแปรวัดตัวแปร สร้างสมมติฐานว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ทดสอบสมมติฐานด้วยการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์และเชิงปริมาณ สรุปกฎหรือสร้างแบบจำลอง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ก็เป็นแบบฉบับเดียวกับวิธีการศึกษาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ

(vi) และจากจุดยืนทางปรัชญาที่เชื่อถือในการมีความจริงที่เป็นสากล (อันเป็นทัศนะตั้งแต่ยุคสมัยของเพลโต) ดังนั้นทฤษฎีที่ใช้แนวทางปรัชญาปฏิฐานนิยมจึงต้องถูกวัดความถูกต้องแม่นยำ (validity) ว่า จะสามารถนำเอากฎความสัมพันธ์ที่ค้นพบได้ไปอธิบายในกรณีที่ต่างกาลเวลา ต่างสถานที่ ได้อย่างเป็นสากล

เรื่องที่ 1.3.2 ปรัชญาแห่งการตีความ (Interpretivism)

(1) ที่มาของปรัชญาแห่งการตีความ หากเราจัดวางปรัชญาปฏิฐานนิยมเอาไว้ที่ปลายหัวหนึ่ง ปรัชญาแห่งการตีความนั้นก็สังกัดอยู่ที่ปลายหัวอีกข้างหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากจุดตั้งต้นของปรัชญาทั้งสองนั้นเริ่มมาจากสำนักปรัชญาที่ตรงกันข้าม และก่อให้เกิดความแตกต่างกันมาตลอดทั้งเส้นทาง กล่าวคือ ในขณะที่ปฏิฐานนิยมนั้นต่อยอดมาจากสำนักประจักษ์นิยม แต่ปรัชญาแห่งการตีความนั้นกลับมีต้นธารมาจากสำนักเหตุผลนิยม (Rationalism) ที่มีทัศนะต่อมนุษย์และทัศนะต่อความรู้แตกต่างไปจากสำนักประจักษ์นิยม เช่นทัศนะที่ว่า มนุษย์เราเป็นสัตว์ที่รู้จักคิด และความรู้นั้นก็เกิดมาจากการใช้ความคิดอย่างมีเหตุมีผลของมนุษย์นั่นเอง

นอกจากมีต้นธารมาจากสำนักเหตุผลนิยมแล้ว อีกแหล่งกำเนิดหนึ่งของปรัชญาแห่งการตีความก็มาจากปรัชญาสำนักปรากฏการณ์นิยม เช่น เอ็ดมันด์ ฮัสเซอร์ล (Edmund Husserl, 1859-1938) ที่ระบุว่า มนุษย์เราไม่เคยมองโลกแบบที่มันเป็นอยู่จริงได้เลย (ตามความเชื่อของประจักษ์นิยม) เพราะการมองโลกของเรานั้นล้วนต้องผ่าน “เครื่องกรอง/ม่านกรอง” (filter) ซึ่งอาจจะเป็น แนวคิด มโนภาพ จิตสำนึก กรอบความรู้ ฯลฯ อยู่เสมอ บรรดาเครื่องกรองเหล่านี้แหละทำให้มนุษย์เรารู้จักโลก ตีความและเข้าใจโลก (make sense) และมีปฏิสัมพันธ์ต่อโลกตามที่เขารู้ ตีความ และเข้าใจโลก เป้าหมายของการศึกษาด้านสังคมศาสตร์ จึงต้องทำความเข้าใจ “เครื่องกรอง” เหล่านี้ (ต่อยอดมาจากทัศนะของคานท์)

ปัจจุบัน ภายใต้ร่มธงวิชาการที่ชื่อ “ปรัชญาแห่งการตีความ” นั้น อาจจะแตกแยกสาขาย่อยๆ ออกไปหลายกลุ่มทฤษฎี/หลายสำนัก เช่น กลุ่มทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม กลุ่มทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic interaction) ฯลฯ รวมทั้งยังแตกตัวออกไปในสาขาวิชาการแทบจะทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นสาขาวิชามานุษยวิทยา การศึกษา สังคมศึกษา รัฐศาสตร์ วัฒนธรรมศึกษา ประวัติศาสตร์ รวมทั้งด้านการสื่อสาร

ตัวอย่างของนักวิชาการสำนักปรัชญาแห่งการตีความที่มีอิทธิพลต่อการสื่อสารก็เช่น งานของ ลูควิด วิทท์เกนสไตน์ (Ludwig Wittgenstein) เรื่อง *Philosophical Investigations* (1953) ที่มีข้อคิดเห็นสำคัญหลายแนวคิด เช่น ข้อเสนอที่ว่า คำนิยามที่ใช้พรรณนาโลกนั้นไม่เคยมีนิยามเดียว หรือปรัชญาว่าด้วยทัศนะต่อมนุษย์ที่ว่า มนุษย์เราเป็นสัตว์ที่รู้จักสร้างความหมาย (meaning maker) ดังนั้น นักวิชาการ

จึงต้องทำความเข้าใจกฎและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่ภายใต้การกระทำเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic action) เช่น การแสดงความเคารพ การทักทาย การปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ

(2) จุดยืนทางปรัชญาและแนวคิดหลัก

(i) ปรัชญาแห่งการตีความมีจุดยืนทางญาณวิทยาและภววิทยาที่แตกต่างจากปฏิฐานนิยมอันนำมาสู่ข้อสรุปที่แตกต่างกันคือ การศึกษาศาสตร์ด้านสังคมนั้นจะต้องแตกต่างจากการศึกษาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เพราะในขณะที่ก่อนหน้า (วัตถุดิบของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ) นั้นไม่มีปฏิริยาต่อการศึกษา แต่ทว่ามนุษย์นั้นสามารถมีปฏิริยาต่อการศึกษาได้ และยังเป็นปฏิริยาที่ไม่อาจคาดเดาได้อีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้น สำนักปรัชญาแห่งการตีความยังมีทัศนะต่อมนุษย์ว่า มนุษย์มีศักยภาพอื่นๆที่แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เช่น มนุษย์มีศักยภาพที่จะลงมือกระทำสิ่งที่มีความหมาย (meaning maker) มนุษย์รู้จักทบทวนไตร่ตรองในสิ่งที่กำลังเป็นอยู่/กำลังกระทำ (reflexibility) รวมทั้งมนุษย์มีความตั้งใจ (intentionality) ศักยภาพทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่นักวิชาการด้านสังคมศาสตร์จะต้องผนวกเข้ามาไว้ในวิธีการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ผลผลิตของมนุษย์ และสถาบันต่างๆของมนุษย์ด้วย ทัศนะดังกล่าวนี้ก็คือ รากฐานปรัชญาที่มองมนุษย์แบบ “เป็นผู้กระทำ” (Agency) นั่นเอง

(ii) “ความหมายคือความแตกต่าง” จากทัศนะเชิงปรัชญาว่าด้วยมนุษย์ที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้การศึกษาเรื่อง “ความหมาย” (meaning) กลายเป็นหัวใจหลักของการศึกษาด้านสังคมศาสตร์ที่ไม่ปรากฏในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เป้าหมายการศึกษาของปรัชญาแห่งการตีความ จึงเป็นการค้นหาว่า มีความหมายอะไรที่อยู่เบื้องหลังของการกระทำของมนุษย์ ประสบการณ์ของมนุษย์ การสื่อสารของมนุษย์ (What meaning) กระบวนการสร้างความหมายดังกล่าวเกิดขึ้นมาได้อย่างไร (How meaning) และความหมายดังกล่าวมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของผู้คน ไม่ว่าจะเป็สิ่งที่เขาทำ สิ่งที่เขาประสบการ์ณ หรือสิ่งที่เขาความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อย่งไร (What effect of meaning)

ดังนั้น ในขณะที่ปฏิฐานนิยมตั้งเป้าหมายที่จะหาว่าอะไรคือตัวแปร วัตตัวแปรอย่างไร และมุ่งหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ปรัชญาแห่งการตีความกลับตั้งเป้าหมายที่จะพยายามทำความเข้าใจ และหาคำอธิบายให้แก่ความหมายที่ประชาชนให้กับโลกแวดล้อมตัวเขา และแทนที่จะต้องการทำนายหรือควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ตามเป้าหมายของปฏิฐานนิยม ปรัชญาแห่งการตีความกลับมีเป้าหมายในการศึกษาที่จะทำความเข้าใจกับพฤติกรรมมนุษย์เป็นสำคัญ

และเนื่องจากปรัชญาแห่งการตีความมีความเชื่อว่า มนุษย์แต่ละคน แต่ละกลุ่ม ผู้คนในแต่ละกาลเวลาหรือยุคสมัยจะมีวิธีการสร้างความหมายต่อสรรพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน แม้จะเป็นพระอาทิตย์หรือพระจันทร์ดวงเดิม แต่ทว่ามนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นในแต่ละยุคสมัยต่างก็ให้ความหมายแก่พระอาทิตย์พระจันทร์อย่างแตกต่างและหลากหลาย ดังนั้น การตั้งเป้าหมายที่จะค้นหาภูมิลักษณ์เป็นสากลที่อธิบายมนุษย์ได้ในทุกที่ทุกกาลเวลาเช่นปฏิฐานนิยมนั้น จึงเป็นภารกิจที่เป็นไปไม่ได้สำหรับปรัชญาแห่งการตีความ การทำความเข้าใจกับมนุษย์จึงอยู่ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะๆ (เป็นทัศนระบบ Particularism)

(iii) **ความเป็นภววิสัย/ความเป็นกลางของผู้ศึกษา** ในขณะที่ปฏิฐานนิยมเน้นย้ำเรื่องความเป็นภววิสัยหรือความเป็นกลาง การปราศจากค่านิยม (value-free) ของผู้ที่ศึกษา แต่ปรัชญาแห่งการตีความเห็นว่า สิ่งที่ปฏิฐานนิยมคาดหวังนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เนื่องจากนักวิจัย/นักวิชาการก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง เขาจึงไม่สามารถจะมองโลกโดยปราศจาก “กรอบ/เครื่องกรอง” ที่ได้กล่าวมา ศาสตร์ต่างๆจึงไม่สามารถจะเป็นกลางและปราศจากค่านิยมบางอย่างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง (neutrality) แม้แต่ในขั้นตอนของการเลือกประเด็นที่จะสนใจค้นคว้าวิจัย ก็ย่อมมีค่านิยมของตัวนักวิจัยหรือขององค์กรที่ทำการวิจัยเข้าไปเกี่ยวพันอยู่แล้ว

ดังนั้นแทนที่จะมัวพะวงแต่การขจัดอคติออกไปจากวิธีการศึกษาค้นคว้า นักวิชาการที่ถือเอาปรัชญาแห่งการตีความเป็นแนวทางก็กลับมีข้อเสนอให้จัดการกับปัญหาเรื่องความเป็นภววิสัย/การมีอัตวิสัยในแบบที่แตกต่างไปจากปฏิฐานนิยม ตัวอย่างเช่น แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เสนอให้แยกบทบาทของค่านิยมของนักวิชาการออกเป็น 2 ขั้นตอน ในขั้นตอนของการเลือกประเด็นที่จะศึกษา เวเบอร์เห็นว่าในขั้นตอนนี้ย่อมต้องมีเรื่องค่านิยม/อัตวิสัยของนักวิชาการเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างแน่นอน แต่ในขั้นตอนของการตีความข้อมูลนั้น เวเบอร์เสนอให้ดำเนินการโดยมีหลักเกณฑ์เพื่อลดทอนอัตวิสัยของผู้วิจัย หรือการนำเสนอวิธีการศึกษาที่เรียกว่า Empathetic identification คือการที่นักวิจัยพยายามเข้าไปสวมบทบาทของผู้ที่ถูกศึกษาเพื่อให้เข้าใจโลกแห่งความหมายของผู้ที่ถูกศึกษาให้ใกล้เคียงให้มากที่สุด

(iv) **แนวทางในการศึกษาวิจัยของปรัชญาแห่งการตีความ** เริ่มตั้งแต่จุดหมายปลายทางของการศึกษาที่แตกต่างไปจากปฏิฐานนิยม กล่าวคือ แทนที่จะมุ่งหวังที่จะสร้างแบบจำลองทางทฤษฎีบนความรู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นจริงในทุกกาละ/เทศะแบบปฏิฐานนิยม ปรัชญาแห่งการตีความจะสนใจการเก็บข้อมูลจากการสังเกตสภาพการณ์ที่เป็นจริง แม้ว่าจะขัดแย้งกับทฤษฎีหรือสมมติฐานที่ตั้งเอาไว้ นักวิจัย

จะสนใจ “ความคิดในแง่ใหม่ๆที่เกิดขึ้น” (idea of emergence) เนื่องจากนักวิชาการสำนักนี้มีทัศนะต่อความเป็นจริงว่า ความเป็นจริงนั้นไม่เคยอยู่กับที่ หากแต่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

และเนื่องจากญาณวิทยาของปรัชญาแห่งการตีความนั้นเชื่อว่า ความเป็นจริงมีลักษณะเฉพาะในแต่ละบริบท ดังนั้น ในการวิจัยจึงต้องคำนึงถึง “บริบทแวดล้อม” (Contextualization) อยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ เครื่องมือหรือวิธีการที่ใช้เก็บข้อมูลจึงมิใช่การใช้แบบสอบถามที่ปิดกั้นผู้ตอบจากโลกที่แวดล้อมตัวเขา หากแต่นักวิจัยจะลงไปศึกษาในสภาพการณ์ที่เป็นจริงที่เรียกว่า “วิธีการแบบชาติพันธุ์วรรณา”

(Ethnography)

(3) แม็กซ์ เวเบอร์ กับสังคมวิทยาแห่งการตีความ ตัวอย่างหนึ่งของนักสังคมศาสตร์ที่สังกัดปรัชญาแห่งการตีความ คือ แม็กซ์ เวเบอร์ ผู้นำแห่งทฤษฎีสังคมวิทยาการตีความ (Interpretive Sociology) พื้นฐานปรัชญาของทฤษฎีสังคมวิทยาของเวเบอร์ก็คือ เขาสนใจที่จะศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “การกระทำที่มีความหมายของมนุษย์” (Meaningful human action) เขาอธิบายว่า แน่นนอนว่าถ้าฝนตก แล้วทุกคนกางร่ม พฤติกรรมแบบนี้ก็คงไม่มีความหมาย และไม่ใช่ว่าประเด็นที่นักวิชาการจะต้องศึกษา แต่เมื่อผู้นำเงินเดินลงจากเครื่องบิน แล้วมีเจ้าหน้าที่เงินไปกางร่มให้ นั่น การกระทำดังกล่าวย่อมมีความหมายอย่างแน่นนอน พฤติกรรมที่มี “นัยยะทางสังคม” (Social signification) เช่นนี้ จึงควรเป็นประเด็นแห่งความสนใจของนักวิชาการ ทัศนะพื้นฐานดังกล่าวทำให้ผู้จัดให้เวเบอร์เป็น “กลุ่มของค่านิยมยุคใหม่” (Neo-Kantian)

เวเบอร์ยกตัวอย่างว่า เช่น “การทำงาน” (work) นั้นสามารถจะมีความหมายได้อย่างหลากหลาย เช่น สำหรับคนบางคน การทำงานมีความหมายว่าเป็นหนทางไปสู่ความสำเร็จในชีวิต บางคนมีความหมายว่า เพื่อสะสมความมั่นคงให้กับครอบครัว และสำหรับบางคนอาจจะมีความหมายเท่ากับการปฏิบัติธรรม ฯลฯ “การใช้เวลาว่าง” ก็เช่นเดียวกัน สำหรับบางคนอาจจะมีความหมายถึงการพักผ่อน แต่บางคนก็มีความหมายว่า เป็นการทำให้ตนเองดูมีรสนิยมดี (เช่น ต้องไปเที่ยวต่างประเทศ)

และเมื่อการแสดงพฤติกรรมต่างๆของมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความหมายต่อตัวมนุษย์เอง การศึกษาสังคมจึงต้องดูชีวิตด้านที่เป็นอัตวิสัย (Subjectivity) จากมุมมองของปัจเจกชน (individual) อย่างไรก็ตาม แม้วเวเบอร์จะมองโลกจากมุมมองของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นระดับจุลภาค (Micro) แต่เขาก็ยังคงดำเนินรอยตามข้อเสนอของปรัชญาสำนักปรากฏการณ์นิยมที่เน้นความเชื่อมโยงระหว่างจุลภาค-มหภาค (Micro-Macro Linkage) การศึกษามุมมองแห่งความหมายจากทัศนะของปัจเจกบุคคลนั้นก็เพื่อทำความเข้าใจกับ

โครงสร้างและกระบวนการระดับมหภาค เนื่องจากการกระทำของปัจเจกชนในสังคมนั้นล้วนเป็น “การกระทำทางสังคม” (Social action) ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นบรรดาผลผลิตต่างๆทางสังคมที่กลายมาเป็น “เกณฑ์” (categories) ของการศึกษา เช่น ระบบชนชั้น รัฐ ครอบครัว ศาสนา ระบบเศรษฐกิจ ชาติ ฯลฯ เวเบอร์ก็เสนอว่า เราต้องทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ที่มีความหมายและสัญลักษณ์ระหว่างผู้คนในเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้

นอกจากนั้น เวเบอร์ยังสืบทอดทัศนะเชิงประวัติศาสตร์ที่สนใจความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลงของเฮเกลมาใช้ในการศึกษาด้านสังคมวิทยา ซึ่งเวเบอร์ได้ให้นิยามว่า สังคมวิทยาเป็นศาสตร์ที่ประสงค์จะบรรลุถึงความเข้าใจที่เกิดจากการตีความ (Verstehen) เกี่ยวกับพฤติกรรมทางสังคม เพื่อให้ได้มาซึ่งคำอธิบายถึงสาเหตุ (cause) แนวทาง/การดำเนินการ (course) และผลลัพธ์ (effect) ของพฤติกรรมนั้น ซึ่งพฤติกรรมการสื่อสารก็ถือเป็นรูปแบบหนึ่งที่สำคัญของพฤติกรรมทางสังคม

ปรัชญาแห่งการตีความนี้จะเข้ามามีอิทธิพลต่อกลุ่มทฤษฎีนิเทศศาสตร์ที่สนใจศึกษาเรื่องการตีความและความหมาย เช่น ทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) ทฤษฎีวิวัฒนาการศึกษาศาสตร์ เป็นต้น

เรื่องที่ 1.3.3 ปรัชญาปฏิเสธนิยม (Negativism)

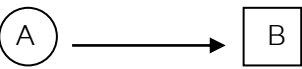
(1) ที่มาของปรัชญาปฏิเสธนิยม กลุ่มนักปรัชญาอีกกลุ่มหนึ่งที่ยืนอยู่คนละขั้วกับสำนักปฏิฐานนิยมที่เห็นได้อย่างชัดเจนตั้งแต่ชื่อของกลุ่ม ก็คือ ปรัชญาปฏิเสธนิยม (Negativism) ซึ่งสืบทอดต้นเค้าความคิดมาจากกลุ่มนักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง เช่น คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และหากย้อนรอยถอยหลังจากมาร์กซ์ขึ้นไปอีก ก็พบว่า มาร์กซ์นั้นได้นำเอาหลักคิดเรื่องวิชาวิธีของเฮเกล (ซึ่งก็สามารถสวาวากยาวไปได้ถึงโสกราตีสและเพลโต) แต่ทว่าได้รับประยุกต์วัตถุดิบที่ใช้ศึกษา จากเดิมที่เฮเกลใช้วิชาวิธีกับ “กระบวนการคิด” มาร์กซ์ได้นำมาใช้กับการวิเคราะห์ “พัฒนาการของสังคมมนุษย์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน”

และดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า เฮเกลได้สังเคราะห์กฎของการปฏิเสธแห่งปฏิเสธ (Law of negation of negation) ที่เป็นหัวใจของวิชาวิธี ซึ่งอธิบายว่า วิชาวิธีนั้นเป็นการปฏิเสธของภาคเสธ (anti-thesis) ที่มีต่อภาคเสนอ (thesis) และการปฏิเสธครั้งที่ 2 ที่ภาคสังเคราะห์ (synthesis) ปฏิเสธทั้งต่อภาคเสนอและภาคเสธ นี่คือกฎของการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งต่างๆ และกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์การเมือง เช่นมาร์กซ์และนักสังคมนิยมคนอื่น ๆ ได้ใช้หลักคิดดังกล่าวนำทางการปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวสังคม

อย่างไรก็ตาม ในช่วงศตวรรษที่ 19-20 กฎของการปฏิเสธแห่งปฏิเสธนี้ ได้ถูกกลบเลือนไปทั้งในหมู่นักคิดสำนักปฏิฐานนิยมของประเทศค่ายโลกเสรีเอง และแม้แต่ในประเทศค่ายโลกสังคมนิยม (ที่ระบุว่าใช้ลัทธิมาร์กซ์เป็นแนวคิดหลักของการพัฒนาสังคม) ดังนั้น ในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 หลังจากความพ่ายแพ้ของพรรคการเมืองสังคมนิยมในยุโรป โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของฮิตเลอร์ในเยอรมันที่ใช้การสื่อสารเอาชนะใจและความคิดของกรรมกรเยอรมันได้เป็นส่วนใหญ่ กลุ่มนักวิชาการเยอรมันที่เรียกกลุ่มของตัวเองว่า “กลุ่มทฤษฎีวิพากษ์” (Critical theory) หรือสำนักแฟรงค์เฟิร์ต (Frankfurt School) จึงได้รื้อฟื้น “ด้านที่เป็นการปฏิเสธ/นิเสธ” คือปรัชญาปฏิเสธนิยมอันเป็นแก่นหัวใจของวิชาวิธีแบบเฮเกลขึ้นมาใหม่

นักวิชาการคนสำคัญของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตที่เป็นกำลังหลักในการรื้อฟื้นปรัชญาเฮเกิล เช่น ฮอว์คโคเมอร์ (M. Horkheimer) และอะดอร์โน (T. Adorno) ได้ยึดกุมปรัชญาของเฮเกิลและมาร์กซ์ในส่วนที่ว่าด้วยมนุษย์และสังคม กล่าวคือ มนุษย์นั้นมีธรรมชาติ 2 ด้านที่เปรียบเสมือนด้าน 2 ด้านของเหรียญเดียวกัน คือด้านที่เห็นคล้อยตามผู้อื่น/สังคม (positive side) หากกล่าวในภาษาอังกฤษก็คือด้านที่ “Say yes” และอีกด้านหนึ่ง คือด้านที่ปฏิเสธความเห็นของผู้อื่น/สังคม (negative side) คือด้านที่ “Say no” หรือด้านที่วิพากษ์วิจารณ์ อย่างไรก็ตาม สังคมมนุษย์ตั้งแต่ยุคทาส ยุคศักดินา จนถึงสังคมทุนนิยม สังคมเหล่านี้ได้กดทับธรรมชาติอีกด้านหนึ่งของมนุษย์เอาไว้ ด้วยการไม่อนุญาตให้มนุษย์ปฏิเสธ/วิพากษ์วิจารณ์ระบบสังคมที่มี ไม่ให้คิดเห็นเป็นต่างออกไป ที่เฮเกิลเรียกว่า เกิด “สภาวะแปลกแยก” (alienation) ประจักษ์พยานในแวดวงวิชาการก็คือ การสถาปนาปรัชญาปฏิฐานนิยมให้กลายมาเป็นกระแสหลักของแวดวงวิชาที่ทำให้ศึกษาแต่สภาพที่เป็นอยู่ และยอมรับสิ่งที่มีอยู่/สังคมที่มีอยู่ว่าดีที่สุดในแล้ว ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องฟื้นฟูปรัชญาเฮเกิลขึ้นมาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพอีกด้านหนึ่งของมนุษย์ที่ถูกกดทับไว้ขึ้นมาใหม่

(2) **แนวคิดหลักของปรัชญาเฮเกิล** เนื่องจากปรัชญาเฮเกิลเป็นอีกปลายขั้วหนึ่งที่มีความแตกต่างโดยสิ้นเชิงกับปรัชญาปฏิฐานนิยม ดังนั้นการศึกษาแนวคิดหลักๆ ของปรัชญาเฮเกิลจึงจะเห็นได้อย่างเด่นชัดหากนำมาเทียบเคียงกับปรัชญาปฏิฐานนิยมในแง่มุมต่างๆ ดังนี้

<div style="border: 2px dashed black; padding: 10px; text-align: center;"> <p>Positivism</p> <p>Nat Sc. \longrightarrow Soc Sc.</p> <p>(Quantitative Research)</p> </div> <p>(1) กฎของสังคม = กฎธรรมชาติ</p> <p>(2) จะศึกษาสิ่งที่ “given” / สิ่งที่เห็นได้ (being)</p> <p>(3) การลดทอน (reduction)</p> <p>(4) ความรู้คือการพรรณนาโลก อย่างที่เป็นอยู่</p> <p>(5) ลัทธิกำหนดนิยม (deterministic)</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>(6) ผู้ศึกษา / ผู้-สิ่งที่ถูกศึกษา ต้องแยกจากกัน ↓ ปราศจากคุณค่า (value-free)</p>	<div style="border: 2px dashed black; padding: 10px; text-align: center;"> <p>Negativism (Critical)</p> <p>Nat Sc. $\not\longrightarrow$ Soc Sc.</p> <p>(Qualitative Research)</p> </div> <p>(1) กฎของสังคม \neq กฎธรรมชาติ (มนุษย์มีเจตจำนง)</p> <p>(2) วิพากษ์สิ่งที่เห็น ↓ ประกอบสร้าง</p> <p>(3) บูรณาการ (totality)/องค์รวม (system)</p> <p>(4) ความรู้คือการเข้าใจโลก เพื่อเปลี่ยนแปลงโลก</p> <p>(5) ความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธี (dialectic relationship) ปัจจัย \times เงื่อนไข</p> <p>(6) ผู้ศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของ สิ่งที่ถูกศึกษา</p> <ul style="list-style-type: none"> ● reflexive sociology ● sociology of knowledge
--	--

ภาพที่ 5: ปฏิฐานนิยม V.S. นิเสธนิยม

(1) กฎธรรมชาติและกฎสังคม

(1.1) **ปฏิฐานนิยม** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า นักปฏิฐานนิยมมีจุดยืนว่า วิธีการที่ใช้ศึกษา แสวงหากฎธรรมชาติที่ควบคุมการเคลื่อนไหว/เปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งต่างๆของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ นั้น สามารถจะนำมาใช้กับการศึกษาสังคมในลักษณะเดียวกัน คือการแสวงหากฎระเบียบของสังคม (Social order) ที่ควบคุมการกระทำของมนุษย์ เช่นทศณะของกลุ่มทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) รวมทั้งใช้วิธีการศึกษามนุษย์ได้เช่นเดียวกับที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติใช้ เช่น การศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ

(1.2) **นิเสธนิยม** ในทางตรงกันข้าม ปรัชญานิเสธนิยมเห็นว่า เราไม่สามารถจะประยุกต์เอาเป้าหมายและวิธีการที่ใช้ศึกษากฎธรรมชาติมาใช้กับการศึกษากฎระเบียบสังคมได้ เนื่องจากกฎธรรมชาตินั้นเป็นกฎที่เกิดขึ้นและมีอยู่ตามธรรมชาติ แต่ทว่ากฎสังคมนั้นเป็นกฎที่มนุษย์ประกอบสร้างขึ้นมา (social construction) และการประกอบสร้างนี้จะมีส่วนประกอบของ ‘ความเป็นมนุษย์’ เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยคือ ‘เจตจำนงของมนุษย์’ (human will)

(2) สิ่งที่จะศึกษา (object of study)

(2.1) **ปฏิฐานนิยม** ถือว่าสิ่งที่จะศึกษาคือ ปรัชญาการณทางสังคมก็เหมือนกับ ปรัชญาการณทางธรรมชาติ คือเป็นความเป็นจริง (reality) **ที่มีอยู่แล้ว** (given / out-there) เป็นสิ่งที่สัมผัส/มองเห็น/สังเกตได้ กล่าวในแง่นี้ปฏิฐานนิยมก็จะศึกษา ‘สภาพที่เป็นอยู่’ (being)

(2.2) **นิเสธนิยม** ถือว่า สิ่งที่จะศึกษาคือปรัชญาการณทางสังคมนั้น แตกต่างจาก ปรัชญาการณทางธรรมชาติ เพราะเป็น ‘ความเป็นจริง’ ที่เกิดจากการ**ประกอบสร้าง**ของมนุษย์ ดังนั้น เราจะศึกษาปรัชญาการณนี้ตามที่มองเห็น/สังเกตได้เท่านั้นยังไม่เพียงพอ แต่ที่จะต้อง ‘วิพากษ์’ ตั้งคำถามกับปรัชญาการณนั้นด้วย

ดังนั้น วิธีการศึกษาแบบนิเสธนิยมจึงต้องมีการ ‘วิพากษ์’ ปรัชญาการณทางสังคม เช่น สังคมที่มีความมั่งคั่งอย่างมหาศาลควบคู่ไปกับความยากไร้นั้น ไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปอย่างธรรมชาติ (naturally) ความเหลื่อมล้ำไม่ใช่สิ่งที่จำเป็นต้องมี (เช่นข้อสรุปเรื่องนี้มีคนเรายังสั้นยาวไม่เท่ากัน) ปัจจุบันนี้ แม้แต่

ปรากฏการณ์ที่น้ำแข็งขั้วโลกละลายอย่างรวดเร็ว ก็ยังเกิดมาจากการกระทำของมนุษย์แม้จะมองเห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ

เมื่อนำมาใช้ในเรื่องของการสื่อสาร ปรากฏการณ์ทางสังคมที่บรรดาคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต้องมีรัฐเป็นเจ้าของ เช่นที่เกิดในประเทศไทยมาเป็นเวลาหลายทศวรรษนั้น มิใช่เป็น ‘กฎธรรมชาติ’ แต่เป็น ‘กฎระเบียบสังคม’ ที่มนุษย์ประกอบสร้างขึ้นมา การกล่าวว่าปรากฏการณ์นี้เป็น ‘สิ่งที่มนุษย์ประกอบสร้างขึ้นมา’ มีนัยยะว่า ‘ปรากฏการณ์นี้ย่อมสามารถรื้อถอน/สร้างใหม่/เปลี่ยนแปลงได้ด้วยการกระทำของมนุษย์’ (deconstruct / reconstruct) ซึ่งแตกต่างจากกฎธรรมชาติเรื่องแรงโน้มถ่วงของโลกที่มนุษย์เข้าไปเปลี่ยนแปลงไม่ได้

(3) วิธีการศึกษา: ลดทอน vs. องค์กรวม

(3.1) **ปฏิฐานนิยม** เนื่องจากวิธีการศึกษาของวิทยาศาสตร์ธรรมชาตินั้นจะใช้วิธีการ ‘ลดทอน’ (reduction) ปรากฏการณ์ที่จะศึกษาให้แยกย่อยลงมาเป็นส่วนเล็กลง ๆ แล้วศึกษาเป็นส่วน ๆ ที่ชัดเจนที่สุด เช่น ลดทอนวัตถุทั้งก้อนให้เล็กลงมาเป็นโมเลกุล เป็นอะตอม หรือในกรณีของปรากฏการณ์ทางการสื่อสาร ก็จะลดทอนลงมาเป็นการศึกษา S-M-C-R แล้วแยกศึกษาทีละส่วนย่อย และมักอธิบายปรากฏการณ์ด้วยปัจจัยเดียว

(3.2) **นิสเอนิยม** จะเน้นวิธีการศึกษาแบบองค์รวมหรือบูรณาการ (holistic) ซึ่งในยุคสมัยของมาร์กซ์จะใช้คำว่า “totality” (ซึ่งเป็นทัศนะของเฮเกล) ที่มีความหมายเท่ากับ “ศึกษาอย่างเป็นระบบ” กล่าวคือ “เน้นความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยทั้งหมด”

ตัวอย่างเช่น ในสูตร S-M-C-R นั้น หากความสัมพันธ์ระหว่าง S-R ผิดแผกแตกต่างไปจากเดิม ถึงแม้ M-C จะยังคงเหมือนเดิม แต่ผลลัพธ์ที่ออกมาจะแตกต่างกัน เช่น ข้อความ/ประโยคและน้ำเสียงแบบเดียวกับที่พ่อแม่ใช้ด่าลูกกับวัยรุ่นที่ใช้ด่าทอกัน จะให้ผลลัพธ์ที่ไม่เหมือนกัน เป็นต้น

นอกจากนั้น นิสเอนิยมจะไม่อธิบายปรากฏการณ์ด้วยปัจจัยเดียว เนื่องจากเชื่อว่าปรากฏการณ์นั้นเกิดจากการทำงานร่วมกันของหลายปัจจัย และการที่ปัจจัยใดจะโดดเด่นขึ้นมาภายใต้เงื่อนไขใดก็มาจากภาคปฏิบัติการณ์ของมนุษย์ (human practice)

(4) เป้าหมายของการแสวงหาความรู้

(4.1) **ปฏิฐานนิยม** มีเป้าหมายที่จะแสวงหาความรู้เพื่อการพรรณนาโลกอย่างที่เป็นอยู่ เป้าหมายนี้แสดงออกในการกำหนดจุดยืนของผู้ที่ศึกษาเอาไว้ว่า “ให้เป็นกลาง/หรือให้ปลอดจากค่านิยม” (value free) ทศณะดังกล่าวคล้ายคลึงกับแนวคิดด้านการสื่อสารที่ระบุให้นักข่าวทำหน้าที่เป็นเพียง “ผู้สังเกตการณ์และรายงานข่าว” เท่านั้น แต่ไม่ให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

(4.2) **นิเสธนิยม** ดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้วข้างต้นว่า ปรัชญาแบบนิเสธนิยมนั้นไม่ได้สอนให้ผู้คนยอมรับระบบ หากแต่เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะปฏิเสธระบบ ดังนั้น เป้าหมายของความรู้ก็เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์เข้าใจและเปลี่ยนแปลงโลก โดยที่นิเสธนิยมไม่เชื่อหลักเรื่องความเป็นกลางและการปลอดจากค่านิยมของ “ความรู้” เลย ปัจจุบัน ทศณะเช่นนี้ได้รับการขยายภาพให้คมชัดขึ้นในงานของนักทฤษฎีวิพากษ์รุ่นหลัง ๆ เช่น เจอร์เก็น ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ในเรื่อง ‘ความรู้และผลประโยชน์’ (knowledge and interest) ที่ระบุอย่างชัดเจนว่า ความรู้นั้นไม่เคยเป็นกลาง ความรู้ล้วนแล้วแต่รับใช้ผลประโยชน์บางอย่างอยู่เสมอ

สำหรับแนวคิดเรื่อง “ความรู้มีไว้เพื่อเปลี่ยนแปลงโลก” นี้ ปัจจุบันได้คลี่คลายขยายตัวออกมาเป็นแนวทางการวิจัยแบบปฏิบัติการ (action research) หรือแนวคิดเรื่อง “การบริหารจัดการความรู้” (knowledge management) ที่เน้น “ความรู้เพื่อการใช้งาน” เป็นต้น

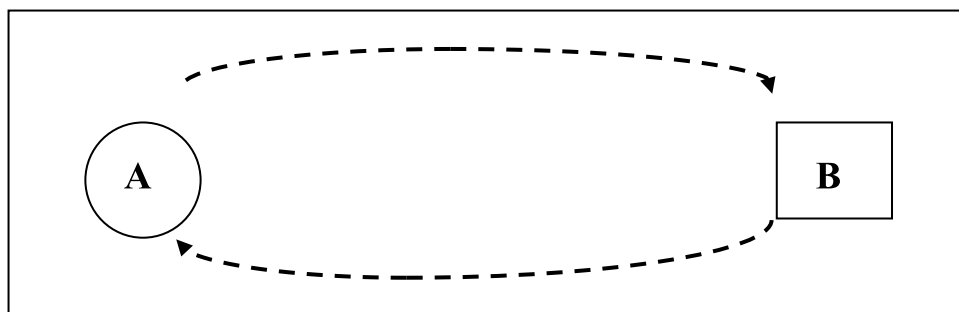
(5) การอธิบายความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง

(5.1) **ปฏิฐานนิยม** อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งด้วยแนวคิด “กำหนดนิยม” (determinism) ที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุด คือ การอธิบาย “สาเหตุ/ผลลัพธ์อย่างตายตัว” (causal relationship) ดังแสดงในภาพ

ภาพที่ 6 : ความสัมพันธ์แบบกำหนดนิยม

(5.2) **นิเสธนิยม** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ปรัชญาแบบนิเสธนิยมเชื่อเรื่องความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธี คือการกำหนดซึ่งกันและกัน ซึ่งตัวแปรใดจะไปกำหนดตัวแปรใดก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไข

ภาพที่ 7 : ความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธี

(6) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับสิ่งที่ถูกศึกษา

(6.1) **ปฏิฐานนิยม** ดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้วว่า ปฏิฐานนิยมถือเอาการแยกแยะระหว่าง “ผู้ศึกษา” กับ “สิ่งที่ถูกศึกษา” ออกจากกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดลักษณะ “ภววิสัย” (objectivity) ดังเช่น สูตรของปฏิฐานนิยมที่ว่า “ต้องถือว่าความเป็นจริงเป็นเสมือนปลาที่อยู่บนเขียง ไม่ว่าใครไปดู ก็จะเป็นปลาเหมือนกัน” โดยปลอดจากลักษณะ “อัตวิสัย” (subjectivity) เช่น ค่านิยมของผู้ที่ศึกษาเป็นสิ่งที่ต้องขจัดออกไป

(6.2) **นิเสธนิยม** ปรัชยานิเสธนิยมไม่เชื่อว่า การแยกผู้ที่ศึกษากับสิ่งที่ถูกศึกษาออกจากกันจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยเฉพาะในงานศึกษาด้านสังคมศาสตร์ เพราะ “ผู้ศึกษา” เองก็ย่อมเป็นทั้ง **ผลผลิต** และมี **อิทธิพล** ต่อสังคมอยู่แล้ว ดังนั้นจึงต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง “ผู้ศึกษา” กับ “สิ่งที่ถูกศึกษา” มากกว่า

แนวคิดดังกล่าวนี้ ปัจจุบันได้ขยายตัวออกมาเป็นสาขาของวิชาสังคมวิทยาที่ชื่อว่า Reflexive Sociology หรือ Sociology of Knowledge ที่เน้นว่า จำเป็นต้องวิเคราะห์บริบท ภูมิหลัง วิธีคิดของนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่งเสมอ หรือต้องศึกษา “ลักษณะทางสังคมของตัวความรู้เอง” (Social aspect of knowledge)

สำหรับข้อคิดเห็นที่ขัดแย้งกันระหว่างปฏิฐานนิยมและนิเสธนิยมในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง “ผู้ศึกษา” กับ “สิ่งที่ถูกศึกษา” นี้ ได้เกิดจุดเปลี่ยนขึ้นเมื่อไฮน์สไตน์เสนอทฤษฎีสัมพัทธภาพขึ้นมา ในการวัด

ระยะทางระหว่าง “นักวิทยาศาสตร์ที่ส่องกล้องอยู่บนโลก” กับ “สิ่งที่ศึกษาคือดวงดาวที่เคลื่อนที่” นั้น ผู้ศึกษาจะต้องตระหนักว่า ตนเองก็กำลังเคลื่อนที่ไปพร้อม ๆ กับดวงดาวด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ผู้ศึกษานั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ที่ศึกษาเช่นกัน

ดังนั้น ทฤษฎีวิพากษ์/สำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองที่อ้างอิงอยู่กับปรัชญาานิเสธนิยมจึงมีได้อ้างว่า องค์ความรู้ของตนนั้นเป็นความรู้แบบบริสุทธิ์ (pure knowledge) และเป็นกลาง หากทว่าได้ประกาศว่า องค์ความรู้แบบเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นเป็นความรู้ที่มองมาจากมุมมองของผู้ที่เสียเปรียบจากระบบที่เป็นอยู่

เรื่องที่ 1.3.4 ปรัชญาประกอบสร้างนิยม (Constructionism)

(1) ที่มาของปรัชญาประกอบสร้างนิยม มีคำ 2 คำในภาษาอังกฤษที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำแปลภาษาไทยว่า “การประกอบสร้าง” คือ Constructivism และ Constructionism ซึ่งคำทั้ง 2 คำนี้ต่างก็มีจุดร่วมที่ตรงจุดตั้งต้นที่เหมือนกัน คือเริ่มจากการสืบทอดมรดกทางความคิดมาจากอิมมานูเอล คานท์ และปรัชญาสำนักปรากฏการณ์นิยมที่ว่า มนุษย์เราเป็นผู้ที่ประกอบสร้างโลกแห่งความหมาย ซึ่งได้กลายมาเป็นโลกแห่งความเป็นจริง คานท์เรียกกลไกในการประกอบสร้างโลกแห่งความจริงของมนุษย์ว่า “โครงสร้างทางจิตของมนุษย์” (Human mind) ซึ่งในสาขาวิชาการสมัยใหม่มักจะใช้คำว่า “โครงสร้างพุทธิปัญญา/โครงสร้างความเข้าใจ” ซึ่งตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Cognition” ดังนั้น จึงมีการใช้คำเรียกปรัชญาประกอบสร้างนิยมในอีกหลายแบบ เช่น Cognitive constructivism หรือ Cognitivism

หากทว่าความแตกต่างระหว่าง Constructivism และ Constructionism ก็คือ **จุดเน้น (Focus)** ของหน่วยที่ศึกษา แม้ว่าทั้ง 2 แนวคิดจะสนใจกระบวนการประกอบสร้างที่เกิดขึ้นใน**ตัวบุคคล**ที่อยู่ภายใต้**บริบทแวดล้อมของสังคม** แต่ทว่า Constructivism ก็จะทำให้ความสนใจกับการศึกษากระบวนการในระดับตัวบุคคลมากกว่า ดังนั้นประเด็นการค้นคว้าจึงเป็นเรื่องทฤษฎีการเรียนรู้ (Theory of Learning) การสื่อสารภายในตัวบุคคล (intrapersonal communication) การสื่อสารระหว่างบุคคล (interpersonal communication) ในขณะที่ Constructionism นั้น จะเน้นที่ระดับอิทธิพลของสังคมในการประกอบสร้าง

โลกแห่งความจริงผ่านกระบวนการให้ความหมายต่างๆ ดังนั้นในขั้นต่อมา จึงมักเติมความชัดเจนให้แก่ปรัชญา Constructionism ว่า Social construction of reality ไปเลย

ในที่นี้ จะกล่าวถึงปรัชญาประกอบสร้างนิยมในทัศนะของ Constructionism ซึ่งหมายถึงปรัชญาที่สนใจในแง่ที่**มา**ว่า โครงสร้างทางจิตของปัจเจกถูกประกอบสร้างขึ้นมาได้อย่างไรภายใต้เงื่อนไขทางสังคมแบบต่างๆ และสนใจในแง่ที่**ไป**ว่า หลังจากถูกประกอบสร้างขึ้นมาแล้ว ปัจเจกบุคคลได้ใช้โครงสร้างทางจิตนั้นดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวัน รวมทั้งดำเนินความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ และสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวอย่างไร

ปัจจุบันนี้ สถานะของปรัชญาประกอบสร้างนิยมมีอิทธิพลอย่างมากโดยเฉพาะในแวดวงการศึกษา จิตวิทยาการเรียนรู้และจิตวิทยาพัฒนาการ เช่น ผลงานของ ฌอง เปียเจต์ (Jean Piaget) ส่วนในสาขานิเทศศาสตร์นั้น ปรัชญาประกอบสร้างนิยมจะมีอิทธิพลต่อสาขาวิชาทวิวิทยา (Speech communication) และการสื่อสารระหว่างบุคคล เช่น งานของ จอร์จ เคลลี (George Kelly) เรื่อง The Psychology of Personal Construct (1950) และ เจสส์ เดอเลีย (Jesse C. Delia) และคณะ ผู้ก่อตั้งสำนักการสื่อสารชื่อ Communication Constructivist School ในช่วงทศวรรษ 1980 ส่วนนักวิชาการที่นำเสนอแนวคิดเรื่องการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมที่รู้จักกันดีคือ งานของ ปีเตอร์ เบอร์กเกอร์ และโทมัส ลุกมานน์ (Peter Berger & Thomas Luckmann) ในหนังสือชื่อ The Social Construction of Reality (1966)

ในที่นี้จะยกตัวอย่างงานของเปียเจต์และงานของสำนัก Communication Constructivist School เพื่อสาธิตให้เห็นคุณลักษณะของปรัชญาประกอบสร้างนิยมพอสังเขป

(2) เปียเจต์กับการประกอบสร้างพัฒนาการของจิต เปียเจต์สืบทอดแนวคิดปรัชญาของเฮเกลที่ว่าด้วยมนุษย์ในฐานะ “ผู้กระทำ” (Agency) โดยได้ปรับเปลี่ยนความหมายของคำว่า “การเรียนรู้” จากแต่เดิมที่มีความเข้าใจว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการถ่ายทอด (transmission) เนื้อหาความรู้จากผู้สอนไปสู่ผู้เรียน หากแต่ปรัชญาประกอบสร้างนิยมกลับมีทัศนะว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนเป็นผู้ประกอบสร้างความรู้ด้วยกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับผู้เรียน ส่วนผู้สอนนั้นเป็นเพียงผู้จัดสถานการณ์การเรียนรู้ให้เกิดขึ้นเท่านั้น ดังนั้น ผู้เรียนจึงเป็น “ผู้กระทำ” (active) มิใช่แก้วน้ำที่ว่างเปล่า (passive) ปัจจุบัน ปรัชญาดังกล่าวแสดงตัวออกมาในวิธีการเรียนแบบ “ถือนักเรียนเป็นศูนย์กลาง” (student-centered)

เปียเจต์เป็นผู้วางรากฐานทางชีววิทยาของความรู้ (Biological foundation of knowledge) โดยต่อเนื่องมาจากทศนะที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อผู้เรียนเป็นผู้กระทำการ มนุษย์จึงเรียนรู้โลกด้วยการพัฒนาโครงสร้างทางปัญญาของตน (Mental transformation) ซึ่งรวมถึงระบบเครือข่ายของเส้นประสาท (neural networks) ภายใต้สิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม ในการพัฒนาโครงสร้างทางปัญญานี้ มนุษย์ได้ใช้กลไกทางชีววิทยา 2 แบบ คือ Assimilation และ Accommodation เป็นเครื่องมือ

Assimilation เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนจะซึมซับความหมายใหม่/ความรู้ใหม่เข้าไป โดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางปัญญาและระบบประสาทที่มีอยู่ (เพียงแต่เพิ่มเติมเข้ามา) แต่ทว่า Accommodation นั้น ผู้เรียนจะต้องจัดระบบประสาทและระบบความเข้าใจเสียใหม่ เพื่อให้เข้ากับความรู้ใหม่ที่จะเข้ามา

และเนื่องจากระบบทางชีวภาพเช่นระบบประสาทของมนุษย์มีพัฒนาการเป็นลำดับขั้นตอน ดังนั้นเปียเจต์จึงทำการวิจัยและค้นพบว่า บรรดาผลผลิตจากโครงสร้างทางปัญญาต่างๆของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นความคิดเรื่องศีลธรรม/จริยธรรม (Moral development) การรับรู้เรื่องรูปธรรม/นามธรรม ความเข้าใจเรื่องเหตุเรื่องผล การเรียนรู้เรื่องภาษา ฯลฯ อันเป็นประเด็นที่นักปรัชญาตั้งแต่วัยอดีตเคยโต้แย้งกันนั้น เปียเจต์ได้ให้ข้อพิสูจน์ว่า โครงสร้างทางปัญญาและระบบประสาทเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ต้องค่อยๆมีพัฒนาการเป็นลำดับเป็นขั้นเป็นตอน เช่น การเรียนรู้จักโลก ต้องเรียนจากเป็นรูปธรรมไปสู่นามธรรม การเรียนรู้เรื่องความดี/ความชั่ว ต้องพัฒนาไปตามความเข้าใจเรื่องเหตุผลของเด็กๆผู้ใหญ่ รวมทั้งการพัฒนาด้านภาษาที่ต้องเริ่มต้นจากการใช้ภาษาแบบถือตัวเองเป็นศูนย์กลาง (egocentric speech) ไปสู่ภาษาที่คำนึงถึงผู้อื่น (socialized speech) และพัฒนาการทั้งหมดนี้สัมพันธ์กับพัฒนาการด้านร่างกาย โดยเฉพาะความซับซ้อนของระบบประสาท คำอธิบายเช่นนี้จึงนับว่า เปียเจต์ได้เชื่อมช่องว่างระหว่างปรัชญาแบบสสารนิยม/วัตถุนิยม (Materialism) กับจิตนิยม (Idealism) ระหว่างปรัชญาสำนักเหตุผลนิยมกับสำนักประจักษ์นิยมให้ต่อยอดถึงกันได้

ปรัชญาและทฤษฎีของเปียเจต์มีอิทธิพลในการนำเสนอแนวคิดเชิงนิเวศน์ (ecological perspective) ที่อธิบายความเชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่ค่อยๆมีพัฒนาการ และเป็นต้นธารของสำนักทฤษฎีด้านนิเทศศาสตร์กลุ่ม Ecological Systematic Theory เช่น ทฤษฎี Cybernetic ที่ได้พัฒนาต่อมาเป็นทฤษฎีระบบ (System Theory) และศาสตร์แห่งเรื่องพุทธิปัญญา (Cognitive science)

(3) ทฤษฎีการสื่อสารเชิงประกอบสร้างนิยม อีกกลุ่มทฤษฎีหนึ่งที่อยู่ภายใต้ร่มของปรัชญาประกอบสร้างนิยมคือกลุ่มของจอร์จ เคลลี (G. Kelly) และ เจสส์ เดอเลีย (Jesse Delia) ที่ได้ก่อตั้งสำนักการสื่อสารเชิงประกอบสร้างนิยมที่มีอิทธิพลในสาขาวิชาจิตวิทยา (Speech Communication) ที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ปรัชญาของสำนักคิดนี้อุปมาอุปไมยว่า มนุษย์เราเป็นเหมือนช่างไม้ที่แกะสลักโลกที่อยู่แวดล้อมรอบๆตัวเรา เครื่องมือที่ใช้ในการแกะสลักนั้นก็คือ “กรอบความคิด/กรอบการรับรู้” (construct) ซึ่งอาจเทียบได้กับแนวคิดเรื่อง “ม่านกรอง/จิตของมนุษย์” ตามทัศนะของค่านิยมที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่ประจำตัว แม้ว่าอาจจะไม่รู้สึกรู้สีกตัวก็ตาม

หน้าที่ของ “กรอบความคิด” ดังกล่าว จะทำหน้าที่คล้ายๆ template ที่ทำหน้าที่ขั้นแรก คือ การจัดประสบการณ์ ผู้คน เหตุการณ์ สิ่งของ ฯลฯ จากโลกภายนอกที่ถู่นวายสับสนให้เข้ามาลงกล่องในกรอบความคิดของเรา เช่นในกรอบความคิดของเรา (คล้ายตู้เอกสาร) จะมีกล่องที่ระบุคุณลักษณะของแนวคิดต่างๆเอาไว้มากมาย เช่น ลักษณะอนุรักษ/ก้าวหน้าทางการเมืองเป็นอย่างไร และเมื่อเราพบนักการเมือง เช่น นาย ก. นาย ข. เราก็จะเอาคุณสมบัติของ นาย ก. นาย ข. มาเทียบกับ template ของเรา เพื่อจัดจำแนกประเภท นาย ก. และ นาย ข. ลงกล่องประเภทต่างๆ

หน้าที่ระดับที่สอง นอกเหนือจากทำหน้าที่เป็นระบบจำแนกแยกแยะสรรพสิ่งในโลกแวดล้อมรอบๆตัวแล้ว หน้าที่ระดับที่สองของ “กรอบความคิด/กรอบการรับรู้” ก็คือ การกำหนดความหมายให้แก่สรรพสิ่งต่างๆ ดังนั้น ในกรอบความคิดของเราก็จะมี “เกณฑ์การประเมินค่า” (คล้ายกับเกณฑ์การให้คะแนนในแบบสอบถามของการวิจัยเชิงปริมาณ) เช่น หากแม่มีความสูง 150 เซนติเมตร ในกรอบความคิดของเราจะแบ่งเกณฑ์เอาไว้ว่า ความสูงของผู้ใหญ่ที่ต่ำกว่า 150 เซนติเมตร มีความหมายว่า “เตี้ย” สูงกว่า 150 เซนติเมตร มีความหมายว่า “สูง” ดังนั้น “แม่จึงตัวเตี้ย พ่อตัวสูง” “กาแฟจืดร้อน ส่วนนมมันเย็น” ฯลฯ

และเช่นเดียวกับแนวทางของเปียเจต์ สำนักการสื่อสารเชิงประกอบสร้างนิยมก็ได้ศึกษาพัฒนาการของกรอบความคิดดังกล่าว และระบุว่า ยิ่งนับวันที่มนุษย์เจริญเติบโตขึ้น เราก็จะมีการพัฒนากรอบความคิดทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ในเชิงปริมาณ ยิ่งเราโตขึ้น เราก็จะยิ่งมีกล่องที่ใช้จำแนกแยกแยะที่มีปริมาณมากยิ่งขึ้นทุกที ซึ่งมีตินี้ สำนักนี้เรียกว่า Cognitive Differentiation ส่วนในเชิงคุณภาพ ยิ่งเราโตขึ้น เราก็จะยิ่งมีเกณฑ์การจำแนกแยกแยะที่สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เช่น เด็กๆอาจจะแยกทุกอย่างออกเป็นแบบ A และ Non-A ขาวกับดำ ดีกับชั่ว เท่านั้น แต่เมื่อเราโตขึ้น เราก็จะเริ่มใช้เกณฑ์หลายๆเกณฑ์มาผสมผสานกัน เช่น ความฉลาด/ความโง่ ความซื่อสัตย์/ความคดโกง ความเสียสละ/

ความเห็นแก่ตัว ฯลฯ ดังนั้น เราจึงสามารถจัดประเภท นาย ก. ได้อย่างซับซ้อนมากขึ้นว่า เป็นคนฉลาดแต่ คดโกงและเห็นแก่ตัว ซึ่งพัฒนาการนี้จะเริ่มจากเกณฑ์จำแนกที่เรียบง่าย และเป็นแบบทั่วไป ไปสู่เกณฑ์ที่ สลับซับซ้อนและเฉพาะเจาะจงตามพัฒนาการด้านชีวภาพของมนุษย์ที่เรียกว่า Orthogenetic principle

และสำหรับปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาโครงสร้าง/กรอบความคิดดังกล่าวนี้ นักจิตวิทยา ภาษาศาสตร์ เช่น เลฟ ไวโกทสกี (Lev Vygotsky) ทำการวิจัยและให้ข้อสรุปว่า ภาษาเป็นปัจจัยสำคัญใน การพัฒนาโครงสร้างทางจิต/กรอบความคิดดังกล่าว ส่วนจอร์จ เคลลี เจ้าของผลงานทฤษฎีกรอบความคิด ส่วนบุคคล (Theory of Personal Construct) ระบุว่า การพัฒนากรอบความคิด การสร้างเกณฑ์จำแนกเชิง พุทธิปัญญา (Cognitive differentiation) ที่กล่าวมานั้น มิใช่เรื่องที่เกิดมาจากปัจจัยเชิงชีววิทยาและเป็น ธรรมชาติเท่านั้น หากทว่า การพัฒนากรอบความคิดดังกล่าวถูกกำหนดมาจากโครงสร้างสังคมอย่าง สำคัญ ตัวอย่างเช่น การจัดเกณฑ์ที่แบ่งทุกอย่างออกเป็น A และ Non-A (อันเป็นผลมาจากอิทธิพลของ ทักษะแบบเดส์การ์ดส์) เป็นสองขั้วที่ตรงกันข้าม ก็เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมตะวันตกในยุคสมัยใหม่ เท่านั้น มิใช่เป็นลักษณะตามธรรมชาติและเป็นสากล มนุษย์ในเผ่าพันธุ์อื่นๆ ยุคสมัยอื่นๆ อาจไม่ จำเป็นต้องพัฒนากรอบความคิดเช่นนี้ แม้ว่าอาจจะจำเป็นที่จะต้องมี “กรอบความคิด” สักแบบหนึ่งก็ตาม

ส่วนผลที่เกิดตามมาจากการพัฒนาของกรอบความคิดก็คือ คนที่มีพัฒนาการของกรอบความคิดที่ มากทั้งในเชิงปริมาณและหลากหลายทั้งในเชิงคุณภาพ ก็จะสามารถจำแนกแยกแยะสรรพสิ่งทุกอย่างใน โลกไม่ว่าจะเป็นผู้คน เหตุการณ์ สิ่งของ ฯลฯ รวมทั้งสามารถประกอบสร้างความหมายให้แก่สรรพสิ่ง เหล่านี้ได้อย่างละเอียดลออมากกว่าคนที่มีพัฒนาการน้อยกว่า นอกจากนั้น จอร์จ เคลลี (George Kelly) ผู้นำเสนอทฤษฎีกรอบความคิดส่วนบุคคล ก็ยังพบอีกว่า แม้แต่ในคนๆหนึ่ง ก็อาจจะมีขอบข่ายของ กรอบความคิดแต่ละประเภทแตกต่างกัน เช่น เราอาจจะมีกรอบความคิดที่สามารถจำแนกแยกแยะเรื่อง ของดนตรีได้อย่างหลากหลายซับซ้อน แต่ทว่า กรอบความคิดเกี่ยวกับอาหารของเราจะเป็นแบบเรียบง่าย เพียงแค่แยกได้ว่า “อร่อยกับไม่อร่อย” เท่านั้น

การศึกษาเรื่องกรอบความคิดของกลุ่มประกอบสร้างนิยามที่พัฒนาต่อยอดมาจากปรัชญา ปรัชญาการณียัม เนื่องจากปรัชญาการณียัมระบุว่า การรับรู้ปรัชญาการณียัมนั้นเป็นกระบวนการร่วมกัน ของการทำงานของ “กรอบความคิด” ของมนุษย์กับโลกที่เป็นจริงภายนอก ดังนั้น หากเราศึกษา “วิธีการ ประกอบสร้างความหมายให้แก่โลก” ของแต่ละบุคคล เราก็จะมองเห็นย้อนกลับไปเห็นกรอบความคิด (mental structure) ของเราได้ ตัวอย่างง่ายๆก็เช่น กรอบความคิดในการมองโลกในแง่บวกหรือในแง่ลบ

ในขณะที่ “เหล่าที่หมดไปครั้งवाद” นั้นเป็นโลกที่เป็นจริงภายนอก แต่ที่เราจะมองเห็น “ครั้งที่หมดไป” หรือ “ครั้งที่เหลืออยู่” ก็ย่อมแล้วแต่ “กรอบความคิด” ของเราแล้ว

ในทฤษฎีนิเทศศาสตร์ มีการนำเอาปรัชญากลุ่มประกอบสร้างนิยมมาใช้มากในการวิจัยที่เกี่ยวกับการออกแบบสาร (Message design) เช่น ผู้สร้างสารที่มีกรอบความคิดที่ไม่ซับซ้อน ก็จะสร้างสารขึ้นหนึ่งให้มีเพียงเป้าหมายเดียว เช่น ออกแบบสารรณรงค์การหยุดสูบบุหรี่ด้วยการโน้มน้าวให้เห็นโทษภัยของการสูบบุหรี่เพียงอย่างเดียว แต่ทว่าผู้สร้างสารที่มีกรอบความคิดที่ซับซ้อน ก็สามารถจะสร้างสารขึ้นได้แต่ให้มีเป้าหมายหลายอย่าง เช่น ทั้งโน้มน้าวให้หยุดสูบบุหรี่ แต่ในเวลาเดียวกัน ก็รักษาหน้าของคนที่กำลังสูบบุหรี่หรือไม่ให้มีลักษณะการประณามได้ด้วย เป็นต้น

เรื่องที่ 1.3.5 ปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism)

(1) ที่มาของปรัชญาปฏิบัตินิยม ปรัชญาปฏิบัตินิยมเป็นปรัชญาของยุคสมัยใหม่ (Modern Age) ที่ก่อตัวขึ้นในราวช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และมีแหล่งกำเนิดอยู่ในทวีปอเมริกา ซึ่งทำให้มีบริบททางสังคมและช่วงเวลาที่แตกต่างไปจากปรัชญารุ่นเดิมๆ ที่มีต้นกำเนิดมาจากทวีปยุโรป สมัคร นูราวาศ (2544) ตั้งข้อสังเกตว่า ทวีปอเมริกานั้นเป็นทวีปใหม่ที่มีผู้อพยพไปบุกเบิกก่อร่างสร้างตัว และในเวลาเดียวกัน อเมริกาก็เป็นประเทศทุนนิยมซึ่งประโยชน์ในการปฏิบัตินั้นเป็นสิ่งที่ชนชั้นนายทุนแสวงหายิ่งกว่าสิ่งใด บริบทของสังคมและช่วงเวลาที่กล่าวนี้ ช่วยอธิบายความเป็นมาของเนื้อหาของปรัชญาปฏิบัตินิยม ไม่ว่าจะเป็นในมิติของญาณวิทยา ภววิทยา หรือคุณวิทยาก็ตาม

(2) สถานะของปรัชญาปฏิบัตินิยม ในด้านหนึ่ง ปรัชญาปฏิบัตินิยมเกิดขึ้นมาเพื่อปฏิเสธหลักาลัทธิปรัชญาเดิมๆ ที่มีอยู่ เช่น ลัทธิวัตถุนิยม (Intellectualism) แต่ในอีกด้านหนึ่ง ปรัชญาปฏิบัตินิยมก็มีลักษณะเป็นปรัชญาลูกผสม (hybrid) กล่าวคือ มีทั้งการย้อนกลับไปหาลัทธิปรัชญาเดิมบาง

สำนัก รวมทั้งสร้างเกณฑ์ใหม่ๆในการสร้างเนื้อหาอธิบายเพื่อตอบสนองกับบริบททางสังคมที่ปรัชญานี้ ก่อตัวขึ้นมา

กลุ่มนักคิดในสำนักปรัชญานี้ โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นนักคิดชาวอเมริกัน เริ่มตั้งแต่ ซี เอส เพิร์ซ (C.S. Peirce, 1839-1914) ซึ่งเป็นผู้ขนานนามของสำนักนี้ว่า “ปฏิบัตินิยม” และผู้ก่อตั้งรุ่นแรกที่โดดเด่นอีก 2 ท่าน คือ วิลเลียม เจมส์ (William James, 1842-1910) ผู้มีอิทธิพลต่อสาขาวิชาจิตวิทยา และ จอห์น ดิวอี้ (1859-1910) ผู้มีอิทธิพลทางความคิดอย่างสูงต่อปรัชญาทางการเมือง ปรัชญาการศึกษา รวมทั้งสาขาการสื่อสารในอเมริกา สำหรับนักวิชาการรุ่นที่สองที่รู้จักกัน คือ จอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead, 1863-1931) ผู้เป็นลูกศิษย์ของดิวอี้ และได้ก่อตั้งสำนักคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ที่โด่งดังของสำนักชิคาโก (Chicago School) และนักคิดรุ่นปัจจุบันของสำนักปฏิบัตินิยมที่มีชื่อเสียงก็คือ ริชาร์ด รอตตี้ (Richard Rorty)

(3) จุดยืนของปฏิบัตินิยม จุดยืนเชิงปรัชญาของสำนักปฏิบัตินิยมนั้นจะมองเห็นได้เมื่อเทียบกับเคียงกับลัทธิปรัชญาที่เคยมีมาดังนี้

(i) **การปฏิเสธลัทธิวิญาณนิยม** นักคิดรุ่นบุกเบิกเช่นเพิร์ซและวิลเลียม เจมส์ แสดงทัศนะที่ตรงกันว่า ปรัชญาที่เคยมีมาในอดีตนั้นมักจะพูดถึงความคิดที่เป็นนามธรรม และเป็นเรื่องราวที่ไม่ได้ดำรงอยู่ในชีวิตของผู้คนทั่วไป แต่ปฏิบัตินิยมเห็นว่า เนื้อหาของวิชาปรัชญานั้นควรจะมีจุดเริ่มต้นมาจากความเป็นอยู่ของสิ่งที่มีชีวิตอยู่และที่เคลื่อนไหวอย่างเป็นจริง ตัวอย่างรูปธรรมก็เช่น นักปรัชญาดั้งเดิมมักจะพูดถึงและถกเถียงกันในเรื่องที่เป็นนามธรรมของความรู้ เช่น ความสงสัย (doubt) ความแน่นอน/จริงแท้ของความรู้ แต่เพิร์ซเห็นว่า นักปรัชญาควรให้ความสนใจกับมิติที่ใช้งานได้ (practical) และทดลองได้ผลจริง (experimental) ของวิธีการได้มาซึ่งความรู้ เพราะวิธีการเช่นนั้นเป็นวิธีการที่มนุษย์คนธรรมดาทั่วไปใช้อยู่ เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาใหม่ๆ หรือแก้ปัญหาในทางปฏิบัติที่ชีวิตที่เป็นจริงของมนุษย์ต้องดำเนินต่อไป

(ii) **การปฏิเสธความมีสาระที่แท้จริง** (Anti-essentialism) ริชาร์ด รอตตี้ (2001) นักปรัชญารุ่นใหม่ของสำนักปฏิบัตินิยม ระบุคุณลักษณะที่สำคัญของปฏิบัตินิยมว่า คือการหักล้างแนวคิดที่ว่า มีความมีแก่นสารหรือสาระที่แท้จริง (essential) เช่น เพศหญิงต้องมีคุณลักษณะที่แท้จริงอย่างไร ในสรรพสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็น ความจริง (truth) ความรู้ ภาษา จริยธรรม ฯลฯ ล้วนแล้วแต่ไม่มีสาระที่แท้จริง วิลเลียม เจมส์ ผู้ก่อตั้งสำนักสรุปจุดยืนดังกล่าวอยู่ในประโยคสั้นๆที่ว่า “ความจริงก็อยู่ที่เราเชื่อ”

ซึ่งทัศนะดังกล่าวนั้น หากย้อนรอยเส้นทางทางความคิดกลับไปสู่ยุคกรีก ก็พบว่า แนวคิดดังกล่าวมีรากฐานมาจากทัศนะของกลุ่มโซฟิสต์ (Sophist) ที่เสนอว่า “มนุษย์เราเป็นมาตรวัดทุกอย่าง” อะไรจะเป็นความจริงหรือไม่ ก็แล้วแต่คนในกลุ่มนั้นเชื่อถือว่าอย่างไร (และทัศนะดังกล่าวนี้ ไสกราติสก็เคยคัดค้านมาแล้ว)

สำนักปฏิบัตินิยมได้นำเสนอเกณฑ์ใหม่ในการตัดสินว่าอะไรเป็นความจริงว่า **ขึ้นอยู่กับผลสำเร็จหรือผลประโยชน์ของการกระทำ/การปฏิบัติ** ความจริงไม่ใช่สิ่งที่สอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริง หากแต่ความจริงเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการตกลงร่วมกันของชุมชนที่ศึกษาซึ่งขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการให้คำอธิบายและใช้การได้จริง ดังนั้น หาก “ผี/เทพารักษ์” สามารถช่วยให้การรักษาต้นไม้ใหญ่ริมลำธารเป็นไปได้ ความเชื่อของชาวบ้านว่าต้นไม้ใหญ่นั้นจะมีเทพารักษ์/รุกขเทวดาศัยอยู่ และจะไปโค่นตัดไม่ได้นั้นได้ช่วยรักษาป่าให้อุดมสมบูรณ์ สายน้ำไม่เหือดแห้ง ความคิดเรื่อง “เทพารักษ์/รุกขเทวดา” ที่ใช้งานได้ผลจริงในการอนุรักษ์ป่าเช่นนี้ ในทัศนะของสำนักปฏิบัตินิยมถือว่า “เป็นจริง” โดยไม่ต้องไปถกเถียงกันในแง่ “แก่น/สาระ” ว่าผีนั้นมีอยู่จริงหรือไม่ (Essential/Non-essential) หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่งได้ว่า ความจริงนั้นขึ้นอยู่กับการกระทำมากกว่าการนั่งคิดไตร่ตรอง และความจริงนั้นขึ้นอยู่กับภาคปฏิบัติมากกว่าการถกเถียงเชิงทฤษฎี การที่เราแม้แต่หมกมุ่นอยู่กับความคิด การสร้างทฤษฎี การถกเถียงโต้แย้ง ทำให้เราละเลยการสังเกตเก็บข้อมูล ทำให้เรามัวแต่สนใจโปรแกรมการคิดมากกว่าที่จะสนใจข้อมูลขาเข้า (input) ที่เกิดขึ้น

(iii) ปรัชญาปฏิบัตินิยมเป็นรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องของลัทธิประจักษ์นิยม แต่ทว่าได้ยกเลิกเรื่องบางเรื่องที่เป็นความสนใจของประจักษ์นิยมแบบเดิมๆ เช่น นามธรรม หลักการตายตัว หากแต่หันมาให้ความสนใจกับประเด็นรูปธรรม โดยใช้แนวคิดที่ว่า ของที่ดีนั้นมีไว้เพียงเพราะเหตุผลที่ขบคิดเท่านั้น หากแต่เพราะสิ่งนั้นสามารถถือกุศลชีวิตในทางปฏิบัติที่ประจักษ์เห็นจริง อาหารที่ดีมีไว้เพราะมันเข้ากับรสนิยม (ในแง่สุนทรีย์) แต่เพราะมันมีประโยชน์ต่อฟัน กระจก และอวัยวะส่วนต่างๆ เนื้อหาดังกล่าวนี้ เป็นปรัชญาที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับชาวอเมริกันที่ต้องบุกเบิกก่อร่างสร้างตัว และเผชิญกับปัญหาที่เป็นรูปธรรมอย่างรอบด้าน และน่าจะเป็นพื้นฐานของทฤษฎีสังคมศาสตร์กระแสหลักของอเมริกาคือทฤษฎีหน้าที่นิยมด้วย

(iv) จาก “กฎ” สู่ “ทางเลือก” (Alternative) จากทัศนะของนักปรัชญาสำนักเหตุผลนิยมบางท่าน เช่น ค้านท์ ได้เสนอให้เรื่องของ “เหตุผลหรือจริยธรรม” กลายเป็นกฎข้อบังคับ (ดังเช่นชื่อหนังสือของ

ค่านท์) สำนักปฏิบัตินิยมปฏิเสททัศนะดังกล่าวด้วยการนำเสนอว่า ไม่ว่าจะเป็เรื่องวิทยาศาสตร์หรือ จริยธรรมก็ไม่ใช่เรื่องที่ต้องมีกฎตายตัว หากแต่เรื่องราวเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นการพิจารณาไตร่ตรองเพื่อ แสวงหา “ทางเลือก” (Alternative) ที่ดีที่สุด ใช้การได้ดีที่สุด (practical) แต่ทว่าทางเลือกตัวเลือกแบบ ต่างๆนั้น ต้องดำเนินการโดยจิตที่รู้จักไตร่ตรอง (reflective mind)

(4) **ญาณวิทยาต่อเรื่องความรู้** วิลเลียม เจมส์ มีทัศนะร่วมกับปรัชญาปรากฏการณ์นิยมที่ว่าจะต้องไม่แยก “ตัวรู้” กับ “สิ่งที่รู้” หรือแยก “จิต” ออกจาก “วัตถุ” ตามทัศนะของเดส์การ์ตส์ ส่วนดิ๋วซึ่งได้ ดำเนินรอยตามทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วินก็ได้นำเอาหลักการเรื่องการปรับตัว (adaption) ของสิ่งมีชีวิต ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมมาอธิบายแนวคิดเรื่อง “ความรู้” ว่า ความรู้ของมนุษย์ไม่ได้เกิดจากการใช้ ความคิดหาเหตุผลแต่เพียงอย่างเดียวตามทัศนะของปรัชญาเหตุผลนิยม แต่ก็ได้เกิดมาจากผัสสะทั้งห้า เพียงอย่างเดียวเช่นทัศนะของปรัชญาประจักษ์นิยม หากแต่ความรู้เป็นผลผลิตที่เกิดจากการปะทะ **ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**

หากใช้แนวคิดของสำนักพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) มาอธิบายก็คงเข้าใจได้ง่ายขึ้นว่า สิ่งแวดล้อมนั้นทำหน้าที่เหมือน “สิ่งเร้า” (Stimulus) ส่วนปฏิกิริยาหรือพฤติกรรมตอบสนองเป็นการกระทำ ของมนุษย์ (Response) ซึ่งเป็นเนื้อหาของทฤษฎีสิ่งเร้า-การตอบสนอง (Stimulus-Response Theory) อย่างไรก็ตาม สำนักปฏิบัตินิยมก็มีคำอธิบายเพิ่มเติมที่แตกต่างจากสำนักพฤติกรรมนิยม คือ การตอบสนองของมนุษย์นั้น มิได้ตอบสนองแต่ “มิติกายภาพ” ของสิ่งเร้าเท่านั้น หากแต่ยังตอบสนองต่อ “มิตี ความหมาย” (meaning) ของสิ่งเร้าอีกด้วย (ตามทัศนะของสำนักปรากฏการณ์นิยม) และผลที่ได้จากการ ตอบสนองนั้นก็ตผลึกเป็นการเรียนรู้และความรู้ของบุคคล

ประการที่สอง แม้ว่าดิ๋วจะใช้แนวคิดเรื่องการปรับตัวของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมของดาร์วิน แต่ทว่า คำอธิบายที่แตกต่างออกไปก็คือ ดิ๋วเห็นว่า การตอบสนองของมนุษย์นั้นมิได้เป็นเพียงแค่ “การปรับตัวกับ สิ่งแวดล้อม” ในแต่ละครั้งเท่านั้น หากทว่า มนุษย์ยังได้ใช้ “ความคิด” เป็นเครื่องมือในการปรับตัว ไม่ว่าจะ เป็นในครั้งแรกหรือครั้งต่อๆมา มนุษย์ใช้เหตุใช้ผลขบคิดต่อการปรับตัวของตนครั้งแล้วครั้งเล่าที่เรียกว่าเป็น interactive adjustment และเก็บสั่งสมเอาไว้เป็นความรู้ ความรู้จึงมีประโยชน์สำหรับการดำรงชีพ ส่วน **ความคิดก็เป็นคู่มือสำหรับการกระทำ** ทัศนะดังกล่าวนี้เรียกว่า “ลัทธิความคิดเป็นเครื่องมือ” (Instrumentalism) ของดิ๋ว

และเพื่อให้เห็นคุณลักษณะของความรู้ที่กล่าวมานี้ได้ชัดเจนขึ้น วิลเลียม เจมส์จึงได้แบ่งประเภทของความรู้ออกเป็น 2 แบบ คือ ความรู้โดยความใกล้ชิด ซึ่งวัตถุถูกรู้โดยทันที (อาจจะเป็นความรู้ระดับผัสสะตามทัศนะของสำนักประจักษ์นิยม) และความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น ซึ่งวัตถุถูกรู้โดยทางอ้อม คือทางมโนภาพ (idea)

(5) **ภววิทยาว่าด้วยความคิด** ในขณะที่ปรัชญาจิตนิยม (Idealism) และสสารนิยม/วัตถุนิยม (Materialism) จะถกเถียงกันว่า ความคิดของมนุษย์หรือการใช้เหตุใช้ผลของมนุษย์ดำรงอยู่จริงหรือไม่ ปรัชญาปฏิบัตินิยมจะใช้เกณฑ์ใหม่ในการศึกษาความคิด กล่าวคือ เวลาที่จะพิจารณาประเด็นเรื่องความคิด ปฏิบัตินิยมจะ**ดูผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจริงจากความคิดนั้น ๆ** มากกว่าจะพิจารณาจาก**แนวคิดที่วางเอาไว้ก่อน** (preconceived idea) โดยมีข้อสรุปว่า ถ้าความคิดนั้นมีประโยชน์ ถ้าความคิดนั้นก่อให้เกิดผลอะไรบางอย่าง ความคิดนั้นก็ถืออยู่จริง ในกรณีของสังคมไทย เราก็มักจะได้ยินประโยคที่ว่า “คิดแบบนี้แล้วมีประโยชน์ไหม ถ้าไม่มีประโยชน์ ก็อย่าไปคิดมันเลย” การดำรงอยู่ของความคิดหนึ่งจึงตัดสินจากคุณประโยชน์ที่มันมี

ตัวอย่างเช่น ความคิดที่เกี่ยวกับ “ผี/สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว ในขณะที่ปรัชญาสำนักอื่นๆ อาจจะพยายามทำความเข้าใจกับความเชื่อนี้ด้วยการใช้เกณฑ์ต่างๆ มาวิเคราะห์ (เช่น ปรัชญานิยม อาจพยายามถ้อยพินิจญาณเพื่อพิสูจน์ว่ามีจริง) แต่ปฏิบัตินิยมจะแสวงหาความชัดเจนของความคิดนี้ด้วยการสำรวจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงของความคิดนี้ และประโยชน์เชิงปฏิบัติการที่เป็นจริงของแนวคิดดังกล่าว เช่น ถ้าความศักดิ์สิทธิ์ช่วยรักษาโรคที่การแพทย์สมัยใหม่รักษาไม่ได้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็มีจริง

ดังนั้น ภววิทยาว่าด้วยความคิดของปฏิบัตินิยม จึงสนใจบทบาทของความคิดที่มีไว้เพื่อการลงมือการกระทำ การปฏิบัติการตั้งแต่ต้นจนจบ ส่วนข้อคิดหรือข้อสรุปที่เราถอดมาจากความชัดเจนในการปฏิบัติ ก็จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือนำเราไปสู่จุดหมายปลายทางที่ตั้งไว้

(6) **ทัศนะว่าด้วยมนุษย์** เนื่องจากคำถามแรกเริ่มของนักปรัชญาในทุกยุคทุกสมัย และทุกสำนัก จะต้องให้คำตอบก็คือ ท่าทีต่อมนุษย์ อันได้แก่คำถามที่ว่า มนุษย์เรานั้นคืออะไร แตกต่างจากสิ่งอื่นๆ อย่างไร สำนักปฏิบัตินิยมให้คำตอบว่ามนุษย์คืออะไรโดยสืบทอดมรดกทางความคิดจากกลุ่มนักปรัชญารุ่นเดิมดังนี้

(i) มนุษย์มีทั้งส่วนที่เป็นร่างกายและมีจิต (mind) ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญยิ่งของมนุษย์ และส่วนที่เป็นจิตนี้มีเจตจำนงอิสระ จิตมนุษย์จึงเป็นตัวกระทำการที่มีอิสระ มีเสรีภาพอย่างแท้จริง (นี่ก็คือทัศนะแบบเสรีนิยมของจอห์น ล็อก) ดังนั้น แม้โลกจะยังไม่สมบูรณ์ แต่โลกก็จะดีขึ้นเพราะการกระทำของมนุษย์ (ประจักษ์พยานคือการบุกเบิกก่อสร้างความเจริญให้แก่ทวีปอเมริกาของมนุษย์ชาวอเมริกัน) อาจถือได้ว่าทัศนะเช่นนี้ ก็คือ การมองมนุษย์เป็นผู้กระทำ (Agency) แบบเฮเกลนั่นเอง

(ii) สำหรับดิโอที่สืบทอดแนวคิดของดาร์วินมา ดังนั้น มนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่ง มนุษย์จึงมีความสามารถในการปรับตัวต่อโลกด้วยการพยายามแสวงหาวิธีการแก้ไขและเอาชนะปัญหาต่างๆ อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะพิเศษของมนุษย์ก็คือ “การปรับตัวแบบมนุษย์” ที่มีลักษณะแตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่นๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว คือมิใช่การปรับตัวแค่ทางเดียว (คือปรับตัวเองให้เข้ากับธรรมชาติ) แต่มีการปรับตัวแบบสองทาง (interactive adjustment) คือทั้งปรับตัวเองให้เข้ากับธรรมชาติ และสั่งสมเรียนรู้ครั้งแล้วครั้งเล่าที่จะปรับธรรมชาติให้เข้ากับตัวเองด้วย

(iii) **ทัศนะต่อจิตมนุษย์** แม้ว่าดิโอจะเห็นด้วยกับนักปรัชญาในอดีตที่ว่า คุณลักษณะพิเศษของมนุษย์ก็คือ เป็นสัตว์โลกที่รู้จักคิดพิจารณาไตร่ตรอง เนื่องจากมนุษย์นั้นมี “จิต” (Mind) แต่ทว่าดิโอก็มีความเห็นที่แตกต่างจากนักปรัชญากลุ่มเหตุผลนิยมที่ว่า จิตมนุษย์นั้นมีมิใช่ “สิ่ง” (thing) หรือมิใช่ “โครงสร้าง” (structure) หากแต่จิตของมนุษย์เป็นกระบวนการปรับตัว ดังนั้น ดิโอจึงมักเรียกจิตของมนุษย์ว่า “จิตสำนึกของมนุษย์” (human consciousness) ซึ่งหมายถึงการกระทำ/การปฏิบัติที่รู้ตัวและรู้คิดว่าจะแก้ปัญหา/จะกระทำอย่างไร/เพราะอะไรจึงกระทำเช่นนั้น

(iv) **กระบวนการคิดแบบมนุษย์** สืบเนื่องจากแนวคิดเรื่อง “ทางเลือก” (Alternative) ที่ได้กล่าวมาแล้ว ดิโอจึงได้พัฒนาคุณลักษณะกระบวนการคิดของมนุษย์ซึ่งเป็นกระบวนการไตร่ตรองที่จะแสวงหาทางเลือกที่ดีที่สุดและใช้การได้ผลดีที่สุด ซึ่งมีลำดับขั้นของการคิดดังนี้

- ศึกษาข้อมูลของสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริง
- แสวงหาทางเลือกของวิธีการแก้ปัญหาที่จะเป็นไปได้หลายๆแบบ
- คาดการณ์ล่วงหน้าว่า แต่ละวิธีการจะนำไปสู่ผลลัพธ์อะไรบ้าง
- ตัดทิ้งทางเลือกวิธีการที่คาดว่าจะไม่นำไปสู่ผลลัพธ์ที่ไม่สำเร็จ
- ลงมือเลือกวิธีการที่น่าจะสำเร็จมากที่สุด แล้วก็เริ่มลงมือกระทำ

ปัจจุบันวิธีคิดดังกล่าวก็คือ รูปแบบของการวางแผนงานหรือการออกแบบซึ่งเป็นกระบวนการคิด ก่อนที่จะลงมือกระทำจริง

(v) **แนวคิดเรื่อง “ตัวตน” (self)** อีกทัศนะหนึ่งว่าด้วยมนุษย์ของสำนักปฏิบัตินิยมก็คือแนวคิดเรื่อง “ตัวตน” (self) ที่เริ่มต้นจาก วิลเลียม เจมส์ และในขั้นต่อมา จอร์จ เฮอริเบิร์ต มีด ได้นำไปพัฒนาอย่างเป็นระบบ วิลเลียม เจมส์ เสนอว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “ตัวตน” ของมนุษย์นั้น เกิดมาจากศักยภาพของมนุษย์ที่จะมองเห็นตนเองเป็นทั้ง object แต่ในเวลาเดียวกัน มนุษย์ก็สามารถจะพัฒนาความรู้สึกและทัศนคติที่มีต่อตัวเองได้ด้วย กล่าวคือเป็น subject เช่นเดียวกับที่มนุษย์มองเห็นคนอื่นเป็น object และสร้างความรู้สึก/ทัศนคติต่อคนอื่นได้เช่นกัน

วิลเลียม เจมส์ พัฒนาแนวคิดเรื่องตัวตนให้ละเอียดขึ้นด้วยการแบ่งประเภทตัวตนออกเป็น 3 ประเภท ประเภทแรกคือ ตัวตนเชิงวัตถุ (material self) อันได้แก่ลักษณะทางกายภาพของบุคคล ประเภทที่สองคือ ตัวตนเชิงสังคม (social self) อันเป็นตัวตนที่เกิดมาจากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ตัวตนประเภทที่สองนี้มีอย่างหลากหลายและแปรไปตามบริบททางสังคมในต่างกรรมต่างวาระ ประเภทที่สามคือ ตัวตนเชิงจิตวิญญาณ (spiritual self) ซึ่งเป็นตัวตนภายในของบุคคล ในตัวตนทั้งสามประเภทนี้ วิลเลียม เจมส์ ให้ความสนใจกับตัวตนเชิงสังคมมากที่สุด เพราะเป็นรอยต่อเชื่อมระหว่างปัจเจกกับสังคม เช่นเดียวกับ จอร์จ เฮอริเบิร์ต มีด ที่ได้พัฒนาตัวตนประเภทที่สองออกมาเป็นเนื้อหาในทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ที่การสื่อสารได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสำคัญ เพราะการสื่อสารเป็นทั้งเครื่องมือสานความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน และยังเป็นเครื่องมือสถาปนาตัวตนของบุคคลอีกด้วย

(7) **วิธีวิทยาของปฏิบัตินิยม** จากข้อถกเถียงเดิมๆเกี่ยวกับวิธีการแสวงหาความจริง/ความรู้ด้วยวิธีการอุปนัย (Induction) หรือแบบนิรนัย (Deduction) ควรจะยึดทฤษฎี/แนวคิดเป็นหลักแบบเหตุผลนิยม หรือควรจะยึดข้อมูล/ข้อเท็จจริงเป็นหลักแบบประจักษ์นิยม สำหรับคำถามดังกล่าวนี้ ปฏิบัตินิยมมีคำตอบว่า ให้ใช้วิธีแบบใดก็ได้ที่ “ตอบโจทย์/แก้ปัญหา/ใช้งานได้” ต่อปัญหาเรื่องคู่ขัดแย้งระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ นักปฏิบัตินิยมมีทัศนะว่า ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัตินั้นเป็นคู่แฝดที่ไม่อาจแยกจากกันได้ เพราะทฤษฎีนั้นก็เกิดมาจากข้อสรุปของการปฏิบัติ และการปฏิบัติที่ได้ผลก็ต้องมีทฤษฎีชี้แนะ ส่วนคู่ขัดแย้งระหว่างวิธีการแบบอุปนัยและนิรนัยนั้น นักปฏิบัตินิยมเสนอให้ผสมผสานวิธีการ Induction และ Deduction ออกมาเป็นวิธีการ Abduction ซึ่งในภาษาปัจจุบันอาจจะรู้จักกันในนามของ “วิธีการแบบ

ผสมผสาน” (Mixed method) ที่รวมเอาวิธีการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยความเชื่อที่ว่า “ในบางครั้ง ตัวเลขก็ให้ความหมายแก่เรื่องเล่า (narrative) และบางครั้งเรื่องเล่าก็ให้ความหมายแก่ตัวเลขได้” และเนื่องจากทัศนะเชิงปฏิบัติการของสำนักนี้จึงเป็นต้นกำเนิดของการวิจัยประเภทหนึ่งที่เรียกว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการ” (Action research)

เรื่องที่ 1.3.6 ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism)

(1) ที่มาบริบททางสังคมของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่เป็นปรัชญาที่เพิกถอนตัวขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 และดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า แนวคิดปรัชญาในแต่ละยุคสมัยนั้นล้วนถูกสถาปนาขึ้นมาอย่างมีความเกี่ยวพันกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมในขณะนั้น ดังนั้น จึงอาจสรุปได้คร่าวๆว่า การก่อตัวขึ้นมาของปรัชญายุค “หลัง-สมัยใหม่” คงจะต้องมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมจากยุคสมัยใหม่ (Modern Age) มาสู่ยุคหลัง-สมัยใหม่ (Post-modern Age)

S.W. Littlejohn (1999) นำเกณฑ์ “สมัยใหม่” มาแบ่งบริบทสังคมในยุโรปออกเป็น 3 ยุค ยุคแรกคือ **ยุคก่อนสมัยใหม่**ที่นับตั้งแต่สังคมยุคกรีก-โรมันมาจนถึงก่อนศตวรรษที่ 17 ในยุคสมัยนี้ กระบวนการผลิตความรู้จะอยู่ในสถาบันศาสนาและสถาบันปกครองของรัฐ ชีวิตทางสังคมทั้งหมดมีพระเจ้าเป็นผู้กำหนดความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมทุกอย่าง ยุคสมัยนี้สิ้นสุดลงเมื่อเกิดการพัฒนาเทคโนโลยีด้านการผลิตและการกระจายความรู้แบบใหม่ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด คือการคิดแทนพิมพ์แบบหมุนได้ของกูเตินเบิร์ก ที่เปลี่ยนแปลงทั้งกระบวนการผลิต การแพร่กระจาย และการบริโภคความรู้ให้มีลักษณะที่กระจายตัวและลดทอนการผูกขาดของสถาบันศาสนาและสถาบันปกครองของรัฐ และสังคมยุโรปได้ก้าวเข้าสู่ **ยุคสมัยใหม่ (Modern Age)**

ส่วนคุณลักษณะของสังคมยุคสมัยใหม่นั้น S. Seidman & J.C. Alexander (2001) ระบุว่าเริ่มต้นเมื่อมีการปฏิวัติอุตสาหกรรม (รูปธรรมที่ชัดเจนที่สุดคือ โรงงานอุตสาหกรรมรถยนต์ของฟอร์ด) การสถาปนารัฐชาติ (Nation State) การเกิดขึ้นของครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) การแบ่งบทบาทระหว่างหญิง-ชายอย่างชัดเจน สำหรับกระบวนการหลักที่เข้าแทนที่สังคมก่อนหน้านั้นคือ การนำเอา “เหตุผล” มาอยู่เหนือ “ความเชื่ออื่น ๆ ที่มีมาก่อนหน้านี้” (เช่น ความเชื่อในศาสนา) โดยเชื่อมั่นว่า “เหตุผล” เป็นที่มาของ **สัจจะ/ความจริง ความงาม และความถูกต้อง** ตามทัศนะของขบวนการรู้แจ้ง (Enlightenment)

ส่วนกระบวนการด้านความรู้ นั้น เป็นโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์/กลไก/แยกส่วนของเดส์การ์ตส์-นิวตันที่ได้กล่าวมาข้างต้น โลกทัศน์แบบกลไกถูกนำมาใช้ในการแก้ปัญหาทุกอย่าง ไม่ว่าจะ เป็นปัญหาการซ่อมแซมเครื่องจักรหรือการซ่อมแซมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก็ตาม กระบวนการทัศน์แบบวิทยาศาสตร์กลไกที่แผ่ขยายอาณาเขตไปครอบคลุมบริบทของความรู้ทุกชนิดในยุคสมัยใหม่วางอยู่บนความเชื่อที่ว่า **ความจริง/สัจจะอันเป็นสากล และความจริง/สัจจะนั้นอยู่นอกตัวมนุษย์ (out-there)** และรอคอยให้ผู้ศึกษา/นักวิจัยไปแสวงหาและค้นพบ เช่น แรงโน้มถ่วงของโลก กฎระเบียบของสังคม เป็นต้น

ส่วนยุคหลังสมัยใหม่นั้น เริ่มต้นให้เห็นประมาทช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในประเทศตะวันตก มิติแรกๆที่เปลี่ยนแปลงไป คือ มิติเศรษฐกิจที่เปลี่ยนจากระบบการผลิตอุตสาหกรรมหนัก เช่น รถยนต์ มาเป็นเศรษฐกิจที่ผลิตข่าวสารและการบริการ รูปแบบของการผลิตไม่ได้รวมศูนย์อยู่ที่ประเทศใดประเทศหนึ่ง หากแต่มีการกระจายแหล่งผลิตไปทั่วโลก ส่วนด้านการบริโภคนั้นก็เป็นรูปแบบเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยมมวลชน (Mass consumption economy) นักวิชาการบางท่านเรียกยุคสมัยที่สามนี้ว่า เป็นระบบทุนนิยมตอนปลาย (late capitalism) ซึ่งเป็นการผลิตยุคหลังอุตสาหกรรม เป็นเศรษฐกิจที่วางอยู่บนฐานความรู้

และสร้างผลกำไรจากสินค้าเชิงวัฒนธรรม (ที่อาจรู้จักกันในนามของ Culture Industry หรือ Creative economy) รวมทั้งความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีการสื่อสาร เช่น ระบบดิจิทัล

สำหรับมิติการเมืองนั้นได้เปลี่ยนแปลงจากขอบเขตของรัฐชาติมาเป็นบรรดาองค์กรธุรกิจข้ามชาติขนาดใหญ่ เป็นการเมืองระดับโลกาภิวัตน์ รวมทั้งมิติทางด้านการเมืองและการเคลื่อนไหวเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ก็เคลื่อนย้ายจากเรื่องการเลือกตั้งพรรคการเมืองและการต่อสู้เพื่อปากท้องมาเป็น ขบวนการเคลื่อนไหวสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) เช่น ปัญหาการเหยียดผิว ปัญหาความเสมอภาคทางเพศและสิทธิทางเพศ ขบวนการเรียกร้องสันติและยุติสงคราม รวมทั้งขบวนการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

จากบริบทสังคมเกือบทั่วทั้งระดับโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในแวดวงวิชาการที่ตั้งคำถามว่า ปรัชญาต่างๆที่ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อจะอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมยุคสมัยใหม่นั้น จะเพียงพอหรือจะใช้อธิบายได้หรือไม่ และนักปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ก็คือกลุ่มที่มีคำตอบว่า ไม่น่าจะใช้ได้ และจำเป็นต้องมีการแสวงหาปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ขึ้นมาเพื่อให้คำอธิบายกับสังคมแบบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

(2) สถานภาพของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ โดยภาพรวมแล้ว อาจกล่าวได้ว่าปรัชญายุคหลังสมัยใหม่มีจุดยืนที่พลิกกลับหรือปฏิเสธหลักการเกือบจะทุกอย่างของปรัชญายุคสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นญาณวิทยา ภาววิทยา หรือคุณวิทยา ของปรัชญายุคสมัยใหม่ โดยเฉพาะปรัชญากระแสหลักของยุคสมัยใหม่ เช่นปรัชญาวิทยาศาสตร์ ความยึดมั่นในหลักเหตุผล ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ ความเชื่อมั่นในความก้าวหน้า (progress) ของมนุษยชาติ และหากเราสำรวจรากเหง้าทางความคิดให้ไกลไปกว่ายุคสมัยใหม่ ไชยันต์ ไชยพร (2550) เสนอว่า เนื่องจากต้นกำเนิดทัศนะของยุคหลังสมัยใหม่นั้นมาจากนักปรัชญาที่คัดค้านปรัชญากระแสหลักคือ ฟรีดริช วิลเฮล์ม นิตเช่ (Friedrich Wilhelm Nietzsche, 1844-1900) ที่กล่าววิพากษ์วิจารณ์ความคิดแบบเพลโต (Platonism) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มุ่งหาเหตุผลและความดีสมบูรณ์ที่มีหลักเกณฑ์อย่างแน่นอน และดังที่ได้เกริ่นไว้ในตอนต้นว่า บรรดา 3 เสาหลักของปรัชญากรีกคือ โสกราตีส เพลโต และอริสโตเติลนั้น ล้วนมีจุดยืนที่คัดค้านกลุ่มโซฟิสต์ (Sophist) ที่เสนอว่า “ไม่มีหลักเกณฑ์อะไรที่เป็นสากล เป็นมาตรฐาน แน่นนอน มีแต่มนุษย์เท่านั้นที่เป็นมาตรวัดสรรพสิ่งทุกอย่าง”

ความคิดแบบเพลดอนั้นเป็นรากฐานของปรัชญายุคสมัยใหม่ ดังนั้น จุดยืนของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่จึงปฏิเสธแนวคิดแบบเพลดอ และถอยไปตั้งหลักกับปรัชญาของโซเฟิสท์แทน

อย่างไรก็ตาม สำนักปรัชญายุคหลังสมัยใหม่นั้นก็ได้มีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมด หากแต่ยังมีกลุ่มย่อยๆภายในอีกหลายกลุ่ม จันที เจริญศรี (2544) แบ่งนักคิดยุคหลังสมัยใหม่ออกเป็น 2 ขั้ว คือ กลุ่มสุดขั้ว (skeptical postmodernist) เช่น ฌอง ฟรังซัวว์ เลียวทาร์ (Jean François Lyotard) และกลุ่มประนีประนอม (affirmative postmodernist) เช่น เฟรเดอริก เจมสัน (Frederic Jameson) เป็นต้น และในท่ามกลางกลุ่มย่อยๆเหล่านี้ ประเด็นปัญหาหนึ่งที่กลุ่มย่อยต่างให้คำตอบที่แตกต่างกันคือ ะหว่างยุคสมัยใหม่กับยุคหลังสมัยใหม่นั้นเป็นรอยแยกที่ขาดออกจากกัน หรือเป็นรอยเชื่อมต่อกันแน่ คำตอบที่ต่างกันจะส่งผลต่อคำอธิบายเชิงปรัชญาของแต่ละกลุ่ม

สำหรับพัฒนาการของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่นั้น ได้เริ่มปรากฏครั้งแรกๆในสาขาศิลปะและวรรณคดีวิจารณ์ ก่อนที่จะแพร่เข้าสู่สาขาวิชาปรัชญา และมาสู่สังคมศาสตร์ในที่สุด ปรัชญานี้ได้กลายเป็นทัศนะหลักของทฤษฎีด้านสังคมศาสตร์และนิเทศศาสตร์แนวใหม่ๆหลายกลุ่มทฤษฎี เช่น ทฤษฎีวิวัฒนาการ ศึกษา ทฤษฎีสตรีนิยม (Feminism) กลุ่มทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) สำหรับในสายนิเทศศาสตร์นั้น นักทฤษฎีกลุ่มหลังสมัยใหม่ที่รู้จักกันดี คือ ฌอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard) ผู้นำเสนอแนวคิดเรื่อง ตรรกวิทยาแห่งการบริโภค (Logic of Consumption) นั้นเอง

จากนี้ เราจะพิจารณาดูข้อเสนอด้านภววิทยา ญาณวิทยา และคุณวิทยาของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่พอสังเขป

(3) ภววิทยาว่าด้วยความเป็นจริง (reality) ภววิทยาเป็นมิติที่มีการพลิกกลับอย่างมากของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ โดยเฉพาะประเด็นที่ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “ความเป็นจริง” นั้นมีอยู่หรือไม่ ข้อเสนอกภววิทยาว่าด้วยความเป็นจริงของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่มีดังนี้

(i) ปรัชญายุคสมัยใหม่กล่าวว่า ความเป็นจริงนั้นมิได้อยู่นอกตัวมนุษย์ (out-there) และรอการแสวงหาของผู้ศึกษา แต่ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่กลับบอกว่า สิ่งที่เราเรียกว่าความเป็นจริงนั้น เกิดจากปฏิบัติการเชิงภาษาระหว่างบุคคลที่ตกลงกัน (คล้ายกับทัศนะของกลุ่มการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม) กล่าวคือ หากคนกลุ่มหนึ่งสื่อสารตกลงกันว่าอะไรเป็นจริง สิ่งนั้นก็จริง การตกลงกันนั้นดำเนินการผ่าน “ภาษา” ดังนั้น ภาษาจึงเป็นตัวสร้างโลก มิใช่โลกเป็นตัวสร้างภาษา ความสำคัญของ “ภาษา” ที่โดดเด่น

เด่นขึ้นมา เป็นปรากฏการณ์ “การหวนคืนความสำคัญของภาษา” (Linguistic Turn) ในช่วงทศวรรษ 1960 ที่ปรับเปลี่ยนทัศนะว่า ภาษามีใช้เป็นเพียงเครื่องสะท้อนโลกเท่านั้น หากทว่าภาษามีอิทธิพลในการสร้างโลก สร้างตัวตนและสิ่งอื่นๆ ความสำคัญของภาษาโดยเฉพาะที่เข้าไปผสมผสานกับเรื่องของ “อำนาจ” จนกลายเป็น “วาทกรรม” (discourse) ปรากฏชัดเจนในทฤษฎีของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, 1926-1984)

(ii) **แหล่งกำเนิดของความเป็นจริง** มิได้รวมศูนย์ผูกขาดอยู่กับสถาบันหลักๆ ของสังคม เช่น ในยุคก่อนสมัยใหม่ (ศาสนา/สถาบันปกครองของรัฐ) และยุคสมัยใหม่ (สถาบันและกลไกต่างๆ ของรัฐ) หากทว่ามีสถาบันที่จะผลิตความเป็นจริงอย่างหลากหลาย ตั้งแต่ผลงานสื่อมวลชน คำสอนทางศาสนา การพูดคุยกันในครอบครัว แบบเรียนที่โรงเรียน สถานที่ทำงาน ฯลฯ ดังนั้นความหมายของความเป็นจริง จึงเป็นไปได้อย่างหลากหลายและเคลื่อนไหว ส่วนที่ความเป็นจริงของใครจะกลายเป็นกระแสหลักก็ขึ้นอยู่กับอำนาจของแหล่งกำเนิดนั้นๆ

(iii) **รากฐานของความเป็นจริง** ในขณะที่สังคมสมัยใหม่เชื่อว่า ความเป็นจริงมีรากฐานมาจากเหตุผล แต่จากทัศนะของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ที่เชื่อว่า ภาษาเป็นตัวสร้างโลก ดังนั้นความเป็นจริงของบุคคล (subject) จึงขึ้นอยู่กับว่า เขามีชีวิตอยู่ภายใต้บริบททางการสื่อสารอย่างไร เขาได้ยิน ได้ฟัง ได้ อ่าน ได้เห็นความเป็นจริงนั้นอย่างไร และเนื่องจากอิทธิพลของสื่อสารมวลชนในศตวรรษที่ 20 ที่ครอบคลุมชีวิตของผู้คนและกลายเป็นสถาบันหลักในการประกอบสร้างความเป็นจริง แต่ความเป็นจริงที่นำเสนอผ่านสื่อ นั้นเป็นเพียง “สิ่งจำลอง” (Simulation) หรือเป็นเพียง “รูปสัญลักษณ์” (Signifier) ตามภาษาของเฟอริดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ฉะนั้น การที่ความเป็นจริงเกี่ยวกับบิลลาเดนจะเป็นอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับว่า บั๊จเจกที่รับรู้ความเป็นจริงนั้นดูโทรทัศน์ช่องไหน CNN BBC หรืออัลจาซีรา ในทัศนะของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ แก่นแท้ของความเป็นจริงจึงเป็นเพียง “สิ่งจำลอง” ของอะไรบางอย่างเท่านั้น หรืออาจกล่าวว่ารूपสัญลักษณ์นั้นแหละที่ได้กลายเป็นความเป็นจริงไปแล้ว

โบดริยาร์ดได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง “สิ่งจำลอง” ที่เขาใช้คำว่า “Simulacrum” อันหมายถึง “การสำเนา” (copy) ที่ไม่จำเป็นต้องมี “ต้นฉบับ” (original) กล่าวคือ ผลผลิตจากการสำเนาได้กลายเป็นความจริงยิ่งกว่าต้นฉบับ ในสังคมไทย เคยมีคำโฆษณาเครื่องถ่ายเอกสารที่ยืนยันทัศนะของโบดริยาร์ดที่ว่า “สามารถถ่ายสำเนาเอกสารได้คมชัดกว่าต้นฉบับ”

(iv) ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่เสนอว่า ความเป็นจริงนั้นมีเอนทิตีที่มีเอกภาพ (unified whole) แต่ทว่าความเป็นจริงกลับแตกสลายเป็นส่วนเลี้ยว ความเป็นจริงที่แตกเป็นส่วนเลี้ยวนี้ทำให้วิถีคิดแบบเส้นตรง (linear time) เช่น ความคิดเรื่องเหตุต้องมาก่อนผล อดีตต้องมาก่อนปัจจุบัน ฯลฯ จะล่มสลายไปหมด ตัวอย่างง่ายๆในชีวิตประจำวันก็คือระบบดิจิทัลที่เข้ามาแทนที่อนาล็อก ซึ่งทำให้เราสามารถเลือกสิ่งที่ต้องการได้โดยไม่ต้องเรียงไปตามลำดับขั้น

(v) การล่มสลายของอภิธานาน (Metanarrative) ผู้นำเสนอแนวคิดนี้คือ ฟรอนซ์ัวร์ เลียวทาร์ ที่ปฏิเสธเรื่องเล่าใหญ่ๆแบบอภิธานานของยุคสมัยใหม่ (ซึ่งเป็นเรื่องเล่าแบบหนึ่ง แต่ทว่ามีคนเชื่อถือมากมายและจริงจัง) ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าของระบบทุนนิยมที่เล่าเรื่องความก้าวหน้าของมนุษยชาติที่มากขึ้นทุกที (เช่น ปรัชญาปฏิฐานนิยมของออกุสต์ กองต์) รวมทั้งตำนานเรื่องเล่าของลัทธิสังคมนิยมเช่นกัน สำหรับนักปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ท่านอื่นๆที่อาจจะปฏิเสธบรรดาเรื่องเล่าแบบใหญ่ๆเช่นนี้ ก็ได้เสนอให้นักวิชาการหันมาให้ความสนใจเรื่องเล่าเล็กๆ เช่นเรื่องเล่าของชุมชน ซึ่งเรื่องเล่าเล็กๆเหล่านั้นมีความหลากหลายมากกว่าอภิธานานที่กล่าวมาแล้ว

(4) ญาณวิทยาของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ ตัวอย่างญาณวิทยาของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ที่ปฏิเสธปรัชญายุคสมัยใหม่ คือ ทศนะต่อเรื่องความรู้ และทศนะว่าด้วยมนุษย์

(4.1) ทศนะว่าด้วยเรื่องความรู้ ในขณะที่ยุคสมัยใหม่มีทศนะว่า “ผู้รู้” (knower) และ “สิ่งที่ถูกรู้” (the known) นั้นจะแยกจากกัน สิ่งที่เราต้องการจะรู้จะแยกอยู่ภายนอกตัวคนและเราต้องไปแสวงหาเพื่อค้นพบ (ในภาษาของวิทยาศาสตร์ เราจึงเห็นว่า หลุยส์ ปาสเตอร์ค้นพบแบคทีเรีย) และความรู้ก็เป็นเรื่องที่มีเพียงอย่างเดียว ชัดเจน และแน่นอน (ดังเช่นทศนะของฟรานซิส เบคอน)

ส่วนปรัชญายุคหลังสมัยใหม่เห็นว่า “ผู้รู้” นั้นไม่แยกออกจาก “สิ่งที่รู้” ดังนั้นสิ่งที่รู้จะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับตัวผู้รู้ ความรู้เป็นเรื่องที่ไม่แน่นอน หลากหลาย และมีลักษณะปลายเปิด ความรู้นั้นจะถูกสร้างขึ้นจากทั้งร่างกายและจิตของผู้ที่มีประสบการณ์ตรงกับสิ่งที่รู้ แนวคิดเรื่อง “ร่างกาย” ที่ขาดหายไปนี้ ปรัชญาสมัยใหม่ ถูกลำเอียงมาเป็นวัตถุบิสำคัญในการศึกษาของยุคหลังสมัยใหม่

ส่วนเส้นทางของการแพร่กระจายความรู้นั้น ปรัชญายุคสมัยใหม่จะเห็นว่า จุดเริ่มต้นนั้นจะอยู่ในแวดวงวิชาการที่มีวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือ นักวิชาการจะเป็นผู้สร้างความรู้โดยมีเป้าหมายเพื่อการทำนาย คาดการณ์ และควบคุม แล้วจึงแพร่กระจายความรู้ออกไปสู่โลกของผู้คนทั่วไป และนำ

ความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่กลับเห็นว่าเส้นทางการสร้างและกระจายความรู้นั้นจะกลับกัน ความรู้จะเริ่มจากโลกในชีวิตประจำวันของคนธรรมดาสามัญก่อน แล้วจึงเข้าไปสู่โลกของนักวิชาการ กรณีของการสร้างคำใหม่ๆเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดที่ผู้คนทั่วไปเป็นคนสร้างคำพูดใหม่ๆ ก่อนที่จะถูกนำมาบันทึกในพจนานุกรม ผลงานของสื่อมวลชนก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนที่สุดของยุคหลังสมัยใหม่

นอกจากนั้น ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ยังไม่เชื่อถือหลักการของยุคสมัยใหม่ที่เห็นว่า เหตุผลจะช่วยให้มนุษย์มีความรู้ที่บรรลุทุกอย่างที่พึงปรารถนา เช่น เสรีภาพ รวมทั้งไม่เชื่อเรื่องความเป็นมาตรฐานแน่นอน ชัดเจน ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่เห็นว่า ความรู้หรือทุกอย่างก็ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องชั่วคราวทั้งสิ้น คล้ายแนวคิดเรื่อง “อนิจจัง” ของพุทธศาสนา นอกจากนี้ วิธีการตั้งคำถามเกี่ยวกับความรู้ของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ก็แปลกแตกต่างไปจากยุคสมัยใหม่ที่เคยตั้งคำถามว่า “คนเรารู้เรื่องต่างๆได้อย่างไร” หากแต่ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่กลับถามว่า “ทำไมเราจึงไม่มีศักยภาพที่จะรู้เรื่องบางเรื่อง หรือทำไมจึงล้มเหลวที่จะสื่อสาร”

ในการตอบคำถามที่กล่าวมาข้างต้น ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ได้ย้อนกลับไปตั้งต้นจากแนวคิดเรื่อง “เจตจำนงที่จะมีอำนาจ” (will to power) ของนิทเช่ และเกณฑ์เรื่อง “อำนาจ” นี้ก็เป็นเกณฑ์สำคัญที่ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่นำมาใช้เป็นแกนกลางของแนวคิด แม้ว่าฟรานซิส เบคอนจะเป็นผู้นำเสนอความเกี่ยวพันระหว่าง “ความรู้” กับ “อำนาจ” ด้วยการให้ข้อสรุปว่า “ความรู้คืออำนาจ” แต่มิเชล ฟูโกต์ก็กลับให้ข้อสรุปที่ตรงกันข้ามว่า “อำนาจต่างหากที่ทำให้เรื่องราวหนึ่งกลายเป็นความรู้ขึ้นมา ในขณะที่อีกเรื่องหนึ่งกลับไม่ใช่ความรู้” และนี่เป็นคำตอบต่อคำถามของสำนักปรากฏการณ์นิยมที่ว่า ทำไมมนุษย์เราจึงยอมรับเรื่องบางเรื่องไปโดยปริยายอย่างปราศจากการตั้งคำถาม (taken for granted) เช่น คนไข้แทบจะไม่เคยตั้งคำถามกับความน่าเชื่อถือของใบสั่งยาของแพทย์เลย

(4.2) ทักษะว่าด้วยมนุษย์ กลุ่มที่ถือปรัชญาเหตุผลนิยม (ที่เรียกว่าขบวนการรู้แจ้ง) เช่น เดส์การตส์ คานท์ ฯลฯ มีทักษะว่า มนุษย์มีสถานะที่เหนือกว่าสิ่งอื่นๆในจักรวาล เพราะมนุษย์เป็นผู้ที่มีสำนึกอย่างเต็มเปี่ยมในการกระทำที่มีเหตุผล (ทฤษฎีนิเทศศาสตร์จำนวนมากก็เชื่อในหลักการนี้โดยมีเงื่อนไขว่ามนุษย์ผู้นั้นจะต้องมีข่าวสารอย่างรอบด้าน) หากแต่ทักษะต่อมนุษย์ดังกล่าวได้ถูกท้าทายด้วยแนวคิดใหม่ในศตวรรษที่ 19 อย่างน้อย 3 แนวคิด

แนวคิดแรกมาจากนิทเซ่ที่บอกว่า มนุษย์ถูกผลักดันให้กระทำการต่างๆ ด้วย “เจตจำนงที่จะมีอำนาจ” แนวคิดที่สองคือ คาร์ล มาร์กซที่เห็นว่า ทางเลือกของมนุษย์นั้นถูกกำหนดจากเงื่อนไขทางสังคมต่างหาก และแนวคิดที่สามคือ ชิกมุนต์ ฟรอยด์ที่เสนอว่า ในการตัดสินใจเลือกทางเลือกแบบต่างๆ มนุษย์เลือกอย่างไร้เหตุผลและถูกกระตุ้นด้วยแรงผลักดันจากจิตใต้สำนึก

สำหรับจุดยืนของนักปรัชญายุคหลังสมัยใหม่นั้น แม้จะยอมรับว่า มนุษย์ในยุคปัจจุบันอาจจะมีเสรีภาพที่จะเลือก แต่ก็ไม่แน่ใจว่า การเลือกนั้นเป็นไปอย่างมีสำนึกและมีเหตุผลหรือเปล่า หรือเป็นการเลือกที่ถูกแรงผลักดันจากภาษา อุดมการณ์ และบรรทัดฐานของสังคม

อีกทัศนะหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับ “มนุษย์” ก็คือแนวคิดเรื่อง “อัตตะ/ตัวตน” จากจุดเริ่มต้นของเดส์การ์ตส์ที่ใช้ทัศนะแบบทวิภาคแบ่งแยก “กาย” และ “จิต” ออกจากกัน และเสนอว่า สิ่งที่แท้จริงคือจิต ในขั้นต่อมา ค้านท์ก็ได้พยายามปรับแก้ทัศนะของเดส์การ์ตส์ด้วยการนำเสนอ “อัตตะที่มีลักษณะข้ามผ่านข้อจำกัดของเวลา/สถานที่” (Transcendental self) แต่ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่เห็นว่า ตัวตนของคนในโลกปัจจุบันนั้นมิได้มีลักษณะข้ามผ่านข้อจำกัดทั้งกาลเวลาพื้นที่ หากแต่เป็น “อัตตะที่แตกแยกเป็นส่วนเสี้ยว” (Fragmented self) ซึ่งทัศนะดังกล่าว สจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall) แห่งสำนักวัฒนธรรมศึกษาได้นำไปพัฒนาต่อมา

(5) คุณวิทยาของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ ผลจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภววิทยาและญาณวิทยาของปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ ย่อมส่งผลสะท้อนต่อปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการให้คุณค่าต่อสรรพสิ่งต่างๆ อย่างแน่นอน ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ได้ยกเลิกบรรดาคุณค่าต่างๆ ที่นักปรัชญารุ่นเดิมๆ ได้นำเสนอเอาไว้ตั้งแต่ยุคสมัยของเพลโต ไถ่มาจนกระทั่งถึงเรื่องเสรีภาพ สิทธิตามธรรมชาติ ฯลฯ โดยมีทัศนะว่า คุณค่าเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากกลุ่มคนที่มีอำนาจบางกลุ่มเท่านั้น แต่ทว่ายังมีกลุ่มคนที่มีอำนาจน้อย ไม่ว่าจะเนื่องมาจากลักษณะชนชาติ เพศ ชนชั้น ฯลฯ ทำให้พวกเขาไม่มีโอกาสประกอบสร้างคุณค่าขึ้นมาได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ได้นำเอาเรื่องคุณค่า/จริยธรรมไปผูกติดกับเรื่องอำนาจในสังคมด้วย การศึกษาเรื่อง “คุณค่า” จึงเป็นเรื่อง “ทางการเมือง” และปรัชญาจะมีคุณค่าอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อสามารถเป็นเครื่องมือเสริมกำลังให้คนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่ขาดโอกาส/เสียเปรียบได้นำเสนอคุณค่าของตน

หากนำมาประยุกต์ใช้กับการตัดสินใจประเมินคุณค่าการสื่อสาร ปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ก็จะตั้งคำถามว่า คุณค่าของการสื่อสารนั้นก็อยู่ที่ว่า การสื่อสารจะเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ผู้เสียเปรียบ/ด้อยโอกาสได้มีปากมีเสียง หรือจะเป็นพื้นที่เพื่อการควบคุมสอดส่องของผู้มีอำนาจ หรือเป็นกลไกการครอบงำทางอุดมการณ์ โครงสร้างอำนาจจะระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารนั้นมีความเท่าเทียมกันมากน้อยเพียงใด เป็นต้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

1. กীরติ บุญเจือ (2512)

ปรัชญาเบื้องต้นและตรรกวิทยาเบื้องต้น, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มดุงวิทย์การพิมพ์

2. กীরติ บุญเจือ (2523)

ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มต้น, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช

3. กาญจนา แก้วเทพ สมสุข หินวิมาน (2551)

สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์

4. โคเชอร์ ลิวอิส เอ (เขียน) กาญจพรพรช (อังกาบ) กอศรีพร และคณะ (แปล) (2547)

นักปราชญ์ระดับโลก, กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิถึทรรศน์

5. จันทนี เจริญศรี (2545) (พิมพ์ครั้งที่ 2)

โพสต์โมเดิร์นกับสังคมวิทยา, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภาษา

6. จ้านง ทองประเสริฐ (2534)

ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

7. จ้านง ทองประเสริฐ (2534)

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

8. เฉลิมเกียรติ ผิวนวนล (บรรณาธิการ) (2521)

แนวปรัชญาตะวันตกฉบับ “สารนิพนธ์”, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์

9. ไชยันต์ ไชยพร (2550)

Postmodern, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ Openbook

10. ซี อี เอ็ม ใจดี (แต่ง) วิทย์ วิศทเวทย์ (แปล) (2523)

ปรัชญา, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

11. พระราชวรมุนี (ประยูร จิตมุนิจิตโต) (2540)

ปรัชญากรีก, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม

12. ฟรีดริช คอปป์ (เขียน) พระประชา ปสนุนธุมิ และคณะ (แปล) (2534 พิมพ์ครั้งที่ 2)

จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 1 2 3, มูลนิธิโกมลคีมทอง

13. รัตนา ต้นขุนเต็ก (2523)

ปรัชญาคืออะไร, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

14. วิลล์ ดูแรน (Will Durant) (เขียน) วันเพ็ญ บงกชสถิตย์ (แปล) (2535)

ชีวิตและความคิดของนักปรัชญา (The Story of Philosophy), มูลนิธิโครงการตำรา

สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

15. สมัคร บุราวาศ (2544) (พิมพ์ครั้งที่ 4)

วิชาปรัชญา, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม

16. สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2553)

ปรัชญาของศาสตร์สังคม, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา

17. อรวรรณ ปิณฑน์โอวาท (2550) (พิมพ์ครั้งที่ 2)

หลักและปรัชญาวาทวิทยา, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

18. ฮันส์ ฟิงก์ (Huns Fink) (เขียน) พรพีไล ถมั่งรักษ์สัตว์ (แปล) (2534)

ปรัชญาสังคม (Social Philosophy), สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ภาษาอังกฤษ

1. Baert Patrick (2004)

Philosophy of the Social Sciences, Polity Press.

2. Christian, James, L. (1998) (7th ed)

Philosophy : An Introduction to Art of Wondering, Harcourt Brace College Publishing.

3. Elliott, A., & Turner, B.S. (2001)

Profiles in Contemporary Social Theory, Sage Publications.

4. Griffin, Em (1997) (3rd ed)

A First Look at Communication Theory, The McGraw-Hill Companies.

5. Hammond, M. & Wellington, J. (2013)

Research Methods : The Key Concepts, Routledge.

6. Littlejohn, S.W. (1999) (6th ed)

Theories of Human Communication, Wadsworth Publishing Company.

7. Littlejohn, S.W. + Foss, K.A. (2005) (8th ed)

Theories of Human Communication, Wadsworth Publishing Company.

8. Littlejohn, S.W. + Foss, K.A. (eds.) (2009)

Encyclopedia of Communication Theory Vol 1 & Vol 2, Sage Publications.

9. Rorty, R (2001)

“Pragmatism, Relativism and Irrationalism” in **The New Social Theory Reader**,

S. Seidman & J.C. Alexander (eds.), Routledge.

10. Ryan, M. (2012)

An Introduction to Criticism, Weley-Blackwell.

11. Turner, B.S. (ed) (1996)

The Blackwell Companion to Social Theory, Blackwell.

12. Turner, J.H. (1999) (4th ed)

The Structure of Social Theory, Rawat Publication, Jaipur, India.

